ПІСНІ ТА РОМАНСИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ

Бібліотека поета

Пісні та романси українських поетів

в двох томах

1

Радянський письменник
Київ-1956

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

М. П. Бажан, О. Є. Засенко, С. А. Крижанівський, А. С. Малишко, М. Л. Нагнибіда, Л. М. Новиченко, Л. С. Первомайський, М. Т. Рильський, П. Г. Тичина.

Упорядкування, вступна стаття і примітки
Г. А. Нудьги.

ПІСНІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ ТА ІХ НАРОДНІ ПЕРЕРОБКИ

У витворенні високохудожньої народної пісні, що дивує нас широтою тем, глибиною чуття, яскравістю зображення, багатством художніх прийомів барв, ніжністю у любові до друга і ненавистю до ворога, проникливим філософським поглядом на життя, музичністю і граціозністю,— брала участь також і писемна література. Пісня — цей величезний результат розвитку художнього слова, дорогоцінний поетичний доробок українського народу, витворювалася за останні три століття в тісному єднанні з літературою. Народ, що в усі часи був носієм і бережним хранителем мови поетичної творчості, сприймав з охотою кращі літературні твори, шліфував їх, надавав їм змістової і художньої довершеності.

З давніх часів література фольклор, народна літературна поетики перебували у тісному взаємозв'язку. Взаємне збагачення було інтенсивним, звичайно, в цьому процесі народнопоетична творчість на літературу зробила сильний і глибокий вплив. Це своєрідне взаємне запліднення для обох сторін було надзвичайно корисним.

Чим ближче до наших днів, тим більше маємо фактів переходу творів окремих письменників у фольклор. Переходять не тільки пісні, а й казки (О. Пушкіна, С. Васильченка), а в окремих випадках і сюжети поем, романів та повістей («Енеїда» І. Котляревського, «Тарас Бульба» М. Гоголя). Але найбільш охоче народ сприймає пісню, як впливовий, дохідливий і популярний жанр. Єднання української літератури і фольклору проходило у всі часи досить жваво і широко, а внаслідок цього і перехід літературних творів, зокрема пісень, у народ був масовим. Про це говорить велике число пісень літературного походження, що протягом століть міцно вкоріинилися в репертуарі нашого народу.

В українській літературі, зокрема в новій, фольклорний елемент посідає досить значне місце. Поезія XIX віку глибоко пройнята народною піснею і зі всіх жанрів чи не найбільше сфольклоризована. Початки цього явища ведуть нас ще до письменства Київської Русі, до літописів, «Слова о полку Ігоревім», до часів зародження і розквіту українського віршування (XVI—XVIII ст.).

У рукописних збірниках XVII—XVIII ст. уже зустрічаємо багато випадків обробки народних пісень поетами більшого чи меншого таланту. Тодішні поети формально-стилістичні прикмети народної пісні охоче вводили в книжну поезію як засіб поширити тональність літератури. На думку П. Житецького, прототипами різдвяних віршів (популярного в XVII—XVIII ст. жанру) були народні колядки. Не без впливу лишилися навіть церковно-релігійні твори, проповіді, казання, куди не раз вкраплялися елементи народної творчості.

Те, що поети XVII—XVIII вв. часто додавали

до своїх віршів «на голос такої-то пісні» — свідчить про силу впливу на них не лише художньо-стильових засобів, а й ритміки, музики, строфіки народної пісні. Зразком цього може бути відома пісня про битву під Берестечком (XVII ст.), до якої автор додав, що вона співається на «нуту» відомої народної «Ой понеділкував я сім понеділків».

Чим ближче до наших часів, тим більше і серйозніше літературна поезія йшла на єднання з фольклором. Правда, у кожного письменника воно виступало своєрідно, залежно від його ідеологічних поглядів, але загалом приклади стверджують дужий і позитивний вплив народнопоетичної творчості на літературу.

Традиції дожовтневої літератури не відкинула і українська радянська література. Поети, пам'ятаючи слова М. Горького, що «письменник, який не оволодів знанням фольклору,— поганий письменник», досить сміливо і творчо черпають поетичні багатства з народних скарбів. Звичайно, методи використання фольклору сучасними поетами уже відмінні від методів поетів XIX віку, бо ж змінилися не лише смаки авторів і читачів, а й загальні погляди на літературу. Та лишається і на сьогодні безсумнівним те, що література і фольклор перебувають у ще більш добросусідських взаємовідносинах, наслідки яких в кінечному рахунку були завжди позитивними. В наші дні цьому сприяє і загальна письменність народу, і школа, преса, кіно, радіо, театр.

На присутність у репертуарі народу пісень літературного походження звернули увагу ще складачі збірників духовних і світських пісень XVIII сторіччя. Про популярність в народі пісень Г. Сковороди, І. Котляревського, С. Писаревського вказували збирачі фольклору кінця XVIII і початку XIX століть.

В російському літературознавстві чи не перший широко про це заговорив Ф. Буслаєв, який, розглядаючи російські духовні вірші, підкреслив: «Мысль о присутствии не одних простонародных элементов в народной поэзии надобно особенно иметь в виду при рассуждении о духовных стихах, книжные элементы которых ясно свидетельствуют о влиянии более образованных слоев древней Руси» [1].

Майже одночасно з Буслаєвим на це питання звернув увагу у своїх роботах Орест Міллєр, давши заголовок розділові про духовні вірші — «Устная словесность под влиянием литературы: народные стихи калик перехожих» [2]. В ході розгляду поставленого питання Міллєр приходить до висновку, що літературні твори, як і твори народні, переходячи з уст в уста, гублять своїх авторів, відриваються від сторінок книг і стають здобутком найширших мас народу.

Про факти проникання творів українських поетів у фольклор згадували ще М. Цертелєв, М. Максимович, пізніше у багатьох статтях про це говорили М. Драгоманов, І. Франко, В. Гнатюк, В. Данилов, Ф. Колесса та інші учені.

Чим глибше аналізували народну творчість, тим більше виявляли в ній творів літературного походження. Ті, хто хотів бачити народну словесну поетичну творчість у тому традиційному стані, якою вона була в уяві романтиків, поставилися до цього з тривогою. Чи не є це вироджениям фольклору? Однак автори окремих історико-літературних робіт пробують це явище з'ясувати науково і приходять до висновку

---

[1] Ф. Буслаев. Русские духовные стихи, 1861, у збірнику «Народная поэзия», 1887, стор. 455.

[2] «Опыт исторического обозрения русской словесности», ч. I, вып. 1, изд. II, СПБ, 1865, стор. 303.

(правда, не всі), що «вироджения» в цьому немає, що вплив цей закономірний і може бути предметом філологічних досліджень.

М. Драгоманов, що сприйняв від Буслаєва думку про потребу вивчения проблеми впливу літератури на фольклор, розглядаючи інтермедії, зауважив: «Докладніший досвід показує, що у так називаним «народнім» у новоєвропейських націй дуже багато «книжного» і дуже мало місцево-національного походження, особливо в країні прозаїчної словесності: в казках, новелах, анекдотах. Либонь чи не більша частина творів такого рода, що обертається у різних новоєвропейських народів, навіть в усних редакціях, увійшло в народний осередок із книжок і при тому принесена відносно недавно дуже здалеку, з Азії, де майже все дослід відкриває первісну індійську батьківщину оповідань» [1]. Як прихильник бенфеївської теорії запозичень, М. Драгоманов значно перебільшував факти переходу літературних творів у фольклор і намагався використати їх для виправдания хибної теорії мандрівних сюжетів.

Коли дослідники української поезії серйозніше підійшли до справи вивчення питання «народного» «книжного» у фольклорі, зокрема в пісенному репертуарі, то знайшли там багато творів, що мають свої літературні першоджерела. В. Перетц, дослідивши значну кількість рукописного матеріалу XVII—XVIII ст., прийшов до висновку, «что в малорусской поэзии... чрезвычайно трудно выделить и без того условно понимаемую искусственную лирику из полународной и народной; зачастую то, что было искусственным в конце XVII века — к концу XVIII столетия становилось уже

[1] М. Драгоманов. Розвідки про українську народну словесність, т. I, Львів, 1899, стор. 192.

до такой степени обычным и привычным, до того гармонирующим с общим строем тогдашнего «народного» репертуара, что не оказывается возможным изолировать, выделять эти песни из ряда народных» [1]. Такий висліл спостережень над народною поезією і її зближенням з поезією книжною не був випадковим і не належав одному В. Перетцу. Багато видавців і дослідників пісень у примітках або передмовах визнавали, що «многое и в народном устном объясняется уже влиянием письма и печати» [2].

Ми вже згадували, що в українській літературі зближення поезії з народною піснею ще в XVII—XVIII ст. було надто інтенсивним кінчилось, як каже О. О. Веселовський, «полным союзом вирши и песни». У висновках — яка сторона була сильнішою і зробила глибший і ширший вплив — дослідники розходяться, однак, більшість із них надають перевагу усній творчості і цілком справедливо. Протилежних поглядів був В. Перетц. На його думку, літературна поезія переважала своїм впливом на фольклор і багато своїх рис щодо змісту і форми прищепила народній пісні. Погодитися з цим аж ніяк не можна. При цій нагоді слід зазначити, що вплив «книжних творів на народну пісню» — перехід літературних творів в уста народу — явище вповні позитивне і характерне не тільки для нашої літератури. Подібний процес спостерігаємо і в інших народів. Так, у Шотландії народними піснями стали поезії Бернса, в Англії в один час набрали великої популярності чартиські пісні, пісні

---

[1] В. Перетц. Новые данные для истории старинной украинской лирики, 1907, стор. 2—3.

[2] «Песни, собранные П. В. Киреевским». Под редакцией и с дополнениями П. А. Бессонова, вып. 9, М., 1872, стор. 267.

Томаса Мура, у Франції знайшли широкий відгук у народі пісні П. Беранже, в Німеччині — Гете, Гейне та інших.

Широко відомі у фольклорі не тільки російського, а й інших народів, пісні, тексти яких написали (часто як вірші) О. Пушкін, М. Некрасов, О. Кольцов, І. Суріков, М. Горький та багато інших письменників.

Надто яскраво виступає єднання української народної пісні з літературною у часи, коли книжка зайняла велике місце в побуті народу. Ми маємо змогу спостерігати, як твори класиків і сучасних радянських поетів стають популярними, часто модними народними піснями.

Отже фольклорні твори, про які часто говорилося як про твори усного походження, створені в середовищі трудових народних мас, в багатьох випадках мають свої початки в літературі. Звичайно, народна творчість до XVI—XVII ст., коли в українській літературі писана поезія, вірші ще тільки прищеплювалися, за своїм походженням була однорідною. Пісня творилася усно талановитими одиницями з народу, а потім дороблялася колективом. Велике піднесення віршованої поезії в літературі XVII—XVIII ст. приводить до того, що кращі твори, написані поетами того часу, все більш проникають у фольклор завойовують все більше місця в репертуарі народу. Але це не внесло нічого згубного в народнопоетичну творчість, а навпаки, освіжило сприяло поширенню ідейно-змістовних рамок і багатства форми та поетичних прийомів.

Перехід літературних творів у фольклор — одне із найцікавіших явищ у житті поетичного слова і безперечно потребує докладного вивчення. Цьому питанню за останній час в радянському літературознавстві стали приділяти більше уваги, перші досліди

в цій галузі викликали значний науковий інтерес. Окрім того, як пише І. Розанов, «книжний вплив на фольклор став визнаватися фактором, що заслуговує уваги, як явище скоріш позитивне, ніж негативне» [1]. Це має велике значення, бо ж перехід літературних пісень у репертуар народу в буржуазній фольклористиці вважався за факт виродження народної пісні «псувания» літературної поезії.

Літературна пісня, увійшовши в пісенний репертуар народу і на сторінки фольклорно-етнографічних видань та пісенників, вимагала певного термінологічного визначення. Треба було встановити її місце в загальній масі народної поезії. У зв'язку з цим виникло питання: чи слід зараховувати пісні окремих поетів до народних пісень? Як назвати ці пісні?

І до сьогодні ще не встановився якийсь єдиний термін, що окреслював би хоч приблизно цю групу пісень. М. Максимович і його сучасники вживали терміни «искусственная песня», потім перекладений українською мовою «штучна пісня». Незручність цього терміну очевидна, на що правильно вказав уже професор І. Розанов. Найперше, цей термін заперечує мистецьку вартість народної пісні, бо протилежно цьому терміну вживали «безыскусственная песня», по-друге, термін «искусственный», «штучний» — може сприйматися і як неприродний, незвичайний, внесений ззовні.

---

[1] И. Розанов. Песни русских поэтов, «Советский писатель», Л., 1936, стор. XXXII.

Зустрічаються інші терміни, іноді описового характеру. Так, вживалося часто «романс во вкусе народной песни», «народно-подражательная песня», «сочиненная песня» і т. ін. М. Закревський у передмові до «Старосвітського бандуриста» говорить про пісні «сочиненные», М. Дашкевич пісні І. Котляревського називає «удачными подделками под народную песню». Іван Франко вживав терміни «штучні», «книжні», «полународні» пісні. М. Лисенко у статті про торбан і музику Відорта вживає відомий уже термін «искусственные песни». В. Перетц паралельно вживає кількох назв: «народная и искусственная песня», «полународная и полуискусственная», «литературного и народного стиля», «нскусственного пронсхождения», «лнтературного пронсхождения», «сочиненная песенка» і ін. В. Данилов називає їх «ненародные песни в украинском фольклоре», В. Гнатюк «спопуляризовані пісні», Ф. Колесса і М. Возняк вживають термінів «пісні книжного походження», «літературного походження» та ін. Дехто вживає навіть терміну «пісні інтелігентського походження».

Характерно, що більшість вживаних за останній час термінів мають тенденцію підкреслити різницю щодо походження пісень фольклорних та літературних, не відмовляючи їм у загальній назві «народні». А це дуже важливо: пісні, напнсані поетами, визнаються за народні. Цим фактично стверджується думка про те, що народним слід вважати не тільки те, що пішло від народу, а й те, що сприйнято ним як своє власне. Щодо усталення якоїсь одної назви, то вона, на нашу думку, може прийти лише після вирішення багатьох питань, зв'язаних з поняттям «народний», «народність», і тих проблем, які були зачеплені в ході останньої дискусії з приводу радянського фольклору. Зручно

було б вживати поруч загального терміну «народна пісня» ще й терміни, що визначають розчленування цього поняття на пісні суто народні і пісні літературного походження, або, умовно назвемо, «літературні пісні». Перша і друга група пісень своїм змістом і формою так злилися, своїм способом життя і громадською функцією так поєдналися, що можна говорити тільки про їх походження, а не про народність чи ненародність.

Вивченням питання переходу літературних творів у фольклор (особливо нової літератури) у дожовтневому українському літературознавстві займалися мало, власне майже не займалися, і література з цього питання надто бідна.

Трохи більше маємо робіт про літературні пісні XVII—XVIII ст., але переважно публікацій фактичного матеріалу. Відзначимо тут, що фактами поширення індивідуальних творів серед народу цікавилися уже у XVIII ст. Ще видавці «Богогласника» (1790) у передмові до цього збірника висловили кілька цікавих думок щодо поширення книжних пісень серед народу. Автор передмови відзначив, що пісні, «от различных стихотворцев сочиненныя», издавна поширюються серед народу, але не всі, а тільки кращі твори, бо «худо и не искусно» написані не сприймаються. Він же зазначає, що поширенню твору сприяє в першу чергу підібрана до нього музика. Пісні хороші, але не покладені на музику, «токмо к прочтению, не к пению послужиша». Згадує автор і про ті зміни («варіанти»), яких зазнає твір, переходячи «от единого к другому певцу», про псування в таких випадках тексту, про потребу збирати виправляти пісні як щодо змісту, так і щодо форми.

Хоч зауваження ці стосуються духовних пісень,

проте принципово вони цікавлять нас і при вивченні пісень світського змісту.

Як було сказано попереду, згадки про наявність в народному репертуарі пісень українських поетів подають і видавці перших фольклорних збірок М. Цертелєв, М. Максимович, М. Закревський та ін. Тільки в другій половині XIX в. появилися перші невеличкі замітки про пісні, сприйняті народом від літератури. Про це згадували в своїх роботах М. Петров, В. Перетц, К. Нейман, М. Лисенко, І. Франко, П. Житецький і ін. В статті «Ненародные песни в украинском фольклоре»[1] В. Данилов подав перший коротенький огляд пісень українських поетів XIX в., що проникли фольклор. Вказавши на те, що перша спроба огляду належить Б. Грінченку, В. Данилов коротко згадує про факти присутності «ненародніх» пісень у збірках П. Чубинського, Б. Грінченка та ін. Пісні, які він розглядає як «ненародні», ділить на дві групи: 1) пісні «любительські», занесені на сторінки фольклористичних видань з альбомів і рукописних збірок. Їх, на думку Данилова, не слід вводити до етнографічних видань. 2) Пісні, «вышедшие из литературы украинской интеллигенции». В. Данилов вважає, що їх треба пошпрювати серед народу і вивчати народні переробки цих творів.

В тому ж році в «Записках Наукового товариства ім. Шевченка» була надрукована рецензія на огляд В. Данилова. Автор її В. Гнатюк відзначив, що питання, порушене Даниловим — цікаве, але висвітлене мало і поверхово. На думку Гнатюка, причини вміщення «ненародних» пісень в збірниках були: 1) не-

[1] Сборник Харьковского историко-филологического общества, т. XVIII, 1909 г.

свідомість упорядників, 2) «свідоме фальшування пісень» (Срезневський, Шишацький-Ільїч). Сам Гнатюк вважає, що пісні, написані поетами XIX ст., «під ніякими умовами не належить залучати до етнографічних збірників». На думку Гнатюка, можна вводити до збірників лише творн письменних селян, але й то, коли їхні пісні спопуляризуються [1]. Одначе в пізніших роботах Гнатюк змінив свою думку і уже закликав збирати «спопулярнзовані» пісні, бо вонн допомагають нам зрозуміти «відносини між народною словесністю і писаною літературою».

Багато цінних думок про взаємини літератури фольклору висловив І. Франко. Як революціонер-демократ він велику роль у створенні народнопоетичних багатств відводить трудовому народу. Коли у 1887 р. львівський доцент Кравчинський виступив з твердженням, що народна творчість є витвором моральних і інтелектуальних верхів народу, Франко різко виступив проти таких антинаукових, антинародних теоретизувань. Одночасно Франко один із перших у нашому літературознавстві послідовно став наголошувати на потребі поширення серед народу пісень, написаних нашими кращими поетами.

Частково проблеми впливу літератури на фольклор торкалися в своїх роботах Ф. Колесса, М. Возняк, С. Щеглова, В. Щурат та ін. Загалом кажучи, попередні дослідники зупинялися на таких питаннях: 1) яка сторона у взаєминах літератури і фольклору мала перевагу і зробила сильніший вплив. Більшість дослідників дотримується правильної думки, що у взаєминах літератури і фольклору перевага є на боці

[1] Записки Наукового товариства ім. Шевченка, т. 90, стор. 237.

усної народнопоетичної творчості. В. Перетц явно перебільшував вплив літератури на фольклор і фактично дотримувався реакційних поглядів буржуазних учених, що відмовляли народові в здібностях творити. 2) Визнаючи факт проникання в народне середовище літературних творів, дехто з дослідників ставив питання, чи слід зараховувати ці пісні до народних. І тут знову були різні голоси. Чим ближче до сучасності, тим більше виявлялося фактів життя літературних пісень в устах народу, а в зв'язку з цим більше було голосів за те, щоб рахувати такі твори народними з вказівкою на їх літературне походження (І. Франко, В. Данилов, Ф. Колесса та ін.). І це була справедлива, науково обгрунтована думка. 3) Спостереження над життям літературних творів у народі показали, що в більшості випадків твори окремих поетів, увійшовши у фольклор, підпадають певним обробкам з боку народу. Народ їх змінює. Якими є ці зміни? Чи покращує, чи погіршує народ літературні твори? Деякі буржуазні учені твердили, що народ тільки псує літературні твори (Компаретті, Голлідей). Досліди радянських фольклористів говорять за те, що народ покращує авторські тексти, шліфує; часто з недозрілого літературного твору в народі протягом століття виробляється прекрасна пісня.

Майже не ставилося питання в нашому літературознавстві про те, що ж принесла літературна пісня у фольклор, які саме свіжі думки і образи передала вона народу. Чи були літературні пісні лише занесеним елементом, чи вносили вони щось нове у внутрішню змістову і стильову сферу народної творчості.

В дожовтневому літературознавстві питання впливу літератури на фольклор зачіпалося досить спорадично

і вузько. Автори заміток не йшли далі констатації окремих фактів переходу літературних пісень у фольклор. Не вивчалося питання про характер народних переробок, яких зазнають пісні поетів у народі. Більше того, буржуазні учені і фольклористи факти впливу літератури на фольклор вважали явищем негативним. Тільки письменники і учені прогресивного напряму позитивно оцінили це явище, вбачаючи в ньому засіб оновлення, освіження народнопоетичної творчості і поетики.

Зовсім змінилося ставлення до цього питання після Великої Жовтневої соціалістичної революції. Пісні літературного походження зайняли рівноправне місце у збірниках народних пісень, їх популяризують через хори, радіо, книжки, журнали, газети. Окрім того, за останні десятиріччя фольклорні експедиції записали багато літературних пісень з уст народу, і записи ці стали матеріалом наукових дослідів.

Досить широко досліджувалося це питання в російському літературознавстві. Заслуженою повагою користуються роботи з цих питань І. Розанова, М. Андрєєва, Ю. Соколова, О. Димшиця, А. Новікової та ін.

На українському матеріалі питання зв'язку літератури писаної і усної досліджувалося менше. Серед робіт, присвячених цій проблемі, слід відзначити цінну музикознавчу розвідку М. Грінченка «Шевченко в народній пісенній творчості» (збірник «Пам'яті Т. Г. Шевченка», К., 1939). Кілька статей, присвячених пісням літературного походження, було надруковано в періодичних виданнях та наукових записках. Але широкої узагальнюючої розвідки на цю тему в українському радянському літературознавстві ще немає.

* *
*

Народні пісні, записи яких маємо уже з XVI ст., були тими зразками, на які орієнтувалися окремі поети XVII—XVIII ст. А що народна пісня була уже в повному розквіті, що уже в XVII ст. були популярними ті пісні, які ми тепер зараховуємо до народно-поетичної класики, свідчать хоч би ті зразки, які ми тут подаємо з рукописних пісенників XVII—XVIII ст. Як бачимо, любимі тепер народом пісні «Ой на горі та женці жнуть», «Ой гіля, гіля, гусоньки, на став», «Ой у полі три криниченьки», «Ой у січі на риночку п'ють козаки горілочку», «Орав мужик край дороги», «Ой під вишнею» та багато інших були уже в XVII ст. широко відомими, їх, як і літературні пісні, записували не тільки українці, а й поляки, чехи, росіяни, що безперечно свідчить про високий рівень української пісенної і музикальної культури. Звернімо увагу, що мова цих пісень у записах XVII ст. мало чим відрізняється від сучасної української мови.

Зародження українського віршування відноситься до середини XVI ст. Цілком природно, що перші поети, які в школах навчалися премудрості писати вірші латинською і церковнослов'янською мовами, зіткнулися з існуючою традицією — з народнопісенним віршуванням, що мало свою давню історію і вироблену поетику. Який би не був сильний вплив церковнослов'янської мови на творчість перших поетів (А. Рнмша, Г. Смотрицький), однак і в них уже пробиваються значні елементи народної мови, чується вплив народної пісні. Пізніші поети уже більше орієнтуються на мову народну і його пісню. Це особливо помітно на зразках найстаріших (нам відомих) пісень літерату-

ного походження «Пастуше, пастуше», «Чом, чом, чом, чому босо ходиш», «Про козака Плахту» та ін.

Писемна поезія, зіткнувшися з усною творчістю, досить швидко пішла на єднання з нею, а внаслідок цього появилися вірші, пісні, що мали в собі риси літературні фольклорні. Ці твори пішли в народ і ще більше наблизилися до народної пісні. Зразки їх збереглися переважно в рукописних збірниках пісень XVII—XVIII ст., які, на жаль, у нашому літературознавстві ще належно не вивчені не оцінені. Ми безпідставно не цікавимося багатою за своїм змістом і формою спадщиною, що живила уми, задовольняла естетичні потреби народу протягом віків. Пісні вірші, що збереглися в рукописних збірниках XVII—XVIII століть,— прекрасний матеріал для характеристики суспільного життя тієї доби, вони є живими свідками, що говорять про стан розвитку тогочасної літератури, саме демократичної частини яка розвивалася на основі чисто народної мови, національних рис в поетиці, що протистояла впливам латинщини та іншим антидемократичним тенденціям, які настирливо нав'язувалися тодішній літературі.

Вірші і пісні, складені поетами XVII—XVIII ст., що збереглися в численних рукописних збірниках, повторимо, повністю ще не вивчені. А між тим ця література вигідно відрізняється від духовних віршів, від церковної літератури, хоч часто в рукописних збірниках виступає поруч. Треба зібрати видати поезію XVII—XVIII ст., але саме демократичну, світську, яка в ті часи не мала доступу до друкарського ста: ка і розповсюджувалася в рукописних збірниках. Це значно поширить нашу уяву про українське в'ршування від його зародження аж до появи творів І. Котляревського.

Незважаючи на те, що в XVII—XVIII ст. на Україні було вже кілька друкарень, все ж видавалися тоді книги переважно духовиого, зрідка історичного змісту або переклади з інших мов. Тому що друкарні були в розпорядженні духовенства (іноді — братств), твори на світські теми тут друкувалися тільки зрідка На Україні і в Росії того часу масовою літературою для населеиня були рукописні збірники пісень та віршів. Ці збірники з року в р.к заповняли упорядники новими творами. Часто роботу одиої людини після її смерті продовжував хтось інший. Збереглися рукописні збірники, що поповнювалися протягом десятків років різними особами, передаючи їх з рук в руки, з покоління в покоління для продовження записів і поповнень новими творами.

Такі збірники (дуже часто з нотами) писали бурсаки, попи, дяки, купці, писарі, козаки, міщани, а в окремих випадках письменні селяни. Дуже часто переписувачі на пам'ять нащадкам в кінці збірників дописували своє прізвище на зразок: «Виписал писец сотенної золотоноської канцелярії Андрій Сербієнко». Або: «Списав дьячок Данііл Бондаревський». Оскільки такі збірники пісень (псалм) були цінними, складачі і переписувачі часто дописували на них застереженія проти злодіїв: «Хто отсії псалми может украсти, то будет ои сто год свині із усього світа із усім своїм нащадком пасти» [1].

Матеріали до цих збірників записувалися день за днем часто без ніякої системи. Все, що траплялося цікавого, власник збірника заносив на сторінки цього своєрідного літературного щоденника. Тому поруч ду-

[1] П. Житецкий. Энеида Котляревского и древнейший список ея, 1900, стор, 125.

ховних віршів про богородицю можна зустрінути жартівливу, а то і непристойну за своїм змістом пісню про любовні пригоди дячка або монаха.

Трохи інакше виглядають збірники, виготовлені бурсаками, дяками або канцеляристами спеціально для продажу. В таких випадках матеріал систематизувався, духовні пісні і вірші записувалися окремо, а світські також в окремі розділи. Зрідка в цих збірниках народні пісні виділялися також в окремі розділи.

В багатьох випадках складачі збірників були і поетами, і нерідко, поруч перейнятих від когось пісень і віршів, вписували до збірників свої твори. Про авторство тоді ніхто не дбав, і все йшло як анонімна творчість. Хіба іноді закріплялося ім'я автора в акростихові. Найбільше таких пісень літературного походження зустрічаємо в рукописних збірниках І. Пашковського, І. Вагановського, Ф. Шелестинського, написаних у першій половині XVIII ст., що збереглися до наших днів.

Поети-лірики XVII—XVIII століть безперечно скористалися здобутками народної поезії, що була тоді вже високорозвиненою мала успіх також у інших народів. За це говорять численні записи українських народних пісень, які зустрічаються в українських, чеських, польських і російських джерелах. Найстаріший запис української народної пісні зберігся в запису чеського ученого Яна Благослава, який, подаючи текст пісні, дав коротку характеристику української мови і художніх прикмет народної поезії.

На основі численних записів XVI—XVIII століть можна уявити, якою була народна пісня у ті часи, як високо стояли її художні якості, в якому стані була народна версифікація, коротко кажучи — все це дає право говорити про високий ступінь розвитку народно-

поетичної творчості, на яку уже тоді орієнтувалися кращі поети, особливо лірики.

Рукописні збірники пісень XVII—XVIII століть прекрасно розкривають процес єднання двох братніх культур — російської і української. В цих збірниках поруч пісень і віршів духовного змісту можна зустріти на Україні записи російських пісень народного і літературного походження, а в Росії — такого ж порядку українські пісні. Характерно, що у мовному відношенні такі пісні показують, як народ сприймав спочатку твір в оригіналі, а потім поступово здійснював переклад на рідну мову.

В українських рукописних збірниках XVII—XVIII століть зустрічаємо російські пісні історичного, побутового, гумористичного, ліричного змісту на зразок «Волга, реченька широка, тяжко плыть мне через тебя», «При долинушке стояла, калину ломала», «Ах речушки, речушки, холодные водушки», «У старого старика молода жена», «Как во Новом граде во трубы трубили», «Ой во городе в Ростове», «Воспой, воспой, соловей» і т. д. В збірнику пісень середини XVIII ст. «подканцеляриста полкового гадяцкого» Петра Навроцького зустрічаємо російські пісні літературного походження: «Рыдает, бьется, воплет слезно, лишившись горлица деток», «Наши в поле не работают»; такі ж пісні є у збірнику «писца золотоношской сотенной канцелярии Андрея Ищенка» («Пастушеская песня», «Пойди прочь, не досаждай мне, молодец» і ін.). Російська пісня уже тоді була відомою в побуті українського населення на Закарпатті, куди занесли солдати, проїжджі купці і їх батраки, чумаки тощо. Про те, що російська пісня сюди потрапляла з живої традиції, а не з писемних джерел, свідчать ті значні помилки і своєрідні поправки, які вносив народ у

сприйняті ним пісні. В рукописних збірках, що були написані на Закарпатті (головно в XVIII ст.), зустрічаємо народні пісні «Ах под яблонькой», «Не пью я, молодешенька, ни пива, ни вина», «Воспой, воспой, соловей», а також літературного походження «Прочь обман всякой славы», «В чем мя, скажи же, как вам не нравлю» і ін. Характерно, що записані російські пісні на Україні в XVIII ст. виступають у збірниках XIX ст. уже повністю перекладеними і опрацьованими народом на рідній мові. Ось приклад:

Рукописний збірник XVIII ст.	**Запис в XIX ст.**
Да у нас на Дону,	Що в нас на Дону
Да не по-вашому:	Не по-вашому:
Да растут параги,	Ні жнуть, ні косять —
Да горячие из маселком...	Жупани носять...
і т. д.	і т. д.

(Чубинський, т. V, стор. 1082).

Таких випадків, коли російська пісня, потрапивши в побут українського народу, асимілюється,— дуже багато. Одночасно в XVII—XVIII ст. російський народ широко сприймає українські пісні народні і літературного походження. В рукописних збірниках того часу, що зберігаються в Москві, Ленінграді і багатьох інших містах, значне місце посідають українські пісні і вірші. Найбільш часто зустрічаються там пісні: «Ой під вишенькою», «Ішов козак з України», «На бережку у ставка», «Їхав козак за Дунай» і багато інших, що пізніше, коли появилися друковані пісенники, виділилися в окремі розділи — «малороссийские песни» Все це давні переконливі факти культурного єднання народів, взаємного обміну духовними цінностями.

Рукописні збірники пісень були дуже популярними серед народу, їх зачитували, що називається, «до дурки». Це була, поруч усної народнопоетичної творчості, найдемократичніша література, найбільш доступна простому народові писемна художня творчість. Багато віршів безіменних поетів того часу перейшло в уста народу і як пісні уже в зміненому вигляді збереглися там до наших днів. Так у збірниках пісень кінця XIX — початку XX століть ми зустрічаємо пісні «Перепеличенька я невеличенька», переробки пісні «Про козака Плахту», пісню про комара, пісню про Байду та інші, написані поетами XVII ст. Довго трималися в репертуарі народу твори поетів О. Падальського, І. Пашковського, Левицького, І. Бачинського, Якова Семержинського.

Складання віршів та пісень у XVII—XVIII ст. було надто поширеним заняттям. До цього спонукували і в школах. У Київській академії заставляли студентів при складанні віршів зберігати «простоту в баснях, удовольствие в песнях, страдание в элегии». Але поети, що писали на світські теми, здебільшого не дотримувалися правил шкільної піітики Бурсаки, дяки, писарі, що жили серед народу, підпадали під вплив народної творчості, поєднуючи при цьому елементи шкільної і народної поетики. Техніка віршування, як на той час, була уже досить розвиненою. Варто нагадати, що поети XVII — початку XVIII сторіч вживають у своїх віршах біля двохсот різновидностей строфи. Поезія того часу уже багата римою, поетичними фігурами, тропами.

Поети XVII—XVIII ст. широко використовують традиційні поетичні прийоми народної творчості. В першу чергу від народної поезії творці літературних пісень сприйняли світську, реалістичну тематику, щир.сть

вислову, гнучку ритміку, загальнорозповсюджені символи, паралелізми, постійні епітети та просту народну мову. Це надало літературній поезії життєвості, свіжості, влило в суху шкільну піітику животворні соки народної поезії.

Велика частина літературної продукції, що збереглася і дійшла до наших днів, виступає як пам'ятка культури минулих віків, але більша частина заслуговує на вивчення і видання тепер, бо в ній ми знаходимо цікаві реалістичні малюнки на історичні, соціальні і побутові теми. А коли згадати, що ця демократична література (головно вірші) обслуговувала ідейні і естетичні запити народу і в значній кількості перейшла в народну творчість, то буде ясно, що неувага нашого літературознавства до неї не може бути виправданою.

Найдавніші тексти українських писень літературного походження знаходимо в польській брошурі, що була видана в 1612 році. Тут серед інших матеріалів подана українська пісня «Пастуше, пастуше». За часом написання близько до неї стоять пісні: «Чом, чом, чом, чому босо ходиш» і «Пісня козака Плахти!» (1625). Остання у дуже зміненому вигляді збереглася в репертуарі народу аж до наших днів. Всі ці три пісні складені під впливом народної творчості, як на той час, добірною народною мовою. Деякі полонізми могли бути внесеними або записувачами, або видавцями. Той факт, що українські народні пісні, а також пісні і вірші літературного походження, дуже часто зустрічаються в польських друкованих джерелах і в рукописних збірниках, переконливо говорять за те, що українська пісня, народного і літературного походження, була тоді високо розвиненою і користувалася успіхом також і в сусідніх слов'янських народів. Дослід-

ники польської літератури говорять, що українські пісні і вірші, які збереглися на сторінках польських джерел XVII—XVIII сторіч, відзначаються реалізмом, позбавлені афектації, пишномовності, нещирості і сентименталізму, які властиві польській лірицї того часу [1].

Українські поети, що одержували перші елементарні відомості з поетики в тодішніх школах, живучи серед простого народу, не могли устояти проти великої і всесильної народної поезії, що була зразком як образності, так і мовних норм. В свою чергу книжна творчість, школа до деякої міри сприяли розвитку народної версифікації, розширювали ритмічні багатства народної поезії, сприяли удосконаленню строфіки, римування і ін. І в цих добрих взаєминах перевага була на боці народної естетики, народної поезії. Сила поетичної краси зразків народних пісень вабила шкільних поетів і вивела їхні вірші з окаменілих рамок шкільної силабіки до гнучких форм віршування поетичних образів, мови і ритміки. Під впливом народної пісні поширюється тематика літературної поезії, за зразком народних творів поети оспівують героїчні діла предків і сучасників у боротьбі з нападниками — татарами, турками, польською шляхтою. Серед їхніх творів ми знаходимо прекрасні пісні і вірші про «мудрого гетьмана Богдана», про хоробрих козаків і справедливий гнів народу проти нападників. Ось поет у складеній за народним зразком пісні співає про жахливе становище правобережної України в кінці XVII ст., коли сюди привів татарські орди гетьман П. Дорошенко, щоб ціною відданих у ясир людей утриматися

[1] A. Brückner. Pieśni polsko-ruskie, „Pamętnik literacki", 1911, зошити 2, 3, 4.

при владі. Повні трагізму, глибоко емоційні, переповнені любов'ю до свого народу і краю, виступають рядки, де він говорить, як поганець-турок

Попалив міста, села всі згубив,
Сотників твоїх найстарших побив,
Кров'ю рясніють озера, броди,
Кров тече в річках — не питай води.
Кров зелениї змочила поля...
Ах, яка тяжкая твоя недоля!

Цей вірш невідомого поета XVII ст. таким же невідомим композитором того часу був покладений на музинку, а згодом став піснею. З нотним записом її ми зустрічаємося в рукописних збірниках XVII—XVIII ст. Твір став народною піснею, бо в ньому відобразилися інтереси і стремління мас. Історична і художня правда, емоційна збудженість, простота вислову підносять її до рівня кращих народних пісень, хоч твір, як видно, детальної обробки в народі не пройшов.

Відомо, що народ в XVII—XVIII ст в соціальному відношенні не був однорідною масою. Класова боротьба точилася і набирала часто досить гострих форм. Збереглося кілька літературних пісень, складених сучасниками, що правдиво зображають економічну і політичну нерівність народу, поглиблення суперечностей між пануючими і підлеглими.

Бувало лиха много на світі:
Студено в зимі, гаряче в літі.
Голота завжди грошей не має,
А паном щодень пак прибуває.
Глянеш — на однім сорочки пусто,
На другім — свити шовкової густо;
Один і хліба крошки не має,
Другий пироги проч відкидає.

В ідейному і художньому відношенні ці пісні складають для нас безперечно великий інтерес. Жаль, що до сих пір вони не привертали уваги дослідників.

З часів визвольної війни українського народу проти польської шляхти зберігся в записах XVII ст. цілий цикл пісень, присвячених Богдану Хмельницькому («Висипався Хміль», про битву під Берестечком), а також сюжетно поєднані пісні про Потоцького. У першій пісні цієї групи словами простого польського жовніра автор застерігає пихатого Потоцького, щоб не чинив кривди українському народові, козакам, бо це несправедливо та й небезпечно для панства.

Глянь, обернися, стань, подивися, который високо
умом літаєш.
Не попсуй мозку, мудруй потрошку, в собі
обачайся...
Бо єсть здавна заслуга славна запорозького лугу...

Надутий Потоцькнй «глянул, як звір», «крикнув, як лев, на жолнірські слова», «грубая, як піч» була його мова. І після програної битви не кається «здумілий» Потоцький, що приводить його до ганебного кінця: «сам іде, інших веде до татарської неволі». От так «пиха наробила лиха коронному Потоцькому».

В четвертій пісні автор проголошує: «навіки слава війську дніпровому» Богдану «мудрому гетьману». Характерно, що на перший план у боротьбі з шляхтою автор виставляє заслуги народу, козаків, а не одиниці. За те, що ці пісні були популярними, говорить і той факт, що уривки з них зустрічаємо в тодішніх записах у сполуці з іншими піснями.

Тематично пісні поетів XVII ст. досить різноманітні. Історичні події, соціальна нерівність, різного роду несправедливості, викриття антинародної діяль-

ності духовенства, питання моралі, побуту і особливо багатою виступає інтимна лірика, яку поетн культнвували, опираючись на традиції народної лірнчної пісні. Як і в народній пісні — поети проповідують чистоту в особистих відносинах, вірність, щирість в любові, з обуренням говорять про соціальну нерівність, що стає муром на шляху до вільного кохання і одруження. У відповідь на консервативні пересудн молода людина XVII ст. заявляє:

Хай говорять, світ мутять, я о то не дбаю,
Бо хорошого і розумного собі друга маю.

В піснях поетів XVII—XVIII ст. чується подих справжніх людських почуттів, життя, боротьби, любові і ненависті людини того часу. Народ, особливо молоде покоління, все більше виходить з-під впливу церкви і релігійних кодексів. Боротьба за вільну людину, за вільне, здорове, необмежене умовностями кохання займає в піснях поетів того часу значне місце. Молода людина не хоче ховатися від навколишнього світу з своїми справжніми земними людськими почуттями:

Пойшол би-м я до монастиру,
Але сам собі не віру:
Гей там треба много сили,
Щоби біси не скусили.
Треба би ся засклепити,
Щоб дівчину не бачитн.

Саме тому, що з пісень того часу виступають реальне життя, історичні події, патріотизм, тому, що в піснях і віршах виступають живі люди зі всіма своїми пристрастями, тому, що все це написано мовою народу, мовою української народної пісні, твори ці заслуговують на увагу.

В піснях, написаних поетами XVIII ст., появилося дещо нове, попередні теми поглиблюються, одержують нову трактовку. Тут, насамперед, треба назвати пісні на філософські теми (О. Падальського, Г Сковороди), елегійні, з сильним соціальним забарвленням, сирітські, що переплітаються з творами про громадські справи, та ін. В ліричних піснях, що мають уже деякі елементи сентиментального романса, сильно звучить мотив соціальної нерівності, розлуки, нарікання на ворогів, що стають на заваді до одруження, руйнують чисту любов. Значно більше місця займають гумористичні пісні. Взагалі в творах XVIII ст. автори значно розширюють тематику в бік світського життя. Релігійна, духовна лірика, гублячи все далі своїх прихильників, поволі поступається перед світською. Недаремно один з «духовних пастирів» в трагикомедії Лащевського скаржнться, що тепер

Інниї писанія священна і знать не желають,
Да не когда услышат, уши затыкают.

Він жаліє, що замість духовних пісень, поети тепер «канты, комплименты слагают блудны».

І все ж офіційна церковщина не в змозі була зупинити живий потік живого народного слова.

Світська тема займає все більше місця навіть в творчості духовних поетів. Поети уже серйозно дивляться на свою діяльність, яка не є забавою і легким хлібом. Талановитий полтавський поет XVII ст. І. Величковський в одному з своїх віршів застерігає протн легковажності у відношенні до літературної творчості. Думаєш, легке «писанія діло»,— пише він в одному з своїх віршів «Три перста пишуть, а все болить тіло».

Дехто з дослідників стародавньої літератури (наприклад В. Перетц) твердили, що писемна література,

зіткнувшися з традиційною народнопоетичною творчістю, зробила на неї сильніший вплив, що народна поезія взяла від літературної рівноскладову систему віршування, ритміку, дієслівну риму і навіть такий популярний розмір, як коломийковий. Дехто всі багатства форми і образності літературної, частково народної поезії, намагався вивести з античної та західноєвропейської літератур Ці твердження абсолютно безпідставні. Уже перший запис народної пісні «Дунаю, Дунаю», зроблений в середині XVI ст., себто, ще до появи перших українських поетів, говорить про багатство форм народної поезії. Те, що перші вірші і пісні писалися поетами на «мотив народних пісень», те, що багато навіть духовних пісень співалося на голос народних — говорить за те, що першість завжди була за народною поезією, за народною музикою. До речі згадаємо, що уже в XVII ст музичне мистецтво на Україні було високо розвиненим Нам відомі такі визначні композитори того часу, як І. Коленда, Ф Тернопільський, И. Загвойський та ін. В 1769 році в Москві була видана робота українського композитора Миколи Далецького, що лишила помітний слід в історії музичної культури в Росії і на Україні. Цікаво, що композитори, як і поети, черпали також силу з народної музики, яку вони використовували і при складанні церковних пісень. Відомо, що і першу симфонію, яка збереглася до наших днів — «Гей нуте, косарі!» — написано за мотивами народної пісні.

Значна частина творів XVII—XVIII ст. уже в ті часи зазнала змін і доробок колективу, однак сліди «книжності» на них ще залишилися значні, хоч не у всякому творі вони виявляються в однаковій мірі. В першу чергу ознаки «книжності» виявляються в способі вислову почуттів («воліть мене острим мечем

поразить», «меч свій утопити в крові твої» і ін.), в лексиці (гречний, рицер, продиктуєш), порівняннях (як кришталь), епітетах (златіє власи, уста сахарні, зубоньки перловії) і т. ін Ще більше суто літературних рис виступає в таких творах, як «О роскошная Венера», «Во печалі во великой» і ін., де не тільки мова, а й тема, мотиви і образи підказані тодішньою шкільною піітикою. Ці і подібні їм твори, очевидно, були написані шкільними поетами, що далеко стояли від народу і його естетичних смаків.

Поетична творчість XVII—XVIII ст. не залишилася поза увагою наступних поколінь Нею захоплювалися ще в XIX ст. Відомо, що вона позитивно відбилась на творчості І Котляревського. М Шашкевича, С. Писаревського та ін. Багато творів поетів того часу збереглися в народі як пісні і до сьогодні, а це говорить про їхню змістову поетичну стійкість Такі твори ми зустрічаємо, наприклад, у збірнику народних пісень Чубинського (том 5, стор. 467, 476, 477, 296, 287 і ін.). Є вони і в збірниках інших упорядників кінця XIX — початку XX ст.

Кращі зразки пісень XVII—XVIII ст. характеризуються високим патріотизмом, проповіддю волі, закликами до боротьби проти нападників — татар і турків та польської шляхти В багатьох піснях чується протест проти соціальної нерівності критика несправедливості політичного ладу, в якому «один плаче, другий скаче». В ліричних піснях помітно виступає проповідь вільного кохання, славлення земного життя в усіма його радощами і болями Проповідується вірність у коханні, щирість у відносинах, зневага до аскетизму і монашества. Такі мотиви в літературній пісні з'явилися внаслідок значних змін, що сталися в економічному і суспільному житті народу, а також вна-

слідок впливу на літературну творчість з боку фольклору.

Щодо мови — пісні XVII—XVIII століть діляться на кілька груп. Твори, складені мандрівними дяками, сільськими учителями, козаками і взагалі поетами, що жили серед народу, мало чим відрізняються від народної пісні, але вірші-пісні, написані учителями духовних шкіл, писарчуками, що орієнтувалися на книжну мову, яка являла собою суміш церковнослов'янської, російської і української мов, були, очевидно, важкими для сприйняття народом і не проникли глибоко в фольклор. Тому-то такі твори, як «О роскошная Венера», «Во печалі во великой», деякі пісні І. Пашковського та інших поетів були відомі більше серед духовенства, писарів, міщан та бурсаків.

Цілком природно також, що пісні, які збереглися в літературних пам'ятках західного походження — мають багато елементів західних українських говорів та частково полонізмів, тоді як у пам'ятках східного походження — відображені східні українські говори і відчувається значний вплив російської мови.

Пісні і вірші XVII—XVIII століть, які ми тут подаємо, говорять за те, що народною мовою уже в ті часи широко і не випадково користувалися (правда, по-різному) як ті поети, що в житті близько стояли до трудящих мас, так частково і ті, що жили й писали в стінах шкіл і монастирів. Це мало своє позитивне значення в справі розвитку національної культури і мови.

Частина творів поетів XVII—XVIII століть перейшла у фольклор і збереглася в ньому до наших днів. Маючи перед собою велику кількість віршованої творчості тих віків, можна поставити питання: що ж із неї найбільш відповідало естетичним смакам народу, що і чому відібрав собі народ?

Вирішальним, як бачимо, була мова, як основний прояв національної форми в мистецтві слова. Змістовно і поетично складений твір на незрозумілій для народу мові не міг знайти відгуку, не міг бути сприйнятим. Але й твори, що були складені народною чи близькою до неї мовою — також не всі здобували популярність. Тут уже діяли такі фактори, як зміст, музичність, поетичність твору і його відповідність пісенному жанру. Та про це поговоримо далі.

*
*

Значні зміни в суспільно-політичному житті кінця XVIII — початку XIX ст., що сталися на основі глибоких зрушень в соціально-економічних відносинах, явно позначилися і на розвитку літератури, мови всього культурного процесу того часу. Розвиток капіталістичних відносин, дальший розпад феодального устрою, піднесення революційної думки, що йшла на початку XIX ст. головно від декабристів — перших провісників свободи в Росії, важливі зміни в зовнішньому становищі країни — все це сприяло розвиткові прогресивних, реалістичних тенденцій в українській літературі, що перебувала в тісних взаємозв'язках з російською. В такій обстановці появилися твори І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки та цілої плеяди письменників-романтиків.

Увага письменників нової доби до пісні значно зросла. Цьому сприяли не тільки літературні традиції попередніх віків. Важливим фактором став той загальний поворот до народної мови і творчості, що був характерним для перших десятиліть історії культури в Росії і на Україні та у багатьох слов'янських народів.

Боротьба проти кріпосництва в часи кризи феодальної системи, розвиток капіталістичних відносин сприяли пробудженню в багатьох народів національно-визвольних ідей, викликали серед інтелігенції стремління наблизитися до народу, його мови, творчості і, особливо, пісні. В літературі це привело також до розробки селянської тематики, викликало стремління до реального зображення дійсності.

Перу І. П. Котляревського — одного з перших письменників нової української літератури — належить кілька пісень, що тепер уже ввійшли в класичний фонд творчості нашого народу. Після появи на сцені «Наталки Полтавки» — пісні з цього твору перейшли незабаром в репертуар народу. Десь за п'ять—шість літ вони набули такої слави, що уже в 1825 році І. Кулжинський на сторінках «Украинского журнала», характеризуючи народну пісню, згадує і про творців «штучної» («искусственной») української пісні С. Климовського, Г. Сковороду та І. Котляревського [1]. Вказівки на популярність пісень Котляревського зустрічаємо також в інших друкованих джерелах, наприклад, в «Северной Пчеле» (1846, № 82) Сементовський повідомляв, що «народ усвоил себе песни, написанные Иваном Петровичем. И есть много таких лиц, которые знают наизусть всю оперу» («Наталку Полтавку» — *Г Н.*). Не дивно, що пісні Котляревського потрапили на сторінки першого збірника українських народних пісень, виданих М. Максимовичем у 1827 році, і незабаром стали популярними також на західних землях України, де «Наталка Полтавка» з успіхом йшла на сцені (в переробці І. Озаркевича) спочатку в Коломиї, а далі

[1] И. Кулжинский. Некоторые замечания касательно истории и характера малороссийской поэзии, «Украинскнй журиал», 1825, № 1, 2, 3.

у Львові (1848 р.). Популярність пісень Котляревського у Галичині стверджують також фольклорні записи тих часів.

З року в рік популярність пісень Котляревського неухильно зростала. В середині XIX ст., як пише М. Костомаров, «Песни из нее распространились до того, что сделались почти народными» [1]. Ще й тепер на стінах селянських хат на Полтавщині вішають рушники з вишитою постаттю Наталки з відрами на коромислі, а під малюнком текст пісні: «Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнуться, ой, як болить моє серце, а сльози не ллються». Нерідко можна було зустрінути цю і інші пісні Котляревського на сторінках етнографічних видань, але згодом, у 70—80-х рр., коли буржуазні фольклористи найбільше протестували проти вміщення в збірниках пісень літературного походження, наукові збірники подавали їх мало, зате постійно є вони в лубочних пісенниках, що видавалися для народу. Як зазначив В. Даннлов, «кроме песен чисто народных, все сборинки содержат в себе песни, идущие, так сказать, из верхов литературы, и в этом случае на первом месте стоят Котляревский и Шевченко» [2].

Таким чином, ще за життя автора пісні з «Наталки Полтавки» завоювали собі постійне місце в пісенному репертуарі народу.

Що ж спонукало Котляревського ввести до свого першого драматичного твору порівняно значну кількість пісень?

Дехто вказував, що безпосереднім поштовхом до

[1] М. Костомаров. Наукові, публіцистичні і полемічні писання. ДВУ, 1928, стор. 242.

[2] В. Данилов. Украинские лубочные издания, «Киевская старина», 1905, VI, стор. 221.

цього була потреба творчої відповіді на невдалу п'єсу (з піснями) Шаховського «Казак-стихотворец». Думка ця невірна. Введення пісень до драматичних творів було традицією в українській та російській літературі XVIII і початку XIX ст. Між іншим, було багато пісень і в тих творах, що ставилися за часів Котляревського у Полтавському та в придворних поміщицьких театрах. Прикладом могли бути для Котляревського і вертепні драми, де значне місце відводилося пісні. Одну з часто вживаних у вертепній драмі пісень — «Ой під вишнею» — Котляревський ввів і до «Наталки Полтавки».

Але найважливішим чинником була та загальна атмосфера прихильності до народного слова і пісні, яка панувала на початку XIX ст. в Росії і на Україні. Передові мислителі того часу, декабристи, визначні російські письменники і діячі культури високо ставили народну пісню. Звичайно, погляди на народну поезію серед тодішньої російської і української інтелігенції були різні. Одні дивилися на неї очима романтиків, шукали в ній особливого «духа народу», інші, як декабристи, О. Пушкін, пізніше О. Герцен, В. Бєлінський, Т. Шевченко,— вбачали в ній прояв творчості мас, цінили в народній пісні в першу чергу її вільнолюбність, гарячі протести проти соціальної нерівності.

Кращі представники російської культури того часу, виступаючи проти усяких форм рабства, насильства людини над людиною, співчутливо ставилися до становища українського народу, що терпів соціальний і національний гніт. Під впливом прогресивних ідей того часу пробуджується інтерес до фольклору і народної мови на Україні. Пригадаємо, що майже одночасно появляються: «Граматика української мови» Павловського (1818 р.), перший збірник українських дум

Цертелєва (1819 р.) і «Наталка Полтавка» Котляревського — три значні факти, органічно пов'язані з народною піснею.

Немає сумніву, що стремління до реалістичного зображення дійсності, загальне зацікавлення прогресивної інтелігенції фольклором, зокрема високопоетичними зразками народних пісень, спонукали І. Котляревського ввести цілий ряд пісень до написаних ним драматичних творів. Та й сам сюжет «Наталки Полтавки» побудований за мотивами народних пісень про примусове одруження з нелюбом.

Пісні з «Наталки Полтавки» можна розподілити на чотири групи.

1. Орієнтуючись на народні пісні, Котляревський написав: «Віють вітри», «Ой мати», «Ой я дівчина Полтавка», «Видно шляхи полтавські», «Чого вода каламутна», «Де згода в сімействі», «Чи я тобі, дочко, добра не желаю», «Підеш, Петре, до тієї», «Начинаймо веселиться», а також пісню Возного «От юних літ», в якій Котляревський наслідує літературні зразки пісень XVII—XVIII ст.

2. На основі окремих народних пісень Котляревський створив нові варіанти, пристосувавши їх до місця дії і дійових осіб свого твору. До таких пісень можна віднести: «Сонце низенько», «Ворскло, річка невеличка», «Вітер віє горою».

3. Переробив літературні пісні XVIII ст. відповідно до характеру дійових осіб, в уста яких вони вкладені: «Всякому городу нрав і права», «Ой доля людська».

4. Пісні: «Ой під вишенькою», «Гомін, гомін», «Ішов козак з Дону», «У сусіда», «Дід рудий» — народного походження. До них Котляревський вніс тільки невеличкі поправки і додатки.

Таким чином, з двадцяти пісень у «Наталці Полтавці» добра половина належить перу І. Котляревського.

Найбільшої популярності здобула пісня «Віють вітри». Територіальне поширення її досить значне. Її співають над Дніпром, у Донбасі, в західних областях, на Закарпатті і далеко поза межами України.

По всій Україні відомі пісні: «Ой мати, матн», «Видно шляхн полтавськії», «Чого вода каламутна», «Де згода в сімействі» і майже всі останні пісні з «Наталки Полтавки». В народі вони відомі у трохн зміненому вигляді.

Через 5—6 років після написання пісні Котляревського уже набули популярності в народі. Слідкуючи за дальшою долею пісень Котляревського і саме за тим, як вонн закріпилися в народному репертуарі, можна сказати, що ті пісні, які стоять найблнжче до фольклору своїм змістом і образною системою, здобулн ширшої популярності. Зазначимо, що разом з цими піснями пішла в народ і музика, яку склав до них М. Лисенко, використавшн при цьому музнчну творчість своїх попередників.

За встановленою традицією, пересипає піснями свої драматичні твори і Г Квітка-Основ'яненко. Його комічна оперета «Сватання на Гончарівці» (перше видання 1831 р.) здобула немалої популярності. З неї поширилися такі пісеньки, як «Хусточко ж моя», «Спить жінка», «В мене думка не така», — хоч, правду кажучи, вони не стали такими масовнми, як пісні Котляревського. Поширювались вони здебільшого через театр, а також лубочні пісенники другої половини XIX ст., де вони передруковувалнся майжс без змін із збірника в збірник. Квітка не мав таланту до складання пісень; з його творчості тільки одна «Хусточка»

виділяється деякою вправністю і певним розумінням вимог, що ставить народ до цього жанру. Взагалі ж пісням Квітки бракує ритмічної плавності, музикальності, що є характерним для пісень Котляревського.

В устах народу пісні Квітки майже не зазнали змін. Пояснюється це тим, що в більшості випадків вони йшли в народ з друкованих або рукописних джерел. Можливо, мали вплив на це і часті постановки оперети на сцені, звідки народ переймав пісні.

Інакше ставився до пісенного жанру Євген Гребінка. Пісня в його поетичній творчості зайняла значне місце. Відомо, що Гребінка написав кілька пісень російською мовою («Молода еще девица я была», «Поехал казак на чужбину далеко», «Очи черные», «Признание»), котрі знайшли відгук у російському фольклорі [1], а частково і в фольклорі України. Романс «Молода еще девица я была» — в різні часи на Україні мав найрізноманітніші переробки.

З пісень, написаних українською мовою, стала народною «Українська мелодія» («Ні, мамо, не можна нелюба любити»), котру, починаючи від 50-х років минулого століття, співають на всій території України.

В піснях Котляревського, Квітки-Основ'яненка, Гребінки головною дійовою особою в більшості виступає жінка. Автори протестують проти насильства над любов'ю, осуджують нерівність соціальну, яка приносить стільки страждань людям. «Ні, мамо, не можна нелюба любить» — цими словами характеризується провідна думка пісень усіх трьох письменників.

Письменники початку XIX ст. рішуче вступили на шлях використання і сміливого введення в літературу

[1] Їх подав І. Розанов у збірнику «Песни русских поэтов», 1936, стор. 437—438.

народної мови і поезії. Слабі відгуки псевдокласичних романсів з купідонами і Венерами не мали сили чинити опір народній стихії. Єднання літературної і народної пісні відбулося давніше, а тепер по-різному проявлялося в творах поетів нової доби. Але ідейний діапазон пісні все ще був вузький.

Поети 20—40-х років в своїх піснях мало приділяють уваги суспільному життю. Вони здебільшого стилізують свої твори під народну ліричну пісню, культивують інтимну лірику, не підносячи найпекучіших проблем часу. Народний світогляд у своїх піснях всебічно виявив пізніше тільки Тарас Шевченко.

Слід сказати, що лірика, яка на початку нової доби нашої літератури себе майже не виявляла, з виступом романтиків стає рівноправним жанром поруч драматургії і прози. З розвитком лірики значно підноситься і жанр пісні, хоч не все, що мало таку назву, стало дійсно піснею.

Намагаючись розширити творчі горизонти поезії, романтики шукали такого грунту, на який можна було б опертися і здобути з нього матеріал для освіження поетичних мотивів. А на фольклор, як джерело поезії, вказували критики і учені, передові люди того часу. М. Цертелєв у своїх статтях про українські народні пісні радив: «Скажу смело, что тот, кто хочет быть хорошим отечественным писателем и в особенности отечественным поэтом, кто хочет дать, если можно так выразиться, народный колорит своим произведениям, тот не должен считать безделкою отечественные предания и песни»[1]. Ці думки настільки були сприйняті передовою суспільністю 20-х років в Росії і на Україні,

[1] «Благонамеренный», журнал словесности и нравов, 1825, XXX.

що Максимович у передмові до збірника пісень 1827 року ствердив: «Наступило, кажется, то время, когда познают истинную цену народности».

Однак за цими закликами виступало не завжди вірне розуміння народної пісні і можливостей її використання в літературі. Як і що мусить брати література з фольклору — розумілося по-різному, в залежності від ідейних переконань письменника.

Тоді ж значна частина інтелігенції гарячково береться записувати фольклор, а дехто починає підробляти і видавати за народні власні творіння. Цікаво, що в народний репертуар не перейшов, здається нам, ні один такий підроблений твір, тоді як пісні цього часу, автори яких не підроблялися під народні взірці — здобули популярність.

Зближення української лірики з народною поетичною творчістю цілком природно викликало і жвавий розвиток жанру пісні в літературі. Кращі вірші поетів-романтиків були незабаром сприйняті як народні пісні. Хронологічно першими стоять твори харків'янина Степана Писаревського. Цей маловідомий автор написав популярні тепер пісні «За Немань іду» і «Де ти ходиш, моя доле». Є відомості, що його перу належать пісні: «Чи я в лузі не калина була?», «Ой зрада, карі очі, зрада», «Ой я нещасний, що маю діяти». У відділі фотографій бібліотеки АН УРСР у Львові зберігається портрет С. Писаревського, надісланий В. Александровим до редакції журналу «Зоря». На звороті цього портрета рукою Александрова написано: «Отец Степан Писаревский хорошо играл на гуслях и, писавши малороссийскня песни, сам сочинял для них мотивы; поэтому песни его очень скоро распространились по Украине, их везде пели, а теперь некоторые из них слывут за народныя, как наприм. 1) «Де ти бродиш, моя

доле», 2) «Чи я в лузі не калина була», 3) «Ой зрада, карі очі, зрада», 4) «Ой я нещасний, що маю діяти», 5) «За Неман іду». Может быть еще и другия, о которых неизвестно; об этих же я знаю от его школьного товарища отца Петра Секирского, бывшего священника Мироносицкой церкви в Харькове. Вл. Александров».

До цього свідчення слід поставитись критично. Така пісня, як «Чи я в лузі не калина була», прототипи якої зустрічаємо ще в пісенниках XVIII ст., навряд чи могла вийти з-під пера Писаревського. Можливо, ця пісня, як і інші, про які згадує Александров, були любимими піснями Писаревського і він обробив їх тексти або вдосконалив мелодії.

Щождо пісень «За Немань іду» і «Де ти бродиш, моя доле», то цілком встановлено, що вони належать перу Писаревського. Майже півтора століття вони користуються популярністю в народі і за цей час піддалися тільки невеликим змінам. Друга з названих пісень настільки глибоко проникла у фольклор, що стала предметом розгляду літературознавців, що намагалися з'ясувати погляди народу на «долю». В літературі вона викликала ряд наслідувань (див. примітки).

З творчості Л. Боровиковського, незважаючи на культивування ним у літературі пісні балади, у фольклор перейшла тільки його «Вивідка», що являє собою обробку розповсюдженого у слов'янських народів сюжету про отруєння брата сестрою.

Більш пощастило пісням Віктора Забіли, що також за характером творчості належить до романтичного напрямку, хоч, живучи на хуторі, стояв осторонь від будь-яких літературних течій і розмов про напрямки літературної поезії. Орієнтуючись виключно на народну пісню, він, за свідченням Т. Шевченка, майже ні-

чого не читав, «чтобы сохранить самобытность в литературе... Словом сказать, он совершенно оградил себя от всякого подражания на поприще литературы»[1]. З його пісень найбільшої популярності здобули «Не щебечи, соловейку» і «Гуде вітер вельми в полі», до яких написав музику композитор М. Глінка, перебуваючи в 1838 р. у Качанівці.

Основний тон пісень В. Забіли — сумний. Туга за милою, нарікання на нещасну долю, звертання з цим до соловейка, вітру, порівняння себе з бездомним човником — все це виросло на основі особистих переживань. Ідучи за зразками народної поезії, він висловлює болі свого серця так же просто і безпосередньо, як і народ в своїх піснях. «Ся повна безпретенсіональність і примітивність його ліричних впливів,— пише Франко,— і творять головну частину їх вартостей»[2]. Саме своєю щирістю, сердечністю привертають до себе увагу пісні В. Забіли.

Близько до Забіли стоїть М. Петренко. Його пісні відзначаються рефлексійністю, меланхолійністю, якоюсь особливою тугою. В них виступає бажання відірватися від земного життя і поривання в небесну даль. Поет хоче мати крила, щоб відлетіти «далеко за хмари, шукати там долі і ласки», якої не може мати на землі серед людей. Простота, безпосередність вислову, щирість почуттів були, очевидно, причиною того, що деякі з них народ відібрав до свого репертуару, де вони збереглися і до наших днів.

Вірш Петренка «Туди мої на основі якого

---

[1] Т. Шевченко. Повне зібрання творів в 10 томах, том III, 1949, стор. 318.

[2] В. Забіла. Співи крізь сльози, Львів, 1906, стор. 32.

виникла пісня «Де Крим за горами», викликав значний інтерес в народі, про що свідчать ті значні доробки і переробки твору, які внесені до авторського тексту протягом останніх ста років.

Більшість згаданих авторів-романтиків тільки недовгий час займалися творчістю, принаймні не квапилися з друком своїх творів. Прав, очевидно, Іван Франко, коли пояснює це виступом Т. Шевченка. Поява «Кобзаря» відкрила перед романтиками «новий світ думок, пісень та змагань; вони не чули себе підготовленими йти тою новою дорогою, а рівночасно зрозуміли, що йти старою дорогою, до якої звикли і на якій може зразу надіялися якнхось успіхів, тепер нема ніякого змислу. І вонн якось так зав'яли на пні, закинули перо, або коли й писали, то для себе, щоб дати вихід тим неясним поривам, які ворушилися в їх душах» [1].

Мабуть, тільки один Афанасьєв-Чужбинський продовжував писати, хоча успіху не мав і навіть був осуджений Шевченком за консервативність в його поезіях.

На фактах засвоєння народом пісень романтиків найкраще можна спостерігати, чим керується народ при відборі літературних творів у свій репертуар. Тільки найбільш прогресивне, найбільш відповідне народним смакам пішло у фольклор. П. Куліш, А. Метлинський, О. Корсуи, М. Костомаров прикладали багато зусиль, щоб їхні пісні були схожі на народні, щоб народ їх спринняв. Однак ці зовнішні підробки, стилізація під народну пісню, відсутність у творах правдн життя — були прнчинами того, що народ відмовлявся від них, відкидав як непотрібні плюсклі зернята. І в

[1] В. Забіла. Співи крізь сльози, Львів, 1906, стор. 1.

той же час народ охоче сприйняв пісні прогресивних романтнків, в яких хоч якоюсь мірою відбивались народні думи і стремління.

*

Найпомітнішою фігурою серед поетів т. зв. української школи в польській літературі був Тимко Падура, що в своїй творчості не тільки брав українську тематику, а й писав українською мовою.

Зацікавлення українськими темами, народною піснею серед польських поетів спостерігаємо ще в попередніх віках. На початку XIX ст. цей інтерес посилюється. Цілий ряд польських видань друкують українські етнографічні матеріали. В 20—40-х рр. на Поділлі серед польської шляхти було чимало таких, що не тільки збирали фольклор, а й самі писали пісні українською мовою, підносячи в них героїчне минуле України з метою притягнути симпатії українського народу на бік польської шляхти. Багато з них користуються в своїй творчості «ruska nuta, polską mową». Деякі з них цілком або частково переходять на мову народу, серед якого вони жили. Таким був і Тимко Падура. Вважаючи Україну своєю матір'ю, він в той же час мріяв про відновлення шляхетської Польщі, що сягала б від моря до моря. Саме цим в основі своїй шляхетсько-польським ідейним настановам підпорядкована була його діяльність і творчість. Пісня, як жанр найбільш впливовий на маси, культивувалася ним особливо пильно. Згуртувавши навколо себе в Савранському маєтку графа Ржевутського прихильників своєї утопічної ідеї відродження козацької України у спілці з шляхетською Польщею, Падура створив тут школу

лірників, торбаністів, що вивчали складені ними пісні і розповсюджували їх серед панів та навколишніх селян. Сам Падура також мандрував з ліроюо по Україні розносячи при цьому творіння поетів і композиторів Савранського гуртка. Таким способом, хоч ненадовго, серед народу були прищепилися пісні Падури «Козак пана не знав звіку», «Гей, козаче, в ім'я бога» і ще деякі, складені ним у 20-х рр. XIX ст. У піснях Падури запорожці виступають як гуляки, що «на землі знають кров», люблять «грабувати чужий край», служать шляхті за кожушок. Не так дивився народ на Запорожжя і козаків. Тому народ пісні Падури значно переробив, а згодом зовсім їх забув. Ці факти показують нам, як літературна пісня, що не опирається на народний світогляд, на народні традиції — приречена на забуття.

Але з середовища Падуриного гуртка вийшла пісня, що утрималася і до цього часу в устах народу. Більше того, викликала силу творчих доробок і стала любимою піснею трудящих. Де не почуєш тепер пісню про Кармелюка, що починається словами «За Сибіром сонце сходить»!? Її записи зроблені на Далекому Сході, на Півдні і на Півночі, на всій території України.

Автор цієї пісні — Ян Комарницький — був учасником гуртка Падури при дворі Ржевутського. Як свідчать сучасники, це була людина, що по-справжньому симпатизувала народу і його героїчній боротьбі проти соціального і національного гніту. І навіть тоді, коли Комарницькому запропонували або залишити роботу духівника, або відмовитися від народної мови і складання пісень,— він пожертвував роботою і вмер у злиднях, але не відмовився від своїх переконань.

На жаль, зошит з віршами Яна Комарницького, який перейшов до рук родичів після смерті автора, не

зберігся, і ми не маємо в своєму розпорядженні первісного авторського тексту пісні. Однак збереглися записи пісні про Кармелюка, зроблені в 50-х рр. минулого століття, які безперечно стоять найближче до авторського тексту.

Якщо переглянемо всі варіанти пісні про Кармелюка, записані почнаючи від 50-х рр. минулого століття і до сьогодні, то прийдемо до переконання, що твір цей надто зацікавив народ і викликав появу цілого циклу варіантів, що в окремих випадках можна назвати окремими піснями. Окрім основного тексту появилося багато переробок, що порушують іноді зовсім нові теми і мотиви, зв'язані з життям і діяльністю Кармелюка. Все це говорить за те, що творчу активність в середовищі народу викликає твір поета тоді, коли він своїм ідейним спрямуванням відповідає пекучим інтересам народу. Новостворені варіанти в таких випадках висвітлюють ті сторони теми, які не зачеплені індивідуальним творцем, але які цікавлять народ.

На 30-ті роки XIX в. припадає творчість Антона Шашкевича. Живучи на Поділлі, А. Шашкевич набув слави як «король балагулів». Балагульство, що процвітало в 30—40 рр., Іван Франко вважає за «елементарну, мало свідому, а часто цинічну реакцію проти усієї тої фальші шляхетсько-польського життя, що виробилося віками, та особливо при кінці XVIII і в початку XIX в. дійшло до найвищого ступня під впливом французщини» [1].

У збірці творів А. Шашкевича, виданій Бущин-

[1] І. Франко. Король балагулів, ЗНТШ, том 53, стор. 19. Балагула — візок з будкою, на якому їздила розважатися по ярмарках шляхетська молодь на Поділлі. Звідси — балагульство.

ським [1], міститься 18 пісень з нотами, з яких, на думку Франка, 12 безперечно належать Шашкевичу, решта є переробкою народних пісень або творів інших авторів (наприклад, Т. Шевченка).

На Україні найпопулярнішою стала пісня Шашкевича «Над Ятраньом». Варіанти її були записані уже в 40-х рр. на Поділлі. В 50-х рр. вона була вже модною і М. Лисейко, як згадує М. Старицький, зробив перший запис з уст селян саме цієї пісні. Згодом вона дещо в зміненій формі прищепилася в Галичині і на Буковині — в музичній обробці С. Воробкевича. І дотепер це одна з улюблених пісень нашого народу.

В Західній Україні польські поети, що писали українською мовою, не раз намагалися використати пісню для агітації серед селян проти панщини. Ходячи в народ з метою підняти його проти австрійського цісаря, дідичів і духовенства, поети свої думки в першу чергу намагалися поширити через пісню. Гарячкову діяльність такого напряму розвинув Каспер Ценглевич, який у 30-х рр. минулого століття написав і поширював серед народу кілька протипанських пісеньок. Його переробка давньої народної пісні «Орав мужик край дороги» надовго затрималася в пам'яті народу і відіграла певну роль у боротьбі проти австрійської монархії.

Можна сказати, що поети т. зв. української школи в польському письменстві, намагаючись створити українські пісні, які послужили б їм у пропаганді єдності українців і поляків в інтересах польського панства, не знайшли підтримки мас. Їхні заклики боротися разом з польським панством в ім'я створення

---

[1] Pieśni A. Szaszkiewicza wraz z jego życiorysem, Краків, 1890.

шляхетської великої Польщі не сприймалися народом, а пісні або відкидалися зовсім, або ж зазнавали корінних змін. Хоч дехто з них добре знав українську мову, але все ж її тонкостей, природи її образності вони не могли опанувати, і тому часто в їх піснях чується ходульність, афектація, штучні мовні форми, не властиві українській мові синтаксичні конструкції, неприродний музичний акцент, що також заважало пісням зайняти стале місце в репертуарі народу. Не було в них і тої щирості, яка так яскраво виступає в народній пісні. Тільки пісні Яна Комарницького і Антона Шашкевича, що найбільше наблизилися до інтересів народу, прищепилися до загального дерева народної поезії.

З творів поетів т. зв. «руської трійці» першими пішли в народ пісні М. Шашкевича, цього «пророка честі», предтечі нового слова, як його характеризував М. Устіянович. Майже всі пісні Шашкевича грунтуються на ритміці і образності народної пісні, хоч в мові іноді проскакують різного порядку погрішності. Його поезія, пройнята палкою вірою в невмирущість народу та його слова, проникла в народ досить давно.

З пісень Шашкевича найбільш популярними стали «Із-за гори, із-за ліса», «Повій, вітре, вітросоньку», «Поза тихими водами», які найближче стоять до образності народної пісні і мови. Слабший відгомін у народі знайшли поезії Якова Головацького.

Найлюбимішою піснею в Західній Україні і особливо в Карпатах став твір Миколи Устіяновича «Верховина» («Верховино, світку ти наш»), яку гуцули вва-

жають за свій гімн. Її можна почути також на Київщині, Дніпропетровщині, Полтавщині, куди перейшла вона ще в другій половині XIX ст.

Важливу роль у боротьбі закарпатського українського населення проти насильної мадьяризації відіграли пісні Олександра Духновича, особливо його патріотичний гімн «Я русин бил, єсмь і буду». Розповсюдженню цього твору поза межі Закарпаття пошкодила занадто книжна, далеко не народна мова.

*

З постаттю Т. Шевченка в'яжеться новий, вищий етап в розвитку жанру пісні в українській літературі. Його поетичний геній виріс, живлячись правдою народної поезії, її високою емоційністю, чарівною мелодійністю, красою художнього слова. Шевченко повернув народу цей дар збагаченим, давши прекрасні зразки пісенної поезії. Поет протягом усього свого життя залюбки брався за пісню внявив таке глибоке розуміння її специфіки, якої потім ніхто не міг досягнути.

Поети до Шевченка, головно романтики, дещо розширили кругозір української поезії і дали кілька зразків пісень, переважно романсового характеру. Але Шевченко, як майстер пісні, зробив у цьому відношенні величезний крок вперед. Поширюючи загальні рамки нашої поезії, зокрема її суспільні мотиви, він до тонкостей розробив пісню і дав у своєму «Кобзарі» блискучі зразки літературних пісень на соціальні, побутові, історичні, любовні теми. Можна сказати, що пісенний тон витає над усім «Кобзарем». Не випадково і ті його твори, які були написані для читання,

наприклад «Сон» («На панщині пшеницю жала»), пішли згодом у народ як пісні.

Поезія Шевченка, як рідна сестра народної пісні, зайняла почесне місце в житті і побуті нашого народу. Ті матеріали, які є тепер у нашому розпорядженні, тільки малою мірою відбивають той великий вплив, який мав «Кобзар» на народну творчість.

Твори Шевченка настільки близькі до фольклору своїм загальним настроєм і мистецькою формою, що критики зараховували їх до народних пісень. «Ніхто не відмовиться визнати народну поезію Малоросії,— писав Добролюбов.— І от до цієї поезії треба залічити вірші Шевченка» [1]. А сьогодні уже можна сказати, що «Кобзар» став найкращим народним пісенником.

Таку ж оцінку творам Т. Шевченка дав І. Франко. «Були се немов народні пісні, та проте щось зовсім від них відмінне, наскрізь індивідуальне» [2].

У процесі творчості форма вірша Шевченкові здебільшого навівалася якоюсь мелодією. Тому не дивно, що деякі твори вперше співав сам автор. Він взагалі любив до літературних творів підбирати музику. Відомо, що музику до «Човника» В. Забіли склав Шевченко. Такі ж свідчення єсть і щодо віршів з «Кобзаря». У своїх спогадах про Шевченка Ф. Лазаревський розповідає: «Шевченко прочитав нам свої поеми «Кавказ», «Сон» і інші, проспівав декілька любимих своїх пісень: відому «Зіроньку» і «Тяжко, важко в світі жити» [3]. Таким чином популярну тепер народну пісню «Тяжко, важко» автор співав слідом за написанням

---

[1] М. Добролюбов. Вибрані твори, Держлітвидав, К., 1937, стор. 427.

[2] І. Франко. Нарис історії українсько-руської літератури, Л., 1910, стор. 107.

[3] «Киевская старина», 1899, II, стор. 153.

тексту. Від автора її перейняв народ. Шевченко, буваючи в селах, збирав біля себе гурт селян різного віку, вів з ними розмови та часто співав улюблених пісень. Цілком певно, що при цьому співав і власні пісні, які перехоплював народ. В селах Золотоноського і Переяславського районів, де часто бував поет, ще в кінці XIX віку селяни запевняли, що вони співають пісню «Тяжко, важко» «на той самий голос, що співав Шевченко». Що пісня ця уже в 50-х рр. стала народною — свідчать записи її, зроблені в ті роки [1], а також наявність в збірниках пісень того часу. Найдавніший збірник, що подає уривок «Думки» — відноситься до 1857 р. В цьому році Галаган видав «Южноруські пісні з голосом», де в пісню, що виникла ще у XVIII ст. («Боже, з неба високого», № 17), вплетені дві строфи з Шевченка:

Багатого, губатого
Люди знають, поважають,
А зо мною зустрінуться,
Мов недобачають.

Багатого, чубатого
Дівчина шанує,
Надо мною, сиротою —
Сміється, кепкує.

В 1858 році пісню «Тяжко, важко жить на світі» з нотами надрукував С. Д. Паливода-Карпенко у збірнику «Либретто малороссійских, польских, чешских... песен и романсов...» (стор. 16). Тут подано всього 3 строфы з «Думки», а саме:

Тяжко, важко жить на світі
Сироті без роду!

[1] «Матеріали до української етнології», XVI, стор. 61.

Ні до кого прихилитись,
Хоч з гори та в воду!

Добре тому багатому,
Його люди знають,
А зо мною зустрівшися,
Мов недобачають.

Багатого, губатого
Дівчина шанує,
Надо мною, сиротою,—
Сміється, кепкує.

Пізніше ця пісня зустрічається в багатьох етнографічних збірниках та пісенниках, але в повнішому вигляді.

Є підтвердження того, що Шевченко так розповсюдив не одну свою пісню. Він створив власну мелодію до «Думи мої...» і «Ой крикнули сірі гуси», що також широко відомі тепер в народі [1]. Може бути, що й пісні «Нащо мені чорні брови», «Кохайтеся, чорнобриві...» і ін. вперше положені на музику автором, бо й вони також співалися уже в 50—60 роках XIX ст. М. Білозерський згадує, що в ці часи з пісень Шевченка на Борзенщині, де також часто бував поет, найулюбленішими були: «Нащо мені чорні брови» і «Тяжко, важко в світі жити сироті без роду» [2].

Таким чином сам Шевченко створив музику майже до 10 своїх поезій, які за змістом і своєрідністю художньої інтерпретації теми були для народу новиною безперечно, викликали значний інтерес.

Творенням власної музики до текстів своїх віршів Шевченко не обмежується. Він дбає про те, щоб його

---

[1] М. Грінченко. Шевченко в народній пісенній творчості. Збірник «Пам'яті Шевченка», К., 1939, стор. 504.
[2] «Киевская старина», 1882, X, стор. 71.

вірші були покладені на музику фахівцями, композиторами. В січні 1858 р., надсилаючи Кулішеві дві свої поезії «Навгороді коло броду...» та «Утоптала стежечку», Шевченко просить: «Передай оці дві пісні Маркевичу, чи не вчистив би він на їх ноту».

Ще за життя поета композитор А. Рубець пише музику до кількох його поезій, що, очевидно, було зроблено з відома Шевченка. Музика А. Рубеця до слів «Думи мої» видана у Петербурзі в 1860 р. Мабуть ще за життя поета появилися і перші спроби створити оперу за поемою «Катерина». У збірнику «Васильковский соловей...» (1864) надрукована арія «из малороссийской оперы романтической: «Катерина Шевченкова». Сама опера не збереглася.

Таким чином процес творення музики на слова поезій з «Кобзаря» розпочався десь у 40-х роках XIX ст. і не припиняється до сьогодні.

Після смерті Тараса Григоровича біографи його звернули увагу на те, що пісні з «Кобзаря» відомі в багатьох місцевостях України як серед інтелігенції, так і серед простого народу. «Песни эти в некоторых местностях,— пише М. Чалий,— простой народ перенял у лиц образованных классов, а может быть и самостоятельно преобразил словесное произведение в вокально-музыкальное и тоже поет думки своего Кобзаря; оттого в рукописных сборниках неопытных собирателей народных песен зачастую можно встретить стихи Шевченка наряду с чисто народными песнями: ясно, что поющий эти думки народ не отличает их от своих собственных»[1]. Такі свідчення зустрічаємо і в інших авторів, причому усі вони підкреслюють

[1] М. Чалый. Жизнь и произведения Тараса Шевченка, К., 1882, стор. 271.

популярність пісень Шевченка саме серед трудового народу. «Не тільки інтелігенція знала Шевченка,— пише критик Т. Зінківський,— знав добре свого Кобзаря і народ наш. Пісні його, думки, зробились народними: їх народ співав за свої»[1]. На це звернули увагу також учені інших народів. Французький літератор Є. Дюран у своїй статті про Шевченка підкреслив, що у світовій літературі тяжко знайти такого поета, «котрому неосвічений, сливе неписьменний люд віддавав би таку шану... Могила Шевченка, пише там же Дюран, «ніколи не пустує», з першим подихом весни на ній появляються люди, щоб поклонитися його праху. Тут вони спочивають, «балакаючи поміж собою, і кожний по черзі *співає своїм власним робом найкращі пісні поетові*»[2]. Інші автори, говорячи про популярність Шевченкових пісень у народі, подають великі списки назв поезій, до яких народ здебільшого сам підібрав мелодії.

Шевченко й Котляревський зайняли почесне місце в пісенниках, призначених для народу. Починаючи з 60-х років, не було майже ні одного збірника пісень без творів Шевченка. Тільки в окремих випадках під текстами подавалося прізвище автора. На популярність Шевченка вказують і ті заголовки, які давали видавці своїм пісенникам: «Кобзар», «Український кобзар», «Кобзар Перебендя» і т. д. Розраховуючи на масового споживача, видавці підбирали такі назви, які б притягали увагу покупця, викликали зацікавлення

---

[1] Т. Зінківський. Писання, II, Львів, 1896, стор. 42.

[2] E. Duran. „Le poéte national de la Petite Russie. T. Schevtschenko", Revue des deux mondes, 1876, Juin. Цитуєм за Зінківським, «Писання», т. II, стор. 42. Підкреслення наше.

книжкою. А тому, що твори Шевченка були найбільш популярними,— збірникам і давалися заголовки, зв'язані з «Кобзарем».

Зустрічаються пісні Шевченка і на сторінках суто наукових збірників фольклору, але менше, бо сюди їх не допускали, як твори літературні [1].

Та найбільше матеріалів принесли записи, зроблені за радянських часів. Проведені протягом останніх десятиріч записи дали можливість ознайомитися з багатьма зразками народної музики до слів Шевченка [2], а також з різноманітними переробками текстів Шевченка в устах народу.

Як окремі пісні у фольклорі зустрічаються уривки з поем та балад, вірші, перероблені відповідно до їх музичної інтерпретації, та значна кількість пісень, написаних Шевченком головним чином у 1848 році в Кос-Аралі. За змістом вони подають своєрідну гаму настроїв, думок і переживань поета у різні часи його життя і творчості. Деякі пісні пов'язані з історичним і суспільним життям народу, в інших бринить жива струна Шевченкового гумору, ще в інших — відчувається елегійно-журливий настрій, зв'язаний з особистими переживаннями поета.

Шевченкова пісня, вирісши на грунті народної поезії, пішла в народ, змінилася відповідно до вимог часу, обставин і народних потреб, відірвалася від письма і живе таким же життям, як і пісня народного усного походження. Процес впливу Шевченкової поезії на

---

[1] Див. Бессараба. Материалы по этн. Херсонской губ., 1916; Д. Эварницкий. Малор. нар. песни, 1906; П. Гнедич. Матер. по этногр. Полт. губ., вып. II, ч. 1, 1915 та ін.

[2] Див. про це статтю М. Грінченка у збірнику «Пам'яті Шевченка», К., 1939.

народну творчість не обмежується тільки переходом творів з «Кобзаря» в уста народу, а викликає творчий імпульс у народі, який творить власні пісні, використовуючи досвід Шевченка.

Вплив Шевченкових віршів відчувається у багатьох народних творах новішого походження. Ось зразок впливу Шевченкової «Тополі»:

Рости, рости, тополенько,
Гіллям на долину,
Кохав козак дівчиноньку,
Як мати дитину... і т. д. [1]

Так замикається коло взаємин народної ратурної творчості.

Отже «Кобзар» Шевченка, виникнення якого тісно в'яжеться з народною піснею, в свою чергу зробив помітний вплив на народну пісню. Процес перетворення віршів Шевченка у пісні почався у 40-х роках XIX ст. і за столітній час набрав великого розмаху. Поліметрія Шевченкових творів дала можливість з одної поеми виділитися двом, трьом, а то й чотирьом пісням. Народ проявив велику творчу активність, добираючи до них музику [2]. З підняттям культурного рівня, з поширенням друку й шкіл,— цей процес посилюється. Підсилюють його й композитори, створюючи мелодії до «Кобзаря». За останніми підрахунками спеціалістів до творів Шевченка писали музику більше 180 композиторів різних народностей і дали понад 800 музичних творів. Серед них найкраще зрозумів і розкрив у музиці народність поезій Шевченка М. Лисенко, що, почавши з «Заповіта» (1868 р.), все своє

[1] «Новєйший малороссийский песенник», К., 1906, стор. 48.

[2] М. Грінченко. Шевченко і музика, 1941, стор. 94.

життя творив музику до «Кобзаря». Уже після появи перших музичних творів на тексти Шевченка критика відзначала, що й мелодії Лисенка «безперечно будуть співатися в народі, як свої власні, наскільки мало вони відмінні від останніх» [1]. Слова ці справдилися. Тепер у багатьох місцевостях України можна почути, як співають пісні з «Кобзаря» за музичною інтерпретацією Лисенка. Музика Лисенка відома в народі також у різноманітних варіантах.

З того моменту, як поезії Т. Шевченка ставали піснями, вплив їх на народ ще збільшувався. Це добре зрозуміла і царська охранка. В одному з листів канівського повітового «предводителя дворянства», адресованому до київського губернатора в 1861 році, читаємо: «Пока этн сочинения (твори Т. Шевченка — *Г Н.*) составляли предмет чисто литературный, оставались в сфере людей образованных, они, конечно, не могли иметь столь пагубного влияния на читателей, но низведенные между простой народ, как народные песни, как предания старины, изображающие славу предков,— крайне опасны, ибо народ, видя в них исключительно изображение мести — резни, кровопролития, побуждается к тому, чтобы повторить эти дела, столь прославляемые» [2].

Характеристика ролі пісень Шевченка тут подана вірно. Народ бачив у творчості великого поета в першу чергу заклик до революційної боротьби, що і зробило пісні Шевченка «крайне опасными» для уряду.

Шевченко своїм «Кобзарем» вніс свіжий струм у народну пісню як змістом, так і оригінальною формою

---

[1] М. Чалый. Жизнь и произведения Тараса Шевченка, 1882, стор. 275.

[2] Шевченко в документах і матеріалах, Держполітвидав, К., 1950, стор 281.

віршованих творів. Такі речі, як «Заповіт», «Кругом неправда і неволя», або «Ой виострю товариша» та ін.— прозвучали в народі як революційні гасла. Ці і інші його пісні відіграли важливу роль на другому і третьому етапах визвольної боротьби в Росії.

Шевченко, як автор народних пісень — своєрідне явище у всій світовій літературі. У Шевченковій пісні найкраще проявився світогляд народу. Ні до нього, ні після нього ніхто з поетів народністю, правдивістю і силою поетичного вислову, простотою і майстерністю і, нарешті, популярністю серед народу не підіймався так високо, як Шевченко. Ні від кого з поетів не тільки нашої, а й інших літератур, не пішло в народ такої кількості пісень, як від цього геніального сина українського народу.

Шевченко дав зразки пісенної лірики, що найбільше відповідали життєвим потребам народу, його інтересам, стремлінням. Смерть великого поета була найбільшою втратою для всього народу. На смерть Кобзаря відгукнулися піснями і віршами його друзі, поети, народ. Значна частина творів, що появилися в дні похорон Тараса Шевченка і в час перевезення його останків до Канева, також зробилася народними піснями (вірші М. Максимовича, О. Конисього).

В другій половині XIX ст. в українській літературі жанр пісні розвивається під впливом творчості Тараса Шевченка. Більше того, Шевченка наслідують не тільки поети і літератори, а й народні творці. Безіменна народна поезія носить на собі глибокі сліди впливу Кобзаря.

Наслідування Шевченка і то не лише його форми, а й змісту (хоч не завжди вдало) спостерігаємо в поетів-різночинців, що виступили в 60—70-х рр. Так, зовсім у дусі Шевченка написана пісня А. Свидницького «В полі доля стояла» та окремі твори Ю. Федьковича.

З поетів, що гуртувалися і виросли біля журналу «Основа» і що в своїй творчості орієнтувалися на народну пісню і традиції Шевченка, найкращі пісні дали С. Руданський («Повій, вітре, на Вкраїну»), Л. Глібов («Стоїть гора высокая»), які тепер по суті стали класичними народними піснями. В наші дні вони уже відомі в фольклорі російського, білоруського і інших народів.

В другій половині XIX ст. в справі розповсюдження серед народу пісень літературного походження важливу роль відіграв театр. Деякі театральні діячі були самі авторами текстів і мелодій відомих тепер пісень. Окремі арії з класичної опери С. С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» уже давно пішли зі сцени в народ і відомі тепер як народні пісні. Те ж саме спостерігаємо з творами М. Старицького, М. Кропивницького, П. Ніщинського, В. Александрова, А. Вахнянина та інших драматургів і композиторів. Сила народнопісенної традиції в XIX ст. міцно вкорінилася в театрі і музиці. Хоч треба сказати, що такі автори і композитори, як С. Гулак-Артемовський, М. Старицький, П. Ніщинський, М. Лисенко не стилізували під народну пісню і музику, а творчо її використовували. Незважаючи на те, що окремі популярні тепер пісні були написані первісно як арії і хори до оперних та драматичних творів і були складними для сприйняття народом, все ж вони, трохи спростившися, перейшли у фольклор. Мова йде про такі речі, як

«Виклик» («Ніч яка, господи»), «Туман хвилями лягає» — музика М. Лисенка на слова М. Старицького; «Закувала та сива зозуля» — слова і музика Н. Ніщинського, деякі твори М. Кропивницького та інших авторів. За своїм характером ці твори в'яжуться органічно з музичною театральною культурою того часу і близько стоять до народної пісні за своїм духом. В мові, ритмиці в способах зображення ці автори відійшли від сліпого наслідування народної пісні і творів Т. Шевченка.

В Західній Україні поети і композитори другої половини XIX ст. працюють над створенням пісень і досить енергійно поширюють їх серед народу. Серйозного значення цій справі надавав Іван Франко, який не раз у своїх статтях і рецензіях підкреслював, що літературна пісня, ідучи в народ, освіжує його творчість, несе трудящим масам нові гасла і думки, що пісні поетів треба якнайбільше просувати в народ. Так само серйозно до цього ставився Ю. Федькович, який, як він згадує сам, завжди складав свої твори на якусь уже відому музичну ноту народної пісні, тому вірші його досить швидко ставали піснями. Якщо населення Буковини Федьковича називає соловейком, то, як зазначив Франко, С. Воробкевич цілком заслужив того, щоб його назвати жайворонком. Все своє життя цей поет і композитор складав пісні, з яких значна частина стала народними, а такі речі, як «Над Прутом у лузі» і «Заграй ти, цигане» та ін.— популярні серед народу і тепер. Як композитор і поет, він значно підніс пісенну культуру в Західній Україні і здобув заслужену шану від народу.

Революційні традиції Шевченка найбільше підтримував Іван Франко. Великий Каменяр ставив до літератури і до пісні серйозні вимоги.

Прекрасно їх сформулював він у вірші «Співакові».

Так весь свій мозок, і нерви, і серце
Й ти в свою пісню, співаче, вкладай,
Біль свій, і щастя, й життя їй віддай,
Будь її колос, лушпина й стебельце! [1].

Одночасно Франко підкреслює, що основною вимогою до пісні мусить бути реалістичне зображення життя, бо

В пісні те лиш живе,
Що життя дало.

Після Шевченкового «Заповіту» поява «Вічного революціонера» в українській революційній поезії — найзнаменніше явище. В ньому відбилися найкращі риси, думки і прагнення передової частини тодішнього суспільства, що вірила «в розвидняющийся день», сміливо ставала в лави революціонерів-борців. В творі і музиці, яку в 1905 р. написав М. Лисенко, чується сила революційних стремлінь, віра в перемогу. Це стверджується і в гордому, карбованому ритмі, і в сміливих оборотах мелодії. Система образності твору побудована так, що найкраще вирізьблює головну думку автора — невмирущість революційного духу. Порівняння — «словом сильним, мов трубою», «мов огень»; метафори — «розвалилась зла руїна», «покотилася лавина»; емоційно забарвлені епітети — «вічний революціонер», «сильне слово», а щодо реакції — «попівські тортури», «царські мури», «шпіонське ремесло»; сильно *сковані* антитези — «він живе, він ще не вмер», «не ридать, а здобувати», вдало застосовані у найвідпові-

[1] Іван Франко. Твори в 20-ти томах, т. X, Держлітвидав, К., 1954, стор. 59.

дальніших місцях анафори, риторичні запитання і оклики, які підсилюють загальний революційний пафос твору,— все це підкреслює «власну силу» збірного образу — вічного революціонера. Це епохальний твір, його вплив відчувається на багатьох революційних віршах наступних поетів, а також на українській поезії перших років після Жовтневої революції (от хоч би й у Тичини — «Вдарив революціонер — захитався світ»).

Глибоким ліризмом, високою поетичною образністю, новизною інтонацій відзначаються і такі його пісні та романси, як «Безмежнее поле», «Не забудь», «Як почуєш вночі», «Ой ти, дівчино», покладені на музику композиторами і невідомими народними музикантами. Франко не був поетом-пісенником, однак дав прекрасні зразки особистої і громадянської лірики, з якої окремі твори здобули популярність як пісні.

Соціальну, революційну тематику в поезії послідовно розробляли сучасники Івана Франка — П. Грабовський, Леся Українка, Іван Манжура та ін. З їх творчості окремі вірші, ставши піснями, зайняли в народному пісенному репертуарі постійне місце. Виходячи з положення, що «поезія мусить бути средством боротьби з світовою неправдою, сміливим голосом за всіх пригноблених та скривджених», П. Грабовський пише твори, в яких героєм виступає боєць за народні інтереси, боєць, що кличе до боротьби тих, хто не хоче конати в ланцюгах, у неволі, в ярмі. І не дивно, що саме такі твори народ підхопив і поніс їх як прапор в часи революційних боїв. З цих причин популярністю в часи революцій 1905 і 1917 рр. користувався твір Грабовського «Наперед» і його «Сон», до якого прекрасну музику написав композитор К. Стеценко.

З творів Лесі Українки найбільшої популярності

набрали: «Ой, здається, не журюся», «Гетьте, думи, ви хмари осінні», які проникли в народ через хори головно в часи революції і громадянської війни. Завдяки вдалій музиці К. Стеценка зробилася популярною «Вечірня пісня» В. Самійленка.

Своєрідну історію має революційний гімн «Шалійте, шалійте, скажені кати», якого в російському перекладі любив співати В. І. Ленін. Твір цей написав О. Колесса в 1889 р., коли ще симпатизував революційному рухові і брав активну участь у прогресивних студентських гуртках. Хтось із студентів Львівського університету пристосував до цього твору музику А. Вахнянина (хор варягів з опери «Ярополк»). Пісня-гімн ще в 90 рр. минулого століття поширилася серед українського, польського і російського народів.

Але як тільки перед О. Колессою відкрилася можливість одержати кафедру української філології у Львівському університеті, він швидко зрікся всіх своїх прогресивних ідеалів і заборонив друкувати в журналах і газетах цей твір під своїм прізвищем.

Від часу її написання і до наших днів пісня зазнала значних змін і по суті є тепер колективним твором.

В 90-х рр. минулого століття В. І. Ленін скеровує революційні сили Росії на масову агітацію — від вузького кола робітників до широких верств трудящих. З піднесенням революційного руху підноситься і революційна пісня, про розвиток якої пильно дбала партія, створена В. І. Леніним.

На Україні широко відомими стають революційні пісні, перекладені з французької мови («Марсельєза»), з польської мови («Червоний Прапор») і особливо велика кількість з російської мови. Але паралельно твориться оригінальна революційна українська пісня. Саме життя вимагало сильної, енергійної, бойової

яка б активно служила справі визвольної боротьби. Кажучи словами Л. Українки,— дійсність вимагала створити

Пісню нову, щоб сіяла, як промінь,
Щоб гомоніла й буяла, як пломінь,
Так, щоб червона ясна корогва
З піснею вкупі творила дива.

Такі пісні дали Іван Франко, П. Грабовський, маловідома українська поетеса Марія Виноградова, перу якої належить пісня «Зісланому борцеві», та інші поети, імена яких в окремих випадках не збереглися. Їхні твори увійшли в пісенний арсенал в часи двох революцій і принесли безперечно значну користь справі ідейного виховання мас.

Цілу групу популярних народних пісень складають твори невідомих авторів. У нас не так давно почали вивчати проблему впливу літератури на фольклор, не всі імена авторів популярних пісень виявлені. Однак мовно-стилістичні ознаки, спосіб викладу думки, ритміка і образи цих творів говорять за те, що вони пішли в народ з писемної літератури. Тематика цих пісень стосується переважно особистих почувань людини. В них багато романсовості, іноді сентиментальності, але в більшості випадків це високохудожні твори, в яких так проникливо ніжно передано чистоту людських переживань («Бабусю рідненька», «Чорнії брови, карії очі», «Скажи, нащо тебе я полюбила»), так опоетизована людська любов, що пісні ці користуються успіхом серед народу і в наші дні.

В другій половині XIX ст. в репертуар українського народу входить ряд пісень, перекладених з мов інших народів, зокрема російської. Найбільш популярними з них є пісня «Очерет» (з М. Лермонтова), «Волошки»

(з Апухтіна), «Вечірній дзвін» (з І. Козлова), а також переклади В. Александрова з німецької мови («Я бачив, як вітер березку зломив», «Ти несись, мій спів, з мольбою»), переклад Славінського з Гейне («Коли розлучаються двоє»). Але найбільше місця займають серед перекладів і переробок революційні пісні, що особливо широко стали поширюватись на Україні з 1905 року.

Революційна пісня на Україні розвивалася у тісному взаємозв'язку з піднесенням свідомості трудящих мас і визріла та зайняла почесне місце в бою, коли пролетаріат із класу в собі став класом для себе. В минулому революційна пісня має своїх попередників — марші і бойові пісні, що відображають боротьбу українського народу за соціальну і національну незалежність.

Відомі і невідомі автори найбільше переклали російських революційних пісень в часи революцій 1905—1907 рр. Тоді серед пролетаріату і революційного селянства України стали масовими «Дубинушка», «Відпустили селян на свободу», «Цар ізлякався, іздав маніфест», «Сміло в ногу рушайте», «Варшав'янка», «Жалібний марш» і пісні на слова О. Пушкіна («Узник»), М. Горького («Сонце сходить і заходить» і «Волоська легенда»).

Трудящі України вперше познайомилися з «Інтернаціоналом» в російському перекладі А. Коца. Відгомін ідей цього твору можна спостерігати в окремих українських віршах і піснях періоду 1905—1916 рр. Українською мовою почали співати «Інтернаціонал» тільки напередодні Жовтневої революції. Перший відомий нам переклад «Інтернаціонала» на українську мову здійснив невідомий робітник одного з московських заводів. Текст цього перекладу мав початок:

Вставай, громадо робітнича,
Весь світ голодних і рабів!
Позбудеться ярма тяжкого
Уся сім'я пролетарів...

В часи Жовтневої революції в збірниках пісень і в листівках зустрічаємо уже новий, майже дослівний переклад цього твору з російської мови, що починався словами:

Вставай, сплямований проклятям,
Весь світ голодних і рабів!
Горить наш ум святим завзяттям,
Й на смертний бій усіх повів...

У 1919 р. з французького оригіналу на українську мову робить переклад повного тексту «Інтернаціонала» поет-комуніст Євген Григорук. Переклад цей деякий час стало передруковувався у збірниках революційних пісень і тодішній пресі. В цьому ж році комісія, що складалася з письменників, представників Головполітосвіти та музсектору Держвидаву, опрацювала і прийняла текст «Інтернаціонала» в перекладі на українську мову.

На другому і третьому етапах визвольного руху літературна пісня, особливо революційна, відіграла визначну роль у розповсюдженні передових соціальних ідей. Найбільш активну участь в політичній боротьбі відіграли пісні Т. Шевченка, А. Свидницького, П. Ніщинського, М. Кропивницького ін. В кінці XIX ст. голосно пролунали слова великого Каменяра І. Франка, П. Грабовського, Лесі Українки та інших, в окремих випадках невідомих авторів революційних пісень.

В останнє десятиріччя XIX ст. і на початку XX ст. народ виявив великий інтерес до революційної пісні.

В ці роки народний пісенний репертуар збагатився новими піснями, новими гаслами, що відкликалися на найбільш пекучі потреби народу. А головне — на третьому етапі визвольного руху революційна пісня стає масовою, проникає у всі куткн міста й села. В роки революції 1905 р пісня вирвалася з підпілля і масово пішла в народ. Епоха масових революційних рухів викликала масове поширення бойової революційної пісні, гімнів, маршів, програмних пісень, в яких головним героєм виступає народ-борець, вічний революціонер.

Авторами великої ількості революційних пісень були прогресивні російські і українські поети. Але значне число їх належить поетам, прізвища яких не дійшли до нас. Їх твори підхопив народ, відшліфував і опрацював з ідейного та мистецького боку. Тепер це по суті колективна творчість, як в смислі відображення ідей колективу, так і в смислі втілення цих ідей у певну мистецьку форму.

В ідейно-художньому плані революційна пісня відзначається народністю змісту, емоційною наснагою, публіцистично-ораторською патетикою, простотою, доступністю для сприйняття тексту широкими масами. Глибокий реалізм, комуністична партійність визначили її провідну роль в дожовтневій пролетарській поезії.

* *

У процесі відбору і засвоєння народом пісень літературного походження можна спостерігати певну закономірність. Народ відбирає у свій репертуар тільки ті твори, що найбільш близько стоять до його інте-

ресів, що відповідають його життєвим стремлінням, що за формою і за змістом стоять близько до народного життя і творчості. Справедливо зазначив колись Поль Лафарг, що пісню не можна нав'язати народові, як нову моду на плаття. Народ сам відбирає, сам опрацьовує і доводить до високого мистецького рівня кращі твори, написані окремими поетами. Дуже влучно про це сказав М. І. Калінін: «У народі не може зберігатися те мистецтво, яке не являє цінності — народ це все рівно, що золотошукач. Він вибирає, зберігає і несе, шліфує на протязі багатьох десятиліть тільки найцінніше» [1].

З боку окремих буржуазних учених були спроби твердити, що трудовий народ неспроможний творити, він тільки відтворює те, що йому підносять вибрані одиниці з середовища пануючих класів. Переробка літературних творів у народі найкраще спростовує ці реакційні догми. Народ, естетичні принципи, художній досвід якого широко використовує література, зразково редагує, шліфує твори одиниць, приймаючи їх у свій поетичний арсенал. З поданого тут матеріалу видно, як доречно зроблені поправки в піснях В. Забіли, М. Петренка, С. Карпенка, Т. Шевченка, Л. Глібова, Ю. Федьковича, П. Грабовського та ін. Такий же шлях проходили і ті пісні, що були складені талановитими, поетично обдарованими одиницями з народу. «Пісні народні (людові),— як писав І. Франко,— в великій часті не повстають відразу готовими з голови одного складача, але, переходячи з уст до уст, творяться, ростуть об'ємом, доповнюються, змінюються, вигладжуються щодо форми,— одним словом:

---

[1] М. И. Калинин о литературе, Лениздат, 1949, стор. 193.

незначне не раз зерно первісного індивідуального замислу з часом майже щезає серед тих додатків і переробок, котрим підлягає первісний твір в устах цілої маси. Народ задержує і присвоює собі пісні і другі твори фантазії не для того, що котрийсь поетичний складач зовсім трафно віддав в своїм творі мисли і чуття маси, але для того, що ті мисли і чуття вложені там самою масою, а не яким-небудь однім складачем» [1].

У фольклорі літературні пісні також перемелюються відповідно до народних поглядів і смаків та конкретної історичної обстановки. Зміни і поправки, які вносить народ, мають переважно творчий характер. Найбільше творчості проявляє народ у тому випадку, коли твір викликає живий інтерес як своєю темою, так і її рішенням. Це видно на тих численних варіантах пісні про Кармелюка, що виникли на Україні і поза її межами за останні сто років.

Не завжди зміни вносяться для того, щоб поправити текст автора. Іноді це викликається потребою пристосувати вірш до мелодії, надати йому такого звучання, щоб він міг вложитися в обрану музичну схему. Найкраще це можна простежити на переробках пісень Шевченка.

Свідомо вносяться зміни, коли пісню пристосовують до нової політичної обстановки, коли твір перефразовують з заранні поставленою метою. Так було з уривками Шевченкового «Єретика», якого переробили в період революції 1905 р.

Не завжди поправки вносяться тому, що твір поета поганий. Як зауважив Горький, часто до хорошого додається ще краще. В народних переробках літера-

---

[1] І. Франко. Із заграничних літератур, «Зоря», 1883, № 12, стор. 202.

турних творів є певна закономірність. 1) Народ переробляє літературний твір тоді, коли він не повністю відповідає його ідейним запитам. Це найкраще видно на фактах обробки пісень Т Падури, С. Карпенка, А. Любовича та інших поетів, ідейні тенденції яких не завжди відповідали інтересам народу 2) Загально можна сказати, що літературні твори, переходячи у фольклор, здебільшого скорочуються і мало коли доповнюються Скорочення звичайно ведуть і до композиційних змін. Це стосується у першу чергу ліричних пісень, котрі люблять стисліть, не допускають повторень, а у висловах вимагають яскравої образності і лапідарності. Як на приклад вдалої композиційної зміни в творі літературного походження, можна вказати на пісню «Летить галка через балку», створену народом на основі поеми Шевченка «Мар'яна-черниця», або на зразки народних переробок пісні поета М. Кочури. 3) Літературні пісні, ідучи в фольклор, дуже часто входять у сполуку з народними піснями. Такі зразки маємо в народних варіантах пісень Т. Шевченка, В. Кулика, В. Забіли і ін.

Іноді у вірші поета вдало прозвучить якийсь один мотив, близький до інтересів, почуттів народу Підхоплюючи такий твір, колектив опрацьовує його в бажаному напрямку, відкидає непотрібне, зайве і розвиває, поширює інтересні для нього думки Ще у XVIII ст. невідомий автор Григорій написав пісню «Гей, ти, горда дівчинойко», перші дві строфи якої у XIX ст. розгорнулися у окрему пісню.

Подібний процес переробки літературного першоджерела маємо у пісні про Байду. У XVII ст. складено вірша про Корецького, що потрапив у полон до турків і був повішений на залізному гаку 27. VI. 1622 р. Біографія Вишневецького (Байди) має багато

спільного з біографією Корецького, тому в народній творчості твір цей закріпився за організатором Запорозької Січі Байдою Вишневецьким. У вірші докладно розповідається про перемогу турків у бою на Цецорському полі, про листи Корецького до матері з проханням викупити з неволі, про те, як турецький цар пропонує Корецькому зрадити свій народ і віру і одружитися з сестрою царя. Корецький відмовляється, його вішають на залізний гак, в останню хвилину він просить лук і стріли і вбиває «царевича з царівною».

В народній пісні, що дійшла до наших днів, на перший план поставлені патріотичні мотиви, мужність, стійкість і вірність своїй землі і народу. З великого твору народ відібрав і розвинув у пісню саме ці мотиви, бо вони найглибше розкривають інтереси народу, його погляди на життя і історичні події.

Дуже рідко бувають випадки, коли авторський текст збільшується. Народні додатки викликаються бажанням доповнити твір якоюсь важливою думкою, домалювати якусь цікаву, але пропущену автором ситуацію, наприклад, у пісні Є. Гребінки «Ні, мамо» додано кілька рядків про похорон дочки; деякі змістові додатки зустрічаємо в піснях Котляревського, Писаревського, О. Колесси та ін.

Зміни в літературних піснях відбуваються і в тих випадках, коли ритміка, лексика, звукові особливості чимсь не відповідають народним смакам. Випадають, замінюються або асимілюються слова, створені автором, або маловживані в народній мові. Рядок «І весела, і жартлива» з пісні Котляревського у записах виглядає: «І весела, жартівлива», що більш відповідає законам української мови.

Майже у всіх випадках переробляються ті місця в літературному творі, де виступає анжабеман (пере-

нос). Пісня вимагає, щоб словесна і музична фраза співпадали. Якраз тому на різні лади переробляється вірш Шевченка «Сон» («На панщині пшеницю жала»), де цей прийом виступає уже в першій строфі. Важко засвоюються рядки, де поет вживає дієприкметникові, дієприслівникові звороти або вставні слова. Такі рядки також зазнають корінних переробок або зовсім випадають, як наприклад, рядок «Я, дочку пустивши, мовляв, на поталу...» у пісні Є. Гребінки.

У процесі шліфування літературних творів специфічно книжний стиль їх стирається, пісня пристосовується як у поетиці, так і в мові до вимог народної традиції, котра в свою чергу, сприймаючи літературний твір, поволі, часто малопомітно, оновлюється під впливом літератури. Це один із чинників піднесення пісенної культури народу.

Багато повчального для поетів-пісенників дають зміни, які вносить народ в тексти літературних пісень з метою покращити їх, зробити більш музичними і зрозумілими. В народних варіантах в першу чергу відпадають або відповідно змінюються туманно, неясно висловлені автором місця. Наприклад:

У Котляревського:	**У народних варіантах:**
— Не *поправлять* сльози щастя...	а) — Не придадуть сльози щастя... б) — Не поможуть сльози щастю... в) Випадає ця строфа.

Іноді окремі слова чи цілі сполучення замінюються новими, щоб надати їм більше виразності, образності, логічності. Ось зразок.

У Л. Боровиковського:	**У народному варіанті:**
Там ялину сонце пече, А з гадини *ропа* тече.	На калину сонце пече, А з гадини *отруй* тече.

«Отруй» у цьому випадку безперечно виразніше передав основний мотив балади про отруєння сестрою брата.

Народні пісні здебільшого подають типові образи і обстановку, тримаються загальновідомого і зрозумілого. Відповідно до цього проходять зміни і в піснях літературного походження. Власні імена, конкретні назви в народних переробках часто замінюються загальними: Мар'яна з поеми «Мар'яна-черниця» у пісні «Летить галка» замінена «молодою дівчиною», назва річки Немань в одних випадках зберігається, а в інших замінюється загальними словами: «в чужину іду». В процесі усної передачі пісні гублять також ті частини, що передають надто конкретизовану ситуацію.

При переході літературних творів у народ згладжуються також поетичні прийоми, не характерні для народної творчості. Так, наприклад, всі пісні, у яких зустрічаємо інверсії, обов'язково в цих місцях підпадають переробці. Інверсії народна поетика уникає. Ось приклад:

Щоголів:	**У запису від кобзаря Гудзя:**
— А моя тим часом мати...	— А тим часом моя мати...
Шевченко:	**У народних варіантах:**
— Багатого дочка батька...	— Багатого батька дочка...

Під впливом народної пісні у варіантах літературних пісень чується також тяга до збільшення римованих місць. Початок пісні Котляревського:

Чого вода каламутна?
Чи не хвиля збила?

Чого ж і я смутна тепер?
Чи не мати била?

В народі співається так:

Чого вода каламутна?
Чи не хвиля збила?
Чого ж і я тепер смутна?
Чи не мати била?

Рідше зустрічаємо переосмислення на грунті евфоніки: рядок «Гуде вітер вельми в полі» (В. Забіли) співається в народі: «Гуде вітер вільний в полі». Або: «Як широка сокорина віти розпустила» (з поеми «Княжна» Т. Шевченка) переосмислюється в такий спосіб: «Як широка сокорина вітер розпустила».

Як видно з записів літературних пісень з уст народу — пісня набирає місцевого мовного забарвлення залежно від того, де вона записана. Приміром на Львівщині співають пісню Шевченка:

Не пускає мене мати
Вранці до керниці...

або:

Як згадаю тебе, краю —
В'яне ми серденько.

Бувають випадки, коли зміни в тексті викликаються «зрадою пам'яті», тобто коли виконавець забув якесь місце з пісні, але все ж намагається його відтворити. Тоді такі місця індивідуального твору або інтерпретуються по-своєму (вдало чи не вдало), або ж просто текст перекручується і погіршується. Але такі «помилки» потім не прививаються в народі, далі одної особи не йдуть, бо колектив надто чутливий до всякої фальші і зниження художньої правди твору. Загалом процес шліфування народом індивідуального твору

веде безперечно до покращення. Твір стає компактнішим, думка виступає чіткіше висловленою, відточуються окремі деталі художнього зображення. До хорошого, як влучно сказав М. Горький, народ додає «ще краще», пісня виспівується і через розвиток та закріплення в народній традиції кращих варіантів відмирання гірших — індивідуальний твір доводиться до вершин досконалості.

Справжня творчість народу проявляється не в тих иевдалих варіантах, які можуть бути зафіксованими у фольклорних записах, а в тих, де народ (через свої обдаровані одиниці) вносить такі зміни, які підносять ідейну і мистецьку вартість твору. Кращі варіанти народ відбирає і знову шліфує. І так буває аж до того моменту, коли твір найближче підходить до поставлених ідейних та естетичних вимог народу. Однак після цього процес творчості не припиняється.

Немає випадків, щоб «зіпсований» варіант жив довго або навіть поширювався. Народ зберігає тільки ідейно і художньо довершену переробку, яку, звичайно, здійснюють тисячі, мільйони одиниць протягом сотень років.

В основі народних поглядів і смаків здебільшого лежить здорове раціональне зерно, високоетичні і поетичні принципи, що і проявляються у творчості. Але бувають, особливо в минулому, прояви консерватизму, вульгарності і примітивізму. Одначе сам народ бореться проти цього. Свої здорові моральні та естетичні принципи колектив відстоює досить послідовно: негідне — відкидає, розумне — сприймає і запам'ятовує. На прикладах засвоєння і перетворення у пісні творів Т. Шевченка, І. Франка, П. Грабовського — прекрасно видно, що все революційне, прогресивне, ви-

сокопоетичне колектив підтримує і культивує, як свою власну творчість.

«Редагуючи» індивідуальний твір, колектив стає його співавтором Після такої тривалої співпраці (часто кількох поколінь) пісня доводиться до вершин досконалості як продукт колективної творчості, загубивши автора, зараховується до поетичних надбань народу. При цьому процес засвоєння літературного твору, переходу його від книги у фольклор проходить три найважливіші стадії: а) стадію оцінки, коли народ, ознайомившись з індивідуальнім твором, оцінює його ідейні і художні якості; б) сприйняття, коли твір перетворюється у пісню, зачисляється до народного репертуару; в) стадію асиміляції, коли твір шліфується, редагується, пристосовується до вимог колективу. Після цього твір стає народним.

Факти відбору і редагування окремих творів українських поетів говорять за те, що народ найкраще уміє оцінити твір, його змістові та естетичні якості; що народ перевіряє правильність кожної думки, висловленої автором; усуває дріб'язкове, зайве, що не складає ніякого інтересу для колективу; удосконалює мистецькі якості твору. Беручи літературні твори до свого поетичного арсеналу, народ «редагує» їх, але при цьому і сам охоче учиться в кращих представників передової літератури.

* *
*

Питання ролі одиниці й колективу у народнопоетичній творчості давно цікавить філологів, працівників літератури і мистецтва. Його обговорювали уже збирачі пісень початку XIX ст., і вже тоді накреслюва-

лися дві думки. Одні надавали перевагу одиниці, інші — колективу.

Багатство народнопісенної творчості вражало фольклористів, і, природно, в них виникло питання: хто ж були автори тієї великої кількості пісень? Ясно, що первісні тексти й музику створюють одиниці, але в народі мало коли зберігалися імена авторів. Так перекази і легенди говорять про піснетворців Мітусу, Марусю Чурай, в кожній місцевості ходять перекази про авторів популярних гепер народних пісень, але все то тільки легенди. Автори народних пісень — невідомі. Автори з народу не дбали про закріплення за собою своїх творів. Німецький літературознавець Є. Францоз, що робив записи пісень на Україні в другій половині XIX століття, зустрів якось жінку, що протягом кількох днів по кілька годин співала йому безперестанку і все різних пісень. Ясно було, що це поетично обдарована людина, і ін попросив її заспівати свою пісню. Вона охоче зімпровізувала тут же свою пісню про дочку. Тоді Францоз попросив:

— Заспівайте свою пісню, зложену раніше.

— Де я знаю, яка пісня моя! — відповіла жі

В цьому випадку маємо справу з творцем пісні, яких серед народу було завжди багато. Вони не виходять за межі традицій колективної творчості, не намагаються закріпити за собою результати своїх поетичних зусиль, а народ, сприймаючи тв'р одиниці, також не цікавиться автором. Тому в народній творчості виділити колективне й індивідуальне — важко або майже неможливо, бо первісний текст твору не фіксується. Спостереження над життям пісень літературного походження у фольклорі дає можливість розчленувати індивідуальне і колективне, а значить, визначити роль обох сторін у творчому процесі. Ма-

теріал, який ми подаємо у цьому збірнику, найкраще підтверджує справедливість тези про індивідуальний початок і колективну обробку фольклорного твору. Цю тезу прийняла наша радянська фольклористика. Ще до Жовтневої революції цю думку відстоювала більшовицька преса на своїх сторінках. В одній із статей газета «Путь правды», характеризуючи природу революційної пісні, писала: «Всякая народная, в том числе и рабочая, поэзия складывается таким образом, что начатое одними дополняется другими, изменяется третьими и заканчивается четвертыми лицами. Какой-нибудь местный житель или приезжий собиратель-этнограф записывает песни, и таким образом коллективное сочинение попадает в печать» (1914, № 56).

Одиниця творить, народ підхоплює, дороблює індивідуальний твір і зараховує (по суті уже колективний твір) до скарбниці народної поезії.

Проблема колективного та індивідуального була зачеплена кількома авторами і в ході останньої дискусії про радянський фольклор. Нам здається, що найбільш справедливо говорив на цю тему В. Чічеров у статті «Проблемы изучения советского народно-поэтического творчества» [1]. Виходячи з основних положень марксизму-ленінізму про те, що у фольклорі висловлені думки і прагнення народу, колективу, опираючись на думки М. Горького, автор переконливо доводить, що колективна та індивідуальна творчість не виключає і не виключала одна другу, а взаємно доповнюють, збагачують. На тих творах, що ідуть від поета-професіонала в народні маси і там зазнають змін, найкраще видно співпрацю одиниці і колективу

[1] «Новый мир», 1954, № 8.

над художнім довершенням твору. Зусилля одиниці і колективу в наші дні ведуть до одного — піднесення культури народу. Колективна та індивідуальна творчість у наш час, як говорить В Чічеров, «являются лишь *формами* творчества народа, *дополняющими, взаимновлияющими и взаимнообогащающими* друг друга» (підкреслення автора).

Для нас є загальнозрозумілим, що творчість одиниці зумовлює дійсність, життя у всіх його проявах. Творець-індивідуум творить для колективу, але він не вільний від впливу колективу. Він користується здобутками творчих зусиль попередніх поколінь, а творячи, вкладає свою частку в загальну будову, виведену колективом; засвоює думки і мистецькі прийоми своїх попередників, використовує вдалі рішення проблем, обходить помилки. Сучасні загальні здобутки фольклорної і літературної творчості — це по суті результат творчих зусиль колективів, цілих поколінь, що створили культуру попередніх віків, на кращу частину якої опирається нове суспільство.

Але творець в першу чергу залежний від сучасників. Він пише для них, орієнтується на їх запити і судження. Творець, що нехтує народними традиціями, сучасними запитами колективу, ніколи не займе місця в культурі народу. Творчий акт одиниці — це індивідуальний прояв творчого духу колективу, народу.

Колектив укладом життя, традиціями, потребами дня дає замовлення одній людині, штовхає її до творчості. Уже тому, що поет пише для народу, він повинен орієнтуватися не на свої суб'єктивні почуття, смакн, потреби, а через призму своєї індивідуальності відобразити інтереси народу. Отже саму ідею твору по суті підготовляє колектив, а виражає її через одиницю. І якщо одиниця не змогла сказати ясно, просто,

високопоетично — народ або доробляє його твір, або зовсім відкидає.

Отже літературний твір є народним не тільки тому, що народ вніс до нього свої поправки, а й тому, що в ньому закладений світогляд народу, його ставлення до зображеної дійсності. Це основне. Якщо цього не буде — твір не стане народним.

Ленінське положення про дві культури у всякій національній культурі найбільш яскраво ілюструється на фактах відбору народом літературних творів у свій репертуар. Народ найкраще оцінює здобутки літературної поезії і відбирає для себе тільки найбільш зрілі, найбільш демократичні за змістом і формою твори. А все, що йому нав'язували реакційне, антихудожнє — народ відкинув, лишився байдужим до штучного і фальшивого.

Народ відбирає тільки те, що витворилося на реальному ґрунті життя і правдиво служить суспільству, задовольняючи його ідейні та естетичні потреби. Правда в зображенні, простота і краса у вислові — ось найголовніші вимоги, які ставить народ до літературних творів, відбираючи їх до свого пісенного репертуару. Тому літературознавці досліди в цій галузі можуть багато корисного принести поетам, що працюють у наші дні над створенням масових пісень.

В. І. Ленін завжди підкреслював, що мистецтво належить народу, що воно повинно бути зрозумілим для мас, що твір окремого митця тоді цінний, коли він викликає до себе любов народу, пробуджує і розвиває в народі художні смаки.

Ці вимоги до мистецтва цілком стосуються до пісні. Ми бачимо, що з поетичної творчості українських письменників минулих віків стало *любимим* і популярним серед народу тільки те, що сприяло духовному і естетичному зросту трудових мас.

До збірника відібрано українські пісні літературного походження, створені протягом XVII—XX ст. (до Жовтневої революції). Радянський період буде представлений окремим збірником.

При відборі поетичних творів до цього збірника ми керувалися такими основними принципами: а) популярність твору серед народу в наш час; б) наявність записів з уст народу; в) надрукування літературних творів на сторінках фольклорнстичнних збірникі г) постійні передруки їх в іншнх збірниках пісень; д) для XVII—XVIII ст.— часті записи на сторіиках рукописних збірників; е) свідчення сучасників на сторінках історнко-літературних та мемуарних творів про популярність пісні в минулому чи тепер.

В першому томі представлені пісні, написані поетами XVII—XVIII ст. Відбір матеріалу провадився на основі стилістичних та змістових прнкмет твору. Кілька народних пісень XVI—XVIII ст., що подані на початку збірника, наочно показують, якою була народна пісня в ті часи. Адже на неї в першу чергу орієнтувалися поети, пишучи свої пісні. Окрім того — це зразки найдавнішнх записів українських народних пісень, які становлять велнкий інтерес не тільки для спеціалістів, а й для широкого кола читачів.

Більшість пам'яток XVII—XVIII ст. збереглося в західноукраїнських джерелах, чим і пояснюється прнсутність у них елементів місцевих говірок.

У другому томі зібрані найбільш популярні пісні поетів XIX—XX ст. (дожовтиевого періоду). Сюди ввійшли також популярні арії з тодішніх опер та оперет. Окремим розділом подаємо найбільш поши-

рені пісні і романси невідомих авторів. Цей розділ можна було б значно збільшити, але тоді він надто розрісся б, чого не дозволяє розмір збірника.

Окрім оригінальних революційних пісень, на Україні популярними стали перекладені з російської, частково з польської і французької мов революційні пісні. Їх ми згрупували також в окремий розділ, яким закінчується другий том.

Матеріал у збірнику розташований за хронологічним принципом, при цьому вирішальним моментом виступає час появи твору.

У збірнику подані авторські тексти, а в окремих випадках до них додані зразки народної обробки (народні варіанти). Авторські заголовки збережені. У піснях XVII—XVIII ст. збережені заголовки першоджерел, з яких передрукований твір.

Тексти друкуються сучасним правописом зі збереженням мовностилістичних особливостей творів.

У примітках подані найголовніші відомості про авторів та їх твори. Як додаток подані: словник малозрозумілих слів; покажчик авторів і їх пісень, що за браком місця не вміщені у цьому збірнику. Подані також найбільш відомі імена композиторів, музика яких на тексти творів окремих поетів стала народною.

Ми певні, що збірник цей не без хиб, і тому просимо читачів свої зауваження, поради, вказівки про авторів і їх пісні, що перейшли у фольклор, а тут не представлені, надсилати на адресу видавництва для упорядника.

Г. Нудьга.

Українські народні пісні, записані в XVI–XVIII століттях

* *

Дунаю, Дунаю, чему смутен течеш?
На версі Дунаю три роти ту стою.
Первша рота турецка,
Друга рота татарска,
Трета рота волоска.
В турецкі-м роті шаблями шермую,
В татарскі-м роті стрілками стріляю,
В волоскі-м роті Стефан воєвода.
В Стефанові роті дівониця плачет
І плачучи повідала: «Стефане, Стефане,
Стефан воєвода! альбо ме пуйми, альбо ме лиши».
А що ми речет Стефан воєвода?
«Красна дівонице, пуймил бих те, дівонько,
Неровнай ми єс, лишил бих те, миленька ми єс».
Що ж му рекла дівонька: «Пусти мне, Стефане,
Скочу я в Дунай, в Дунай глибокий,
А хто мне доплинет, єго я буду».
Ніхто не доплинул красну дівоньку,
Доплинул дівоньку Стефан воєвода
І взял дівоньку за білу і ручку:
«Дівонько, душенько, миленька ми будеш».

XVII СТОЛІТТЯ

Гой на горі женці жнуть,
Да долом, долом да долиною козаки йдуть.
Межи ними три гетьмани,
Що ведуть військо запорожське долинами.
Один гетьман Дорошенко,
Що ведет військо запорожське хорошенько.
Другий гетьман Сагайдачник,
Що згубив триста козаків, злий необачник.
Третій гетьман Дрогозденко,
Що ведет військо московське бороздeнко.
Ідуть ляхи дорогами,
Закричуть-кликнуть вам: «Помагай бог»
за горами.
Помагай бог коваченькам,
Щоб одкрикнули да з самопалов ляшенькам.

Ой біда, біда мні, чайці небозі,
Що вивела діти при самій дорозі.
Єще в зелененьком житі,
Где ж мені діти подіти?
Призовет журавля к собі на пораду:
«Брате журавлю, дай мні пораду,
Где ж мені діти подіти,
Прийдеться проч полетіти.
Як приспієт жито, треба дати мито,
Где ж я маю взяти — діти будуть брати».
Где ж мені діти подіти,
Прийдеться проч полетіти.
«Не журися, моя сестро любимая,
Заким то приспіє, бог старанє міє,
Же твої малиє діти
Будуть як орли летіти».
Где ж мені...
«Ах вже приспівает,
Мні жалю додает,
Єще ж мої діти
Не могут летіти».
Где ж мені...

«Ах, вже пожовтіло,
Подобно приспіло,
Зараз будуть жати,
Діти забирати».
Где ж мені діти подіти,
Прийдеться проч полетіти.

ПІСНЬ РУСЬКА

Ой на ріці на Самарох сила пором носить,
Ой не один козаченько гетьманунька просить.
«Пусти ж мене, гетьмануньку, з Самари
додому,
Ой, боже мій, розігрався коник подо мною».
Ой не казав гетьманунько з Самари пускати,
Казав же ун асавулі гармати ковати.
«Не куй мене, гетьмануньку, к мідяной гарматі,
Прикуй мене, гетьмануньку, к білой кроваті».

ПІСНЬ

Ой летіла голубонька з України,
Поронила сиво пір'є на долині.
Не жаль же мні сивого пір'я на долині,
Як жаль же мні отця й матоньки на Україні.
— Покинь, дівко, отця й матку, усю родину,
Їдь зо мною, козаченьком, на Україну.
— Як я маю отця й матку покидати,
Будеть мене вся родина проклинати.
Чи на тое мене матка годовала,
Щоб я отця й матку свою покидала.
— На Україні щука-риба з шафраном,
Будеш жити за козаком, як за паном.
На Україні щука-риба з водою,
Будеш жити за козаком з бідою.
Не забудеш.
Ой, приїхав мой миленький да й з войноньки,
Закалатав у оконко да й до ізбоньки.
— Чи спиш, мила, чи гадаєш, бог з тобою,
Коли не спиш, моя мила,— мов зо мною.
— Як я маю з тобой говорити,
Нелюб лежить подле мене, як забитий.
— Одсунь же ся, моя мила, од нелюба,

Заб'ю його з того лука, як голуба.
— Як ти маєш, ой, нелюба забивати,
З ким я буду дітки свої годовати?
— З богом, моя мила, і зо мною,
Не журися, серце моє, бог з тобою.

ПІСНЬ

Ой учинила дівонька, учинила,
З біленьким личком і з хорошими оченьками.
Ой бодай ти так знав з тих сіней до хати,
Ой як же я знаю, чим тебе чаровати.
У мене чароньки — хорошії очоньки,
У мене зілейко — рум'яное личонько.
Ой текуть річеньки з криниці до єзьора,
Думала, думала дівонька з поранку до вечора.
Гей, чи замуж пойти, чи дівчиною бути,
Бідна головонька, нікому порадити.
Ей, замуж пошовши, мужне я неволенька,
Нижлі на потом людскую обмовоньку.
Ей, вийду к Дунаю, над бережонком стану,
Бог тое відає, кому си я достану.
Ой коли доброму, то хвала тобі, боже,
Ой коли лихому, борони мене, боже.

ПІСНЬ

Ой ще кардаш, ще кардаш не урадився,
А на войну похвалився.
Ой, бре море, кардашу,
Молоденький козаченьку, бре, бре!
Синка матка, синка матка научала:
«Ой, синку-кардашку!
Ой, коли поїдеш та й на войноньку,
Та на перед ся не видавай,
Назаді ся не зоставай».
Бре, бре море...
Кардаш матки да й не слухав,
Да й на перед ся видавав,
Да й назаді ся зоставав.
Бре, бре море...
Ой, где ся взяв індербаша,
Забив коня с под кардаша.
[С под кардаша] молодого,
Кониченька вороного.
Бре, бре море...
Ой, зойдімось до радоньки козацької,
До радоньки молодецькіе,
До радоньки реєстровие.

Бре, бре море...
Ой, скиньмося по шостакові,
Купім коня кардашові,
[Кардашові] молодому
Кониченька вороного.
Бре, бре море...

ДУМА

Ой не стой под окном,
Не кивай колпаком,
Колпачонка не внесеш,
Сам молодий не втечеш.
Сюди виль, туди виль,
До милої дев'ять миль,
Десятая дорога
До самого порога.
Засвіти лучину,
Осмотри дівчину.
Ой у кого си вдала,
Чи у попа, чи в дяка,
Чи в доброго юнака?
Не вдалася ні в попа, ні в дяка,
Тільки в доброго юнака.

ПІСНЬ

Котиться кришталь по сіножаті,
Хочет ляшенко русенку взяти.
Ой я ляшенко, а ти русенка,
Припала до тебе моя душенька.
Летіли гуси з Білої Русі,
Ой замутили воду Марусі...
Ой гіля, гіля, гусоньки, на став,
Добраноч, дівчина, еще я не спав.
Ой, коли не спав, не будеш спати,
За годиноньку буде світати.
Ой мати, мати, черчик у хаті,
Як будет, так будет, не дає спати.
Бий його, доню, хоч коцюбою.
Боюся, мати, щоб ся не каяти.

ПІСНЬ

Вчора була суботонька,
А сьогодні да й неділонька,
На козаку кошуленька,
Хоть тоненька, да й не біленька.
Ой не має козак сестри, да й ні родини,
Ой нікому козакові випрати рубатки.
Лихо ж тобі, козаченьку, молодому та й не вдавшися,
Сидить твоя миленькая, ой, з іншими обнявшися.
Нехай сидить, нехай сидить, ще й она да й насидиться.
Прилетіл додомоньку да й на голову да й розболілся.
Болить мені головонька, болить мені пониже чола,
Не виділа голубонька нині вдень ні вчора.
Ой сам я не знаю да й що ділати,
Се одбивши руки й ноги да й покинути.
Знаю, ой бодай тебе да й недоля побила,
Ой чи я тебе, молоденька, любила?
Чи я була не дівчина, чи я ж була да й не красная?

Дали ж мене за нелюба, доля ж моя да й
нещасная.
Ой бодай тебе да й тяжкий Перун забив,
Ой що ти мене, молоденькую, згубив.

ПІСНЬ

Сидить козак на конику да й в кобзоньку грає,
Сам собі припіває:
Ой, ви, браття молойці,
Накажіте дівонці,
Молодой Галонці,
Нехай она не тужить,
Своєй краси не тратить,
Бо я її озьму...
А в світлиці при скамниці в цимбалоньки
б'ють,
А вже ж мою дівчиноньку до шлюбу ведуть.
Один веде за рученьку, а другому жаль,
А третєму серце краєт, що любив, да не взяв.
Не жаль же мні податечку, що я даровав,
Як жаль мені кониченька, що я змордовав.

ДУМА

Ой розв'язався мій черевичок на нозі,
Ой зажурився мой миленький в дорозі.
Ой зав'яжу я свой черевичок на нозі,
Розвеселиться мой миленький в дорозі.
Ой пошлю ж бо я шість кониченьков,
сідмий віз,
А осьмого возниченьку, щоб привіз.
Ровнай же, боже, гори, долини ровненько,
Принеси, боже, кого я люблю, борзенько.
Ой хоч і рано, хоч і не раненько, не дбаю,
Я свого голубонька по голосоньку познаю.
Ой прилетіло стадо голубов на мой двор,
Ой що біленький, то мой миленький самовтор.

ПІСНЬ

Ой ти, ліce, ой ти, ліce недоборе,
Прошу ж тебе, як сам себе,
Пусти ж мене через себе
З маленькою отавою,
З великою здобичею,
З хорошею туркінею...
Ой не пугай, ой не пугай, пугаченьку,
Ой не пугай, пугаченьку,
В тім зеленім байраченьку.
Ой, як же мні, ой, як же мні не пугати,
З маленькими дітоньками, з великими
сиротами.

ПІСНЬ

На бережку стояла,
Білі ноженьки вмивала.
Мої ноженьки біленькі,
Кому ж будете миленькі?
Єсли любому — приверни хутенько,
А нелюбому — оддали серденько.
На береженьку стояла, стояла,
Свого милого чекала:
Ой прибудь, прибудь хутенько,
Розвесели смутне серденько.
Що по все часи бивало,
Аж тебе, милий, дождала.
Чолом, миленький, чи здоров,
Чи вже ти мене не забув?
А я по тобі тужила,
Що відомості не мала.
Добра хвиленька припала,
Що миленького видала.
Чолом, любонько, не думай,
Мене, вірного, не забувай.
Ой я о тобі думала,
Всі ноченьки не спала.

*

Чи я тобі не казала, чи не говорила,
Не йти було на Самарин, щоб я не тужила.
Ой, дзень, дзень на весь день, ой, гоц, гоц
на всю ноч.
Чи я тобі не мовила, не бери волоски,
А в волоски білі ножки, червоні панчошки.
Ой, дзень, дзень на весь день, ой, гоц, гоц
на всю ноч.
Чи всі тії сади цвітуть, що розвиваються,
Чи всі тії вінчаються, що залицяються.
Ой, дзень, дзень на весь день, ой, гоц, гоц
на всю ноч.
Чи я тобі не мовила, ти, поганський сину,
Не вірю я твоїй любості, нарадиш новину.
Ой, дзень, дзень на весь день, ой, гоц, гоц
на всю ноч.

*

Сидить рижок при соснині,
Сироїжка при дубині.
Послала сироїжка
Посли до пана рижка:
«О, мой миленький рижку,
Пуйми ж мя, сироїжку.
Чи я тобі не красная?
Чи я тобі не вдячная?
Я зверху краснесенька,
А зо споду білесенька.
Чому мя ти покидаєш?
Чому о мні не дбаєш?»
«Не хочу я сироїжки,
Немилої тей дружічки.
Ой волю я вовняночку,
Хорошую панночку».
«Ой лихо, риженьку, лихо,
Прийде на тебе лихо.
Ой випаде білесенький сніг, сніг, сніг, сніг.
Учинить із тебе сміх, сміх сміх, сміх».
Уже сніжок випадає,

Рижок к землі присідає,
Сироїжку вспоминає:
«Чи не мовила я тобі, рижку,
Пуйми мя, сироїжку?»

XVIII СТОЛІТТЯ

Ой за лісом за чорненьким
Брала дівчина льон біленький. 2
Ой, беручи, заплакала,
Личко своє протирала. 2
Личко ж моє рум'яноє,
Комусь будеш коханоє? 2
Чорненькії мої очі,
Чом не спите самі вночі? 2
Як ми маємо досипляти,
Тугу серцю завдавати. 2
За ріками, за водами
Їздить милий із хортами. 2
Нема човна, ні порона,
Ночував би я, мила, дома. 2
Коли б човен і весельце,
Ночував би я дома, моє серце. 2
Ой у Січі, на риночку,
П'ють козаки горілочку. 2
Туди ішла чужа мила,
Чужа мила чорнобрива. 2
Ходи, мила, почастую,
Хоч не свою, так чужую. 2

Нащо мене частувати,
Тугу серцю завдавати? 2
Ой у лісі на дубочку
Кличе голуб голубочку. 2
Ходи, мила, поцілую,
Хоч не свою, так чужую. 2
Нащо ж мене цілувати,
Тугу серцю завдавати? 2
Було ж мене не займати,
Ніж любивши — перестати,
Тугу серденьку завдавати.

Да под вишнею,
Под черешнею,
Стоїть старий з молодою,
Як з ягодою.
Да просилася,
Да молилася:
Пусти ж мене, мой старенький,
Як до батоньки.
Не пущу ж я тебе,
Бо зрадиш мене:
Хочеш мене, старенького,
Да покинути.
Ой умри, умри,
Ти старі кості.
Зжалься, боже, зжалься, боже,
Моєй молодості.
А не змирає,
Не пропадає,
Только мене, молоденьку,
Да не забавляє.

* *

Стоїть верба над водою,
Хитає собою,
Ей, хто возьмет дівча вдови,
Зостанеть бідою.

Та у тої вдовосенки,
Що на розі хата;
Хорошеє дівча має
І сама багата.

А у тої вдовосенки
Славні вечерниці,
Стоять чари зав'язані
В горшку на полиці.

Журилася удовонка,
На меду підпивши:
«Що я буду в зимі їсти,
В літі не робивши?

Журилася, журила,
А тепер не буду,
Куплю собі конов меду,
О біді забуду».

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Ой, по сім боці Дунаю 2
Вівчар вівці займає.
Таді ріді тут. 2
Вівчар вівці займає, 2
На бандурку іграє,
Таді ріді тут. 2
На бандурку іграє, 2
На молодців гукає,
Таді ріді тут. 2
Ой, молодці, молодці, 2
Та скажіть мої дівоньці,
Таді ріді тут. 2
Що я вівчар молодий, 2
Та до того убогий,
Таді ріді тут. 2
Що я вівчар убогий, 2
Сім сот овець в оборі,
Таді ріді тут. 2
Сім сот овець в оборі, 2
Стадо волів в кошарі.
Таді ріді тут. 2
Ялівнику без ліку, 2

Стадо коней в чернику,
Таді ріді тут. 2
Ой маю ж я та й жупан, 2
Люди кажуть, що я пан.
Таді ріді тут. 2
Ой, маю ж я чоботи 2
Да турецькой роботи.
Таді ріді тут. 2
Червонії халявки 2
Та срібні підківки.
Таді ріді тут. 2
Ой маю ж я та й ковпак, 2
Перекривлю єще як.
Таді ріді тут. 2

Через поле річка, через річку кладка,
Не покидай, мой миленький, не казала матка.

Бо як мя покинеш, то і сам загинеш,
Бистренькою річенькою за Дунай поплинеш.

Будеш потопати, ручку подавати,
А я, молоденька, та як ягодонька буду
процвітати.

Бодай тая річка чечером заросла,
Що мойого миленького за Дунай занесла.

Прилетіла пава, на ворота впала,
Ой нема ж, а чей будет, кого я кохала.

Над Дунаєм глибоким
Стоїть терем високий. Гой!

А з терема-города
Вийшла біда молода.
Гой, біда, гой!

Нема ж біді і два роки,
Узялися біди вроки. Гой!

Вийшла біда на сім літ,
А вже біди на весь світ.
Гой, біда, гой!

В новом світі родилася,
А у морі втопилася. Гой!

За нашою неславою
Лежить біда під лавою. Гой!

Обібрався золотар,
Біді плечі полатав. Гой!

Пішла біда, кліпаючи,
На сім сажен ступаючи. Гой!

А за війта Бориса
І там біда то лиса. Гой!

Пішла біда на пороги,
Поломила собі ноги! Гой!

Пішла біда до Кракова,
І там біда однакова. Гой!

А у місті у Сокалі,—
І там біду всі шукали. Гой!

Пішла біда до Кам'янця —
І там біда не кається. Гой!

Пішла біда на Кривець,
А там біді юж конець. Гой!

Куди біда ходила,
Всюди біду робила. Гой!

Бо не сидить тихо,
Всюди біді лихо. Гой!

Ой дівчина кріпко жне,
Серпа в руки не бере,
А за нею густий сніп:
Чтири дяки, п'ятий піп.
Ой гоню, його ма,
Не має дяк сорома,
Куди іде, не мине,
Поцілує, обійме.
Ой на горі стояла
Та на дяка кивала:
Прийди, дяче, прийди,
Не вчиню тобі кривди.
Єдну козу мала,
А другу продала,
А третього цапа мала,
Та смерть іспрятала.
Щоби дяк мовчав
Та на мене не ворчав.

*
*

Да орет мужик при дорозі,
Гей, гей, при дорозі.
Да повісив торбу на березі
Гей, гей, на березі.
Ой там дівки воду брали.
Гей, гей, воду брали.
Они, суки, торбу вкрали.
Гей, гей, торбу вкрали.
Ой на воді ноги мила.
Гей, гей, ноги мила.
В школу, бідна, заблудила.
Гей, гей, заблудила.
Мати ж єї запитала.
Гей, гей, запитала.
С ким ти, доню, ночувала?
Гей, гей, ночувала.
Ночувала з школярами.
Гей, гей з школярами.
Под чорними соболями.
Гей, гей, соболями.
Всю ніч з дяком жартовала.
Гей, гей, жартовала.

Спати дяку не давала.
Гей, гей, не давала.
Іди ж собі, доню, з дому.
Гей, гей, доню, з дому.
Не чинь дяку й мні сорому.
Гей, гей, мні сорому.

Пішла матінка до зятенька,
До молодого, до хорошого,
Та й до орача.
Дав же орач калач,
Оттакий вгрубшки,
Оттакий вдовшки.
Та утіхо ж моя,
Та радості ж мої!

Пішла матінка до зятенька,
До молодого, до хорошого,
Та й до мельника.
Дав же мельник мішок муки.
Оттакий завдовшки,
Оттакий вгрубшки.
Та утіхо ж моя,
Та радості ж мої!

Пішла матінка до зятенька,
До молодого, до хорошого,
Та й до пасічника.

Дав же пасічник пластер меду,
Оттакий вдовшки,
Оттакий вгрубшки.
Та утіхо ж моя,
Та радості ж моїl

Пішла матінка до зятенька,
До молодого, до хорошого,
Та й до дударя.
Дав же дудар дуду, дуду,
Оттаку вдовшки,
Оттаку вгрубшки.
Та утіхо ж моя,
Та радості ж моїl

А дітинятім по дуденятім,
От по тількому, по маліньокому,
От по тількому, по маліцькому,
Та утіхо ж моя,
Та радості ж моїl

ПІСНЬ КОЗАЦЬКАЯ

Да стоїть козак над водою,
Да тримат кобзу под полою.
Та на кобзойці витинає,
Да свою долю проклинає:
Та доле ж моя нещасная,
Та у мене жонка некрасная.
Та у людей жонки, як ластовки,
А в мене женище, як помелище.
Та дала їсти без обруса,
А сама сіла, як покуса.
Та я то думал, же то свиня,
Ано то моя господиня.

Ішов козак з України, мушкет за плечима,
За ним ідет дівчинонька с чорними очима.
Постой, постой, козаченьку, мой сизенький орле,
А хто ж тебе на чужбині сердечне пригорне?
Приголубить мене панна, іншая коханна.
По тім боці Дніпра-ріки козак сіно косить,
По сім боці дівчинонька пана бога просить.
Бодай коса зломилася, а брус перебився,
Ан щоби же мой козаче по мні не журився.
Бодай сіно огнем з'їло, коса зломилася,
Ан щоб моя дівчинонька більше не журилася.
Поставлю ж я собі хатку, маленьку, тепленьку,
Витоплю я у тій хатці дрібними дровами,
Прийди, прийди, козаченьку, з чорними бровами.
Аж но тамо понад морем чорний ворон кряче,
Там не зная дівчинонька по козаку плачет.
Не плач, не плач, дівчинонька, не плач, не тужися,
Ой що ж ти заміж не шла, а я не женився.
Летів півень на сідало, співав кукуріку,
Ото ж тобі, козаченьку, дівчина до віку.

ПІСНЬ СВІЦЬКА О КРИЛЮ САВІ ПАНУШКУ

Ой бил Сава в Немирові в пана на обіді,
Ой чул та не бачил о своєй тяжкой біді.
— Ідий, хлопче, сідлай коня і ми вороного,
Поїдемо до домойку, хочай нас немного.
Ой приїхал там пан Сава до домойку свого,
Питається челядойки, ци гарас сі в дому?
— Гарас, гарас, пане Саво, ліпше із тобою,
Збираються козаченьки на голову твою.
— Ідий, хлопче, до пивниці, принес мені вина,
Нехай я ся та напію за здоров'я сина.
Ідий, хлопче, до пивниці, принес мені горівки,
Нехай я ся та напію за здоров'я своєй жінки.
Ідий, хлопче, до пивниці, принес мені меду,
Тяжко мені на серденьку, голови не зведу.
Іде хлопець до пивниці, двері відчиняєть,
А козаці-гайдамаці на дом нападають.
— Гарас, гарас, пане Саво, як же ся нам маєш,
З України гостей маєш, чим нас вітаєш?
— Вітал би-м вас медом, вином,— не будете пити,
Пірвимося та до зброї, будемо ся бити.

Ой кинулся та пан Сава до гострого меча,
Взяли Саву на три списи та з правого плеча.
[Іще хлопець не вернувся] з хати до комори,
Взяли Саву на три піки, піднесли до гори.
— А де ж тобі, пане Саво, сукні-адамашки,
Ой що ходив по Варшаві, тераз вшистко
фрашки?
А де ж тобі, пане Саво, битії таляри,
І що давал по Варшаві ляхам на затаги?
А де ж тобі, пане Саво, кованії вози?
Ой в містечку в Берестечку заточені в лози.
А Савичка молодая вікном утікала,
На шинкарочку, на кухарочку ручкою сказала.
— Шинкарочко, кухарочко, годуй мі дитину,
Будеш їсти, будеш пити, поки я не згину.

Пісні
невідомих авторів
XVII
століття

Пастуше, пастуше,
Люблю тебе дуже,
А що мене болить,
Скажу ти доволі.
Чередойку маєш,
Радить єй не знаєш:
Тобі з нею лихо,
Їй з тобов не тихо.
Бував тут дідойко,
Мався хорошейко:
Вовки ся бояли,
Череду минали.
Да що ж нам чинити?
Терпіти, терпіти,
З богом ся не бити.

* *

— Чом, чом, чом, чому босо ходиш,
Чом, чом, чом, чому не заробиш?
— Принесе коли біс лісовчиків,
Зароблю собі на черевики.
— Не дожидай ти на лісовчиків,
Дам я тобі на черевики!
— Не хочу тебе, волю лісака,
З острогами красного козака.
— Прийди до мене робити,
Босо не будеш ходити.
— Не прийду, коли шість грошей даєш,
А черевики дорогі маєш.
— Коли не хочеш робити,
То босо мусиш ходити.
— Дідько тя просить з черевиками,
Маю я ходаки з холошеньками.
— Бігме буде тобі спросні,
Коли обуєш холошні.
— Нічого,— так повідала мати,—
І в холошеньках гаразд скакати.

ПІСНЯ КОЗАКА ПЛАХТИ

Гой, козачейку, пане ж мій,
Далек же маєш домик свій?
— При березі, при Дунаю,
Там я свою хижу маю:
Ліс зелений,
Оздоблений
Красним цвітом,
Густим листом,
То дім мій,
То покій.
Кулина!
Гой, козачейку, пане ж мій,
На чім же буде поїзд мій?
— Посаджу тя за бедрами,
Прив'яжу тя тороками.
Бог над нами,
Кінь під нами,
Ти зо мною,
Я з тобою —
Побіжим,
Поспішим.
Кулина!

Гой, козачейку, пане ж мій,
Який ж буде покорм твій?
— Будем їсти саламаху,
Козацькую затираху.
При криниці
Без тескниці
Будем їсти,
Будем пити,
Викрикать,
Облапать.
Кулина!
Гой, козачейку, пане ж мій,
Що за роскіш мні буде твій?
— Да й в день будеш коні пасти,
Вночі при мні ляжеш спати.
О півночі
З всеї мочі
Очучу,
Преврочу (пригорну)
Дівоньку
К серденьку.
Кулина!
Гой, козачейку, пане ж мій,
Який ж буде постілок твій?
— Войлочище під бочище,
А сідлище в головище.
В дубровиці
На травиці
Я закрию
І прикрию
Гормаком,
Жупаном.
Кулина!

Гой, козачейку, пане ж мій,
Сподобав ми ся живот твій.
— Любо ж тобі горювати,
Дай пречъ з тобов поїхати.
— Душе моя,
Я вже твоя.
— Ручку дай,
А всідай (борзо всідай)!
— Я твоя.
— Ти моя.
Кулина!
Гой, козачейку, пане ж мій,
Не занесе нас коник твій!
— Не жури ж ся ти для того,
Найдем в полі коней много,
А не найдем,
То піш підем.
— Нич лихого
Для любого
Терпіти,
З ним жити.
Кулина!
Гой, козачейку, пане ж мій,
Далек же іще домик твій?
— Уже геть ті Запороги
Конець нашої дороги.
Тут козаки
Все юнаки:
Здобуває,
Пропиває,
Що має,
Програє.
Кулина!

Гой, козачейку, пане ж мій,
Который же тут домик твій?
— Ген котерга розбитая,
Опанчею прикритая,
То мій горем,
То мій терем.
Тут ховаю,
Що же маю:
Рубашку,
Сермяжку.
Кулина!
Гой, козачейку, пане ж мій,
Вельми то благий єсть скарб твій!
— Козак щаслив, хоть не багат,
Нікому нич не винуват:
Він горює,
Він чатує.
Де [лиш]пійду,
[То] здобуду:
Боярин,
Татарин.
Кулина!
Да й що ж ми тут за бесіда?
Ні приязні, ні сусіда.
Ти си здобувати пійдеш,
Мене, смутную, відійдеш.
Ні з ким жити,
Розмовити.
Ні сестриці,
Ні зовиці.
— З козаком,
З гуляком.
Кулина!

Коли буде того много,
Пусть мене до дому мого.
— Коли схочеш поїхати
Не буду тебе тримати.
Борзо всідай
Да й од'їжджай
Ко чортові,
Всім лихові,
Люб човном,
Люб коньом.
Кулина!
Доле ж моя нещасная,
Чого-м ся я дочекала!
На діл мене несла вода,
Тепер мене жене біда.
Що ж ділати?
Проклинати,
Щоби пропав,
Що мене взяв,
Дівчину
Зведену.
Кулина!

ПІСНЬ РУСЬКА

Постій, постій, голубонько, розмовлю з тобою.
Не журися, мій миленький, будем жити зо мною.
Я не журюся, голуб'я кохане.
Будем з тобою жити, а не з іншими пані.
Нехай говорять, що розуміють,
Що ся їм подобає, нехай собі діють.
Бодай, бодай мій миленький бував здоровенький,
Що не забил, що не забил своєї миленької.
Бодай ворога напала туга,
Що мені розлучаєть миленького друга.

Да пійду я, пійду да по підсінейку, стиха ступаючи,
Да знайду я, знайду свою миленькую, з іншим розмовляючи.
Я за нею ходжу, черевички ношу, рутяний вінок прошу:
Обернися, дівко, дівко-чорнобривко, нехай у тебе упрошу.
Але моя мила да не сужена, а на мене ні погляне.
Бодай по коліна, дівко-чорнобривко, поупадали ніжки твої.
Коли тобі, мила, да не сужена, не вдяк черевички мої,
А я собі буду такої шукати, що не дасть довго прохати.

*

Да зрівняй, боже, гори, долини рівнейко,
Щоб було мені до моєй Касі виднейко.
Положу лавку через муравку до неї.
Лавка широка, ріка глубока до неї.
Да бодай ті гори, долини пропали,
Що мені Касини оченьки порвали.
Да хотя ввижу, хотя не ввижу — не дбаю,
Коли я миленькую по голосу знаю.

(Варіант в XVIII ст.)

Дівчина душа, не хочеш книша з олієм,
Хіба спатоньки до кімнатоньки з Андрієм.
Порівнай, боже, гори, долини рівнейко,
Та щоби мені до дівчини виднейко.
Ой хоть виднейко, хоть не виднейко — не дбаю;
Кого я люблю — по голосойку познаю.
Поставлю лавку через муравку з дуброви,
В моєй дівоньки чорні оченьки і брови.
Поставлю лавку через муравку от неї.
Сподобалася моєй родині та й мені.
Ци пану дати, ци собі взяти, жаль буде,
Озьми, панойку, собі за жонойку, так треба;
Мені заплата нагородонька із неба.
Мій Іванойку, мій голубоньку, то сь ми мив!
Ци не болять тя білі рученьки, що сь мя бив?
Воліла бих я того болейку терпіти,
Ніж би тя мали білі рученьки боліти.
Пісхли вишеньки і черешеньки од сонця.
Кого я люблю — і не забуду до конця.
Пісхли вишеньки і черешеньки от сіку.
Кого я люблю — і не забуду до віку.
Пісхли вишеньки і черешеньки от гаю.
Кого я люблю — і не забуду в цім краю.

(Варіант в XIX ст.)

Порівнай, боже, гори, долини рівненько,
Щоби ся було до дівчиноньки видненько!
Ой ци видненько, ци не видненько, не дбаю
Кого я люблю — по голосоньку спізнаю.
Поставлю я кладку через муравку з дуброви
Бо у дівчини чорні оченьки і брови,
Сподобалися моєму пану і мені.
Ци пану дати, ци собі взяти їх втайні.
Ой дав би-м пану — жаль серцю мому і туга,
А мні за тоє бог нагородить, бо-м слуга.
Нагородонька — мей дівчиноньки охота,
А що ж вона скаже, що учине сирота?
Очима згляне, серденько зранить і душу,
Хоч би-м не хотів єї кохати, то мушу.
Нех дочекає, з ним щастя має в той долі,
Нехай не терплю серденька мого в неволі.
Бувай здорова, зоставай з богом, сердечна,
Була сь зо мною, будеш і тутка безпечна!

* *

Перестань, Ясю, з вечора ходити,
Мене, молоду, з розуму зводити.
Да волю ж я, волю під калиною,
Аніж з тобою під периною.
Під калиною вітер провіває,
Під периною душно буває.
Волю з козаком під копеняком,
Аніж з тобою під периною.
Під копеняком вітер провіває,
Під периною душно буває.

*
*

Ой вжах [1] нового мосту —
Дали козакам хльосту.
Ой бідна ж то наша головонько:
Нема ж кому поради порадить.
Ой в неділю рано
Наших сотників побрано.
Ой бідна ж то наша головонько:
Нема ж кому поради порадить.
Ой в понеділок рано
Нашого Сулиму стінано.
Ой бідна ж... і т. д.
Ой у вівторок рано
Нашого Павлюка зімано.
Ой бідна ж...
Ледве пришлі кробовніци —
Нестало нас і половіци.
Ой бідна ж...
Пять тисяч зостало,
Да і тих дуже мало.

---

[1] В оригіналі — wszach

Ой бідна ж, бідна ж доля козацькая
Січе нас рука ляцька.
Ой бідна ж то наша головонько:
Нема ж кому поради порадить.

Висипався Хміль із міха
І наробив ляхам лиха,
Показав їм розуму,
Вивернув дідчу думу.
До Жовтої Водиці
Наклав їм дуже хмельниці.
Не могли на ногах стояти —
Воліли утікати.
Гетьманчику-небоже!
Не туди на Запороже!
Не найдеш гаразд шляху
У Сидоровім байраку.
Чи не ти, Степанку-сараче!
Од козаків гарачи,
Не тись брав їм хутори.
Єсть інші тепер пори!
Одже побірки прокляті
Під Очаковом взяті,
І по пастуші тебунці
Приїхали к вам ординці.
Не утікай же, ляху,
З самого перестраху,

Заждай юнаків в табори.
Готуй деньги за хутори.
Юж не будеш їх хати
Поганцям оддавати,
Не будеш пересудів брати,
Ані їх воювати.
Хоть же маєте кримчухи,
Дайте їм тепер кожухи.
Отже Хмельницький може,—
Поможи йому, боже,
Тих куркоїдів бити,
Юж утікають з валів;
Бояться самопалів,
Волять татарської юхи,
Ніж козацької руки.

ПІСНЯ ПРО ПАНА МИКОЛАЯ ПОТОЦЬКОГО, ГЕТЬМАНА КОРОННОГО, І ПРО ХМЕЛЬНИЦЬКОГО Р. Б. 1648

Глянь, обернися, стань, задивися, котрий маєш много,
Же ровний будеш тому, в котрого не маєш нічого;
Бо той справує, що всім керує, сам бог милостивий
Всі наші справи на своєй шалі важить справедливо.
Глянь, обернися, стань, задивися, который високо
Умом літаєш, мудрості знаєш широко, глубоко.
Не попсуй мозку, мудруй потрошку, в собі обачайся;
І тих рада не лиха, що ходять стиха, і тих поражайся.
Глянь, обернися, стань, задивися, котрий воюєш,
Луком, стрілами, порохом, кулями і мечем ширмуєш,
Бо теж рицері і кавалери перед тим бували,
Тим воєвали, од того ж меча самі поумирали.
Глянь, обернися, стань, задивися і скинь з серця бунти.

Наверни ока, котрий з Потока ідеш ку Славуті.
Невинні душі береш за уші, вольность одеймуєш,
Короля не знаєш, ради не дбаєш, сам собі сеймуєш.
Гей поражайся, не запаляйся, бо ти рейментарюєш,
Сам булавою всею польською, як сам хочеш, керуєш.
Май бога в серці, а не май в легці шляхетської крові,
Бо світ чорнієт, правда нищієт, а все ку твоєй волі.
Гей каштеляне, коронний гетьмане, потреба нам згола,
Іще пам'ятати і поглядати на заднії кола.
Жони і діти где ся мають подіти нашії на потом,
Гди нас молодці тії запорожці набавять клопотом.
Глянь, обернися, стань, задивися, що ся дієт з нами,
Поручниками і ротмистрами, польськими синами.
Глянь, обернися, стань, задивися, видиш людей много,
Чи ти звоюєш, чи їм зголдуєш, бо то в руках божих.
Чини трактати, а кажи брати гроші за заслугу,
Бо то єсть здавна заслуга славна запорожського лугу.

ВІДПОВІДЬ ПАНА ПОТОЦЬКОГО НА ЖОВНІРСЬКІ СЛОВА ТАК, ЯК НИЖЧЕ ТУТ ОПИСУЄТЬСЯ

Он глянул, як звір, внет крикнул, як лев, на жолнірськії слова.
Острая, як міч, груба, як піч, була єму тая мова.
Зараз синачка своєго одиначка шлеть на Жовтую Воду.
Там на большую і на горшую собі і всім шкоду.
Бо скоро стали ляхи подле Плавли, зараз построчили,
Хмельнитчики, ординчики обоз заточили.
А скоро привернули, зараз огорнули, розкопали моцнії вали,
Одних постреляли, других порубали, третіх живцем в орду пооддавали.
На том недосить, миру не просить Потоцький здумілий,
На войну встає, штурми готує, бо міл встид не малий.
Хочеть битися, кривди мститися, під Корсун вступає,

А за собою, як за совою, молодців
запорожців потягає.
Там же на хвилю всю свою силу жолнірськую
втрачає,
Стрельбу, штуки і всі ринштуки запорожцям
нажичає,
Турецькії коні, дорогії убори оддає по неволі,
А сам іде і інших веде до татарської неволі.

ПРОПОРЦІЯ ТЕЇ ПІСНІ

От так пиха наробила лиха коронному
Потоцькому.
От так була і тобі скрута польному
Калиновському.
Отам, жолніри, ідіте сміло всі на зимовисько,
В Білегороді, в загороді мійте становисько.
Нехай християне, ваші подоляне,
розплоджують кури,
Що виловили і виносили ваші дзюри.
А ви в татарах, в тяжких кайданах до смерті
сидіте,
Як ми од вас, так ви од нас нужи потерпіте.

ПОДЯКА БОГУ ЗА ПЕРЕМОГУ

Честь богу, хвала! Навіки слава війську
дніпровому,
Же з божої ласки загнали ляшки ку порту
Висляному.
А род проклятий шляхетський стятий, чиста
Вкраїна,
А віра святая в цале зостала — добрая
новина.
І ти, Чигирине, місто вкраїнне, не меншую
славу
Тепер в собі маєш, коли оглядаєш в руках
булаву
Зацного Богдана, мудрого гетьмана, доброго
молодця,
Хмельницького — чигиринського давнього
запорожця.
Бог його указал і війську подал, аби їм
справовал,
А жеби покорних од рук оних гордих моцно
обдаровал.
Учини ж, боже, всім нам гоже, аби булавою
Військо теє славне всьому світу явно за його
головою!

ДУМА КОЗАЦЬКА О БЕРЕСТЕЦЬКІМ ЗВИЧЕНСТВІ 1651 31 ІЮЛЯ

(На те нуте: «Ой постил би-м я сім понеділков, осьмую неділеньку»)

О ріко Стирю, що Хміль за віру —
Скажи ти всьому миру,
Гди в Дніпр впадаєш, оповідаєш
Радость з війни чи з миру.
Хан наступає і помагає
Козакам ляхів бити
Під Берестечком, малим містечком,
Міл оних кров пролити,
На перевозі, чилі в дорозі
Короля погромити;
Ляцькими пани да і гетьмани
Татарам заплатити.
Хан згоду радив, да не порадив —
Козаки війну люблять.
Ой, Казіміру, юж тобі миру
З козаками не будет.
В тім хутнесенько Хміль ранесенько
Ку королю приближает.
Била погода, да воєвода

Руский знать війську дає́т,
То є́сть о хані і о гетьмані
Королю ознамляє́т.
А лях не дбає́т, не утіка́єт,
К війні ся приближає́т.
Середа пришла, вся орда вишла,
Хан і Хміль з козаками,
Ой не Зборово, війна то нова,
Не як під Пилявцями:
Не утікают, кров проливают
І на татар не дбают;
В крові татарській і бусурманській
Острий меч свой купают.
А Казановський [1], богатир польський,
Серця всім додавает,
Для оборони польської корони
Голову покладає́т.
Б'ються що живо да вельми диво
Мні на Осолінського [2],
Що нас воює́т, не наслядує́т
Канцлера [дядька] свого.
Он бил спокійний, не іскал війни,
Он на нас напирає́т,
Яко лях давній і юнак славний
Для Польщі вмирає́т.
Бачил рицера, на подканцлера
Сапіга [3], що зближає́т.
А Вишневецький, хоть невеличкий,
Своїх не одступає́т.
— Що, небож хане, як знаєш стане
Лях по Пилявецькому:

---

[1] Казановський — каштелян галицькнй.
[2] Осолінський — канцлер коронний.
[3] Сапіга — підканцлер литовський.

Не утікає, от наступає
К бунчуку юж ханському.
— Ой не глядіти, треба ся бити,
Хан мурз напоминає.
А лях не дбає, мурз забиває,
В їх крові меч кунає.
Тричі кланяли і упадали,
Короля сьмо просили,
По Зборовському, люб по старому
Щобо сьмо тілько жили.
Мовити не дає, з очі зганяє:
— Видайте мі гетьмана,
Панов слухайте, старшину дайте,
А йдіть бийте хана.
— Хмеля не маєм, панов слухаєм.
Татаров будем бити,
Але старшину, нашу дружину,
Нет вісти, як одступити.

* *
*

Серед поля широкого церковка стала,
Там попадя до церкви люди звабляла.
Прийшли люди до церкви богу сі молити,
А піп пішов до корчми горілочку пити.
Пішли люди до корчми попа вибавляти,
«Пора тобі, батюшко, обідню співати!
Чи забувся, батюшко, що неділя нині?
Бути чортом, не попом, пасти тобі свині».
Там попадя перед людьми попа оскаржала:
«Іще я такого бичка не видала.
Пропив ризи і патрохіль, к тому всі убори,
А до того все домовство, коники і воли».
Там попадя просила, щоби попа били.
Били попа киями, обухами били,
Били попа киями, били обухами,
Казали йому утікати до церкви з книгами.
Піп, утікаючи, згубив черевики:
Обидва йому з ніг спали, бо були великі.
«Змилуйтеся, мужове, пустіте з душою,
Не розлучайте ви мене з моєй попадьою.
Да не буду, не буду до корчми ходити,
Буду за вас і за себе богу си молити».

Ой текуть річеньки з криниць до озера.
А чому ж ти, дівчинонько, смутна, невесела?
Ой як же я маю веселая бути,
Ой кого ж я любила, з тим мені не бути.
А я його люблю, он того не знає,
Бодай тому тяжко було, хто нас розлучає.
Ой не розлучить бог і вас не потішить;
Который мене засмутив, той мене потішив.
Ой бивай же, бивай, а не дбай на тоє,
Прибивай же, мой миленький, да сердейко моє.
А скоро приїдеш, я свого забуду,
А своїм на пресаду веселая буду.

Скажи мені, соловейку, правду,
Где я свою миленькую знайду?
Чи на горі, чи на долинці,
Чи на білій своїй постелінці.

Ой сама я, сама сплю смачненько,
Не буди мя з вечора раненько;
Прийди ко мні о самой полночі,
Єсли хочеш видіть мої очі.

Поговорим на той час с тобою,
Як маємо далій жить зо мною.
Хоть голосно будем розмовляти,
Ніхто то не буде слихати.
Бо на тот час сон зможет кождого
І учініт з мовного німого.

Перепеличенька
Я невеличенька,
По полю літала,
Сокола шукала.
Соколоньку-пташе,
Мой милий гаше,
Чом ти гордиш мною,
Не береш з собою.
Оставив в чужині
При лихій годині,
Мене, молодую, мене, хорошую
І чорнобривую.
Я тебе шукаю,
За тебе вмираю,
Люблю тебе вельце...
Болить моє серце.
Воліло б умерти,
Ніж тебе не міти,
Бо єстес гречний
І рицар безпечний.
А що ж мне сталося,
Я ошукалася,

Неравного влюбила,
Біди захотіла.
Погулявши, побуявши,
Да стану гадати,
Чи любити сокола,
Чи вже перестати.

(Варіант в XVIII столітті)

Перепеличенька я невеличенька,
По полю літала, сокола шукала. 2
Соколоньку-пташе, ох мой милий гаше,
Чом ти гордиш мною, не береш з собою. 2
А що ж мні сталося, що-м ошукалася,
Неровню любила — біди захотіла. 2
Оставилес на чужині при лихій годині
Мене, молодую, мене, хорошую
і чорнобривую. 2
Погуляю, побуяю да стану гадати,
Чи любити собі соколонька, чи занехати. 2

* *
*

(Варіант в XIX столітті)

Перепеличка
Мала, невеличка
По полю літає,
Траву прогортає,
Сокола шукає.
— Соколоньку ясний,
Голубоньку прекрасний,
Гордуєш ти мною,
Як вітер горою,
Мороз долиною,
Сонце калиною,
Козак дівчиною.
— Дівчино, сирото,
Не стели широко,
Постели узенько,
Пригорнись близенько.
Будем говорити,
Як у світі жити;
Будем розмовляти,
Як з дітками мати.

* *
*

Ой, коли любиш — да не забувай же,
Ой, не любиш — да не споминай же.
Не так тяжко буде серцю моєму терпіти,
Єсли мене не люблячи, не будеш мислити.
Нема ж на світі нічого гіршого,
Під сходом сонця нічого тяжчого,
Єсли кажуть нелюбого сердечне любити,
Воліла би-м на пустині з диким звірем жити.
Там або згину, або жива буду,
А з ним живучи, як голубка буду.
Где я розум, нещасная, на той час поділа,
Гди старого і шпетного будто полюбила.
Коли б я міла орловії крила,
Давно б я отсель в пустиню полетіла.
Куди мої очі глянуть — аж серденьку мило,
Бодай мого нелюбого на світі не било.

*
*

От нещасной долі
Головонька в мене болить,
Що не вижу миленькой,
Тож ми тяженько без неї,
Знати, она мене покинула.
Виходив на всі дороженьки,
Витоптав я всі стеженьки.
Не знайшов я миленької,
Где ходили ножки єї.
Знати, она мене покинула.
Соловейко малесенький
Недосипає ноченьки.
Понесися под небеса,
Виведь мене з темна ліса,
Злучи мене із милою.
А ти, орле, буяючи,
В чистом полі гуляючи,
Додай крилець до помочі,
Полетіти на всі ночі,
Миленької шукаючи.
А ти, гора з долиною,
Злучи мене із милою.

Не шуміте, бистрі води,
Злучітеся, тихі скали,
Перевезіть мене, здорового.
Переплив же я річеньку,
Моя мила на бережоньку.
Білі ручки умиває,
Чорні очі протирає,
Миленького споминає.
Хвала ж тобі, господу богу,
Що знайшов я свою небогу.
Присунь же ся близесенько,
Моє милоє серденько,
Тепер я тебе оглядаю.

* *
*

Пойду ж я, пойду на гору високу,
Ой впаду, впаду в скалу глибоку;
Нехай же більше на світі
Без милої не буду жити.
Где ж моя мила, где ж ся ти поділа,
Чи в далекії пущі залетіла?
Споминай же хоч на пустині,
Серденько, мене щогодини.
Я по вся часи тебе споминаю,
А на нещастя своє нарікаю.
Лучше би не бить живому,
Нижлі без милой самому.
Моя милая, павонька красна,
Личенько твоє, как кришталь ясна,
Златиє власи на главі
Мні в сердцу рани задали.
Чорнії очі, чорнії брови,
Уста сахарні, зубоньки перлові!
Тяженько вас споминати,
Що нельзя з вами розмовляти.

Промов, серденько, хоч слово єдино,
Нехай жалостний смуток ідет мимо,
Утіш смутного мене,
Дай покой, серденько моє!

—

* *
*

Ой перестань, перестань до мене ходити,
Мене, молоденькую, з розуму зводити.
Ой коли б я знала да коли б відала свою
нещасную долю,
Ой пошла би я у черниченьки малою
дівчиною.
Як я маю перестати, що я люблю тебе,
А ти мене, серце моє, упусти до себе.
Як я маю упустити, мати ключі має,
І великим замком двері замикає.
Украдь ключі у матері, коли ляже спати,
А свого миленького упусти до хати.
Украла ключі у матері, мати не почула,
А своєго миленького до себе кликнула.
Ходи тепер, мой миленький, потіш мою душу,
Я для тебе, що розкажеш, учинити мушу.

* *

(Варіант в XVIII столітті)

Переходом в чистом полі заквітли волошки,
А я ж тебе полюбив, що рум'яна трошки.
Гей перестань ти до мене ходити,
Мене, молодую, з розуму зводити.
Я ж не перестану, поколь не достану
Рум'яного личка, хорошого стану.
Як маю перестати, когда люблю тебе,
А ти ж, моє серденько, пусти мене до себе.
Як мені пустити, мати ключі має,
І великим замком двері замикає.
Вкрала ключі у матері, мати не почула,
Я свого миленького до себе кликнула.
Ах ти, мій миленький, утіш мою душу,
Що ти подиктуєш, то чинити мушу.

* *
*

Ох сам я не знаю, чемусь мні нудненько,
Ох чи не спить із ким іншим, ах, моє
серденько.
Воліть мене острим мечем поразити,
А нежели б кто інший оную любити.
Бодай тії зорі нігде не світили,
Єсли мою миленькую з іншим положили.
Тепер досконале ваш нестаток знаю,
А на стан свій малжонський цале нарекаю.
Гди ж одного мене любить обязала,
На що ж мені і рученьку біленькую дала.
А где ж тії слова, коханая моя,
І что била наєдине розмова твоя.
Кто вашим змишленим словам дает віру,
Тот будет простаком великим без міри.
Змишленіє слова з клятвою присяги,
Нехай болше юж не міють на світі поваги.

* *
*

О роскошная Венера, где нині обцуєш?
Ти, сердечний Купідоне, чаю глас мой
чуєш.
Прийдіть ко мні всі ускорі, утіште смутненьку,
Розвеселіть сію тугу у моїм серденьку.
Тужу зіло і вздихаю, ах мні, умираю,
Когда милого не вижу, жива бить не чаю.
Несть бо і в вертограді такового цвіта,
Красотою, добротою сред самаго літа,
Яко друг мой прелюбезний, в нем же свою
душу
Полагаю і за него, ах, умерти мушу.
Сердечния моя мислі, претворітесь в слово
І скажіте миленькому: сердце ти готово.
Готово єсть всегда сердце тя, милий,
приняти,
Ти бо єси моя радость, о сем ізволь знати.
Не звала би-м, мой любезнійший, соколом
ясненьким,
Ілі паче во удоліх цвіточком красненьким.
Но краснійше паче цвіта єсть твоя
природа,

Весь бо єси преізряден і чесного рода.
Возрастом своїм предивним зрак увеселяєш,
Словом сладким і уклоном себе почитаєш.
Зриш пречудно оченьками, аж серденько
мліє,
Душа горить, сердце болить, красная
лелія.
Прійди ко мні о полночі, двері ті отверсти,
Да рученьку лобизаю і златиє персти.
Утіш, потіш, не даждь болше серденьку
тошніти,
Мимо тебе аз не хощу інаго іміти.

* *
*

Україонько, матінко моя,
Ах, як тяжкая бідонька твоя.
Окримські ординець осяг,
На твою згубу поганець присяг.
Попалив міста, села всі згубив,
Сотників твоїх найстарших побив.
Кров'ю красніють озера, броди,
Кров течет в ріках — не питай води.
Кров зеленії змочила поля,
Ах, яка тяжкая твоя недоля.
Дітки малії ідуть в неволю,
На свою гірко плачуть недолю.
Бідніі матки скубуть волоси,
Смутніє небо, тавкуц [1] голоси.
Україонько, матінко моя,
Одна в господі надія твоя.
Глянь же, господи, з ясного сонця,
Нехай Україна не гине до конца.
О двемі стрелки злам сагайдаки,
Пожалій, батько, твоїх козаків.

[1] В оригіналі — tawkuc.

*

Ах, Українонько, бідна годинонька тепер твоя:
Згинули козаки, добриє юнаки, ах, кров моя!
Где ж ви, Дорошенки, где ж ви,
Хмельниченки, і ви, Івани,
Смілиє сотники, битні десятники, і ви, гетьмани?
Гдесь в поля дикіє, гдесь вас в нелюдськіє смерть загнала,
А вісти нашого нещастя гіркого вам не дала.
Колись татарському народу дикому страх був козак,
Ах, тепер страх новий мужньому людові кримський сайдак.
Так опановали, так нас опасали зо всіх сторон,
Що тільки нашої крові запорозької сам ждет ворон.
Браття хорошиє, молойці гожиє во крові лежать,
Без голови тиє, без плеча другиє пісок зоблять.

Кров ллється ріками, услані трупами побитих
поля,
На гетьманів голови вложила окови
тяжкая неволя.
За провід, за дзвони, сороки, ворони смутно
крячуть,
За дяка гласного, за попа власного вовки
виють.
Ні труни, ні ями, погреб між птаствами
проклят маєм.
Бідна головонько, кровная доленько,
чим ся стаєм?
Як много поганців з наших же бранців, діток
малих.
З них неприятелів, з них тепер татарів
маєм смілих.
Не один внук діда, не один сусід сусіда
забив,
Власний брат на брата, батько на дитята
меч наострив.
Немаш уже ради, немаш і поради, що маєм
ділать,
Ах, тілько горенько і вельми тяженько
у куті думать.
Нехай хто знає, гірко думає, що татар зробив,
В тяжку годиноньку всю Україноньку
із людей злупив.
Ах, Українонько, бідна годинонька тепер твоя,
Згинули козаки, добриє юнаки, ах,
кров моя!

* *
*

Бувало лиха много на світі:
Студенно в зимі, гаряче в літі.
Голота усігди грошей не має,
А паном що день пак прибуває.
Віт не докучить одная біда,
З роду в рід тя хніц [1] мовчком сусіда.
Ниньки з тобою нароком ігpає,
Завтра не за гаразд тобі оддає.
А що ділати з лихом негожим?
Мусім терпіти, коли не зможем.
Чом то нам лихо гірше догрівает,
Тепер змивает, тепер стирает.
Глянеш на однім — сорочки пусто,
На другім свити шовковей густо.
Один і хліба крошки не має,
Другий пироги проч одкидает.
Отак на світі всігда терпіти:
Гаразд не гаразд, що з тим радити.

---

[1] В ориг. chniec.

* *
*

Чом ся ти, молодче, журиш,
Чом собі головоньку трудиш?
Ой покинь, покинь тужити,
Почнімо богу ся молити.
Біс біду лихую збуде,
Що збуде — то десять набуде!
Ой покинь і т. д.
То правда кождого віка —
Без смутку нема чоловіка.
Не всігди зима биває,
По ночі день наступає.
Не всігди Перуни біють,
І вітри зимнії віють.
На весні клен заквітає,
Хоч в осінь лист опадає.
Хоч сонце в хмару заходить,
Однак же по небу ходить.
Хоч лиха пиво наварить,
І гірким жалем зашкварить.
Хоч бреше людськая губа,
Хоч висить на шиї згуба.
Хоч нива пашні не родить,

Хоч осмак з мошни виходить.
Не то пан, що гроші має,
Але той, що бога знає.
Бог долю бере і дає,
Бог людям усе уділяє.
Часто бува, що рано плаче,
А в вечор весело скаче.
Ой покинь, покинь тужити,
Почнемо господа хвалити.

ПІСНЬ РУСЬКА

Дівойка тяжейко вздихає,
Що свого дружбойка не має;
Краса з личойка іспала,
Чорні очі заплакали.
Нехай тая нужа,
Що ходиш недужа,
Що то за причина?
Чом очки рубойком криєш,
Чом дрібні сльозоньки сієш?
Нехай, прошу, буду знати,
Чого плачеш, в якій страті.
Не туж головойки,
Знайдем способойки,
Порадимсі з собою.
Ой дружбо ж, дружбойку мій любий,
З недолі я плачу, не згуби:
В любости сь мі вправив красну,
Одказував, що мій власний,
Тепер в дорожойку,
В свою сторонойку
Од'їхав мій сподар.
Батьків, материн синець,

Назвався родом волинець;
Казала йому сиротойка:
Далекая дорожойка,
Забудеш любости,
А він по щирості
Обіцявся повернути.
Звірилам сі йому била,
Чом його кріпко любила.
Він то всейко поприймавши,
І од'їхав, не сказавши;
Ні сам не буває,
Ні знати не дає,
А я сирота в тужості.
Не дам я сердейку волі,
Не буде знати недолі,
Бо так уміють любости,
Хотя хто прийме їх в гості.
За вірного слугу
Має в замін тугу,
Але треба терпіти.
Два місячейки минули,
Як мі обіцявся вернути,
Тепер уже більш ніж годойка,
Ох лихая пригодойка,
Чом знати не даєш,
Чом не прибиваєш
До мене дівойки?
Терплячим в нагородойку
Дає бог всім заслужойку.
Терплю, а богу молюся,
Буде він мій, не журюся.
Коли мені з ним жити,
Буде бог судити,
Бог о тім хай радить.

ПІСНЬ РУСЬКА

Чом, чом, дівонько, смутне личко маєш,
Чом оченьками смутно поглядаєш?
Боюся ж я того, коли б ти давного
До свого серденька не мала друженька.
Чом же ти смутненька, скажи правду щиру;
Поки не скажеш — доки не увіру.
Не тужи ти собі, коли я люб тобі;
А коли не любий, шукай давней згуби.
Ах, ах, серденько, богу присягаю,
Що я над тебе іншого не маю.
Пішли всенькі прочки, як глянули очки
На твої службоньки до моєй дівоньки.
Ах, серденько, не се ж, я тоє знаю,
І люблю тебе, о нїщо не дбаю.
Біс стоїть о біду, да в сміх чи не прийду,
Що, трохи побивши, покинеш, любивши.
Ах, сердснько, годен такий сміха,
Котрий любить, а боїться гріха албо лиха.
Хто все уважає, той серця не має.
Ти моя потіхо, не дбай ти на лихо.
Ах, ах, серденько, ввіряй серцю мому:
Люблю ж я тебе кріпко без сорому.

Да тож воно лихо, що люблю не тихо,
Що тебе любити — без біди не биті.
Ах, ах, серденько, не будь малой віри:
Бог нехай судить, хто тобі не щирий.
Серце моє ручить, же хоч час розлучить,
Без жадного труду любить тебе буду.
Буду ж я тебе так кріпко любити
Усім впересаду, поки прийдет жити.
Хоч іди за гори, хоч плини на море,—
Тебе не покину, за море поплину.

* *
*

Пойду в дубровоньку,
Гляну по світоньку:
Нема ж миленької,
Нема ж хорошої.
Хто ж жалю поможе?
Ой ти, кріпкий боже,
Побий вороженьки
Від моєй дівоньки.
Хай світом не мутять,
Зрадоньки не крутять.
Принес мене, боже,
До моєй госпожі,
Хай своє серденько
Потішу нудненько,
А мої очоньки
Хай отруть сльозоньки.
Ой, тяжко ж мі, тяжко,
Головоньці важко:
Бідна, головонько,
Без тебе дівонько.
Сирота не знаю,
Що чинити маю,

Где тебе шукати,
Не могу згадати.
Повіни, вітроньку,
Скажи новиноньку,
Що люба ділає,
З ким сі забавляє.
Під лісом річенька
Ой шумить бистренька:
Риба до рибоньки,
А я без дівоньки.
Дикії звірята,
Мої соколята,
Хай я з вами стану,
На милую гляну.
Моя ж то дівчина
Красная калина.
Як же не любити,
Чому ж не служити?
На муравi грають
Пташоньки, співають,—
Я, козак, думаю,
Любости не знаю.
Доля ж нещасная,
Мати проклятая,
Що мене зродила,
На біду пустила.
Чи я ляжу спати,
Чи я сяду в хаті,
Стоїть моя миленька
В очах, хорошенька.
Нехай хоча й згину,
Єще не покину,
Поки життя стане,—
Поможи, мій пане.

Смерте, где буваєш,
Чом не прибиваєш?
Стели могилоньку —
Умру за дівоньку.
Коли над гробом станеш,
На могилу глянеш,—
Урони сльозоньку
Та й на могилоньку.

*
*

О, як ми тяженько, о, як ми нудненько, милий дома не ночує,
А мні страшно спати самій одній в хаті, що мене не любує.
Лиха моя доля, чи не своя воля, що не йде додому спати:
Да чи я вдовиця, чи я молодиця іно [одна] ночувати?
Гляжу опівночі, прогляділа очі, миленького чекаючи,
Але ж мій миленький, взявши за рученьки, чужу жону проваджає.
Щоб тобі, миленький, заросли стеженьки, що поночі до чужої ходиш;
Іди ти додому, не чини сорому, не [гайся, іди к бісу] спати;
Іди, не крутися, зо мною кладися! Чи не люба молодиця,
Чи не руса коса, чи я не хороша, чи не чорні брови?
Вийшла молодонька до свого любонька, ручку поцілувала:
Ходи, мій голубе, тебе мні надоба, рада-м тебе достала.

*
*

Да біда ж моя, да не малая, да не старая
мати,
Що заказала, заповідала з миленьким
розмовляти.
Бодай ворога напала туга і розлучницю тую,
Що розлучила, що одділила мене, милий,
з тобою.
Пішлю я послів, щоб єго знайшли і дали мені
знати,
Нехай я знаю, в которім краю єго маю
шукати.
Положу лавку через муравку, через биструю
річку,
Лавка хибенька, річка бистренька,
прийдеться плисти до него.
Хоч я упаду по шию в воду, що ж я маю
діяти,
Хоч я і згину, преціньпоплину з милим ся
повидати.
Ой, плини, плини, мій селезню, річкою
бистренькою,

Я за тобою, мій голубоньку, з сірою утенькою.
Тепер же горе, мій моцний боже, минула мене туга,
Іно я вийшла, зараз і знайшла свого милого друга.
Да й, мій миленький, мій дорогенький, тож мені нудно (трудно) без тебе,
Не одна сльоза випала з очка, чекаючи на тебе.

ПІСНЬ РУСЬКА

Ой хто ж мене буде в моїм жалю тішити,
Хто ж зо мною буде горкі сльози лити,
Коли ніт дівоньки, которую люблю,
Бо для неї життя моє і здоров'я згублю.
Ой глянь хто на бога, а потіши мене,
Скажи, що дівонька ділає без мене:
Чи спить, чи ночує, чи з ким бесідує,
Чи так тяжко, як я, горенько горює.
Щаслива ж то була годинонька мила,
Коли мені од неї відомость була
З далекого краю, якби з-за Дунаю.
А тепер не маю, забула мене, знаю.
Ой коли забула дівчинонька мила,
А своє словонько в непам'ять пустила —
Тадже, моє серце, сама ся осудиш.
Чи я тому винен, що ти в слові блудиш?
Я помню на бога і на свої слова,
І служити буду, поки світ стоїть,
А хто мене гудить — бога ся не боїть.
Сам бог тоє знає, що кому дати має,
Лихії вороги проч порозганяє.
З тобою мні мило горе горевати,
Дай же, боже, хутко миленькую знати.

ПІСНЬ

Неволенька ж моя з вами,
З хорошенькими оченьками,
Що мні спати не даєте,
Тугу серцю задаєте.
Я ж не можу ні спатоньки,
Що мні тошно до дівоньки.
Принеси, боже, годиною,
Щоб ся бачив з дівчиною.
Дівчинонько хорошая,
Будь на мене ласкавая,
Люби, хорошая дівчино,
Не будь нудності причинов.
Ліпше було не учинати,
Ніж любивши, перестати.
Сам бог тому суддя буде,
Хто кого первий забуде.

ПІСНЬ

Зоря заходить, вечор близенько,
Ні з ким говорити, бідна головонько.
Ах мой сподару, любий, миленький,
Прийди до мене, нема матоньки.
Ой прийди, прийди, не чини жалю,
Ягода моя, дорогий кришталю.
Розмовлю з тобою словко вірненько,
Ягодо моя, красна вишенько.
Випущу тебе вельми раненько,
Як сонце зійде, мій голубенько.
Ой випустивши, да й заплакала,
Взявши за рученьку, поцілувала.
По полю ходжу, голосок розводжу,
Погуківаю, тяжко вздихаю.
Не гукай, голубко, твій голубочек,
Полетів же он у вишневий садочек.
Сів над рікою, увесь біленький,
Погукує своєй голубоньці.
Прилети, голубонько, до мене борзенько,
Потіш моє смутнеє серденько.
Я своєй голубоньки не нагляджуся,
Не гляди хто, прошу, порозуміваюся.

Не ходи туди, куди я ходжу,
Я тобі стеженьку перегороджу.
Не люби того, кого я люблю,
Я тобі каменем голову проб'ю.

ПІСНЬ

— Постой, прошу, голубоньку, розмовлю
з тобою;
Коли буде воля божа, жить будем з собою.
— Ой як же мі, мій пановньку, з тобою
стояти?
Маю ж бо я вороженьки, що будуть брехати.
А ще к тому, мой пановньку, тепер од'їжджаєш,
Змовлять мої вороженьки, що о мя не дбаєш.
— Ой хотя й же я поїду — тебе не забуду,
На злость нашим вороженькам споминати
буду.
— Побий, боже, вороженьки, що нам жичать
лихо,
Ми з собою, голубоньку, любімося тихо.
Тот час своїм вороженькам зав'яжемо губу,
Коли з тобою, любонько, станемо до шлюбу.

ДУМА

Ой не кажи ти, дівчино, на мене,
Що я ночував ноченьку в тебе.
Ой кажи ж ти, дівчино, на того,
Що не знає ніколи нічого.
Ой зоставай же ся, дівчино, здорова,
Ой припала ж бо мні на Вкраїну дорога.
Ой чи не будеш ти, дівчино, тужити,
Коли я поїду на Вкраїну служити?
Ой не буду, серденько, не буду,
Ти за воротонька, я тебе забуду.
Ой не сподівався твой служенька по тобі,
Ой розуміл же він, що ти будеш в жалобі.
На що ж я по нім в жалобоньці ходить маю,
Як він мене любить, того, біг ме, не знаю.
Дівчинонько моя, богу я присягаю,
Що на цілім світі так милої не маю.

РУСЬКА

— Аннусю, серденько, палиш мою душу,
Серед ночі опівночі до тебе прийти мушу.
— Треба тобі, мой пановьку, вельми
дякувати,—
Що для мене невчасоньку хочеш подеймати.
— За щасливость невчасоньки тії собі маю,
Коли твої, Аннусенько, ножки обіймаю.
— Панусеньку, голубоньку, чи маю вірити,
Що твоє серденько хочет мні служити?
— Аннусенько, голубонько, богу присягаю:
Через усі годиноньки о тобі гадаю.
Ти є в мене, голубонько, большиє тужості,
Не сподіваючися од тебе взаємності.
— Прошу ж тебе, мой пановьку, не дивуйся
тому,
Коли моє серденько належить іншому.
— Не хочу ж я серденька од любонька брати,
Тільки хочу в ласці твоїй всюди пробувати.
— Не могу ж я, мой пановьку, по весь день
забити
Твоєй ласки, которуюсь для мене хтів міти.
— Уже ж твої, Аннусенько, ножки обеймаю,

В далекую сторононьку сам ся оддаляю.
Будь ласкава, Аннусенько, на служеньку
свого,
Который ти служить буде до життя свойого.
— Неси, боже, мій паноньку, в добру
годиноньку!
Дай ті, боже, привітати з хорошов
жононьков.

ПІСНЬ

Чого моє серденько тяженько вздихає,
Албож оно на собі великий жаль має?
Чого ж мої оченьки смутненькії плачуть,
Албож они на собі великий жаль бачуть?
Ой снився мні сон вельми дивнесенький,
Якби мене зрадив, ах, мій милесенький.
Ой, я ж бо ся того і не сподівала,
Щоб якую зрадоньку від милого мала.
Ой у полі вербонька да й не похилая,
Не бійся, дівчино, не покину ж я.
Ой хоть я од'їду, таки ж я вернуся,
І для того, дівчинонько, ой, що ти Маруся.

*

Од неділі першого дня
Стояв обоз невелик
В чистім полі на Цецорі.
А в тім обозі був гетьманом
Всім жолнірум і всім панум
Князь Димитр, князь Корецький.
Третього дня з своєю дружиною
Обід з ними обідає,
А о своєй пригоді не відає.
Аж де ся взяв хан татарський,
Вдарив на обоз син поганський,
Весь табор преч розгромив.
Там всі полки вирубали,
Всю дружину зарубали,
Корецького живцем взяли,
До Царигорода його повели,
Назад йому очі зав'язали
Чорним бритом азаматом.
Аж к ньому яничари промовляють:
Княже Дмитр, пан Корецький,
Чи воюєш, чи крамуєш,
Чи нашого Царигорода розглядаєш?

А тогди князь Корецький листи пишет,
Листи пишет, тяжко здишет,
До своєї матухни посилает:
Ой мати моя Корецькая,
Продай Корець і Межиріче,
Викуп мене з неволеньки!
А к ньому мати листи одписала
Жем тебе три рази з неволі викупала,
Міста, села потратила,
Потіхи і разу з тебе не міла.
Четвертий раз уже не буду,
Міста, села не тратить буду,
Скарбів моїх не тратить буду.
А що рече турський цар:
— Ввіруй, князю, в віру нашу,
А потопчи віру вашу,
А сестру рідну мою бери.
А що ж рече князь Димитер:
— Богдай ти того, царю, не дождав,
Щоб я твою віру віровав,
А християнськую поламав.
Ей, коли б тепер при мені був мой острий міч,
То б я тобі, поганче, зняв голову з пліч;
Научив би я тебе віри свої,
Міч свій утопивши у крові твої.
Взлився в тот час турський царевич,
Сказав на слуги свої яничари:
— Озьміте його над море чорное,
Скиньте його на гак високий.
Нехай високо сидить,
Далеко глядить,
Где зобачить на морі джавра —
Нехай нам повідає.
Повисів князь Корецький два дні,

І пити, їсти не їв.
Аж третього дня наступає.
Приходили од турецького царевича яничари
його наглядати,
Стали до нього словами промовляти:
— Княже Дмитер, пан Корецький,
Високо сидиш,
Далеко глядиш,
Чи не бачиш на морі где джавра?
Аж он промовить княже Дмитер:
— Високо сиджу,
Далеко гляджу,
Не бачу нигде на морю джавра,
Тільки бачу на дубі високім голуба
з голубкою.
Коли б при мні мій тугий лук і мої стрілки,
Убив би голуба з голубкою.
Єдно вашому пану на снідане,
А другоє на обіданє.
Яничари на сміх тое піднімали,
Тугий лучок єму подавали.
Дві стрілки калінувки на лук накладає,
А до голубів міряє.
Як налучив,
Так умірив
Та забив голуба з голубкою.
Назад туги лучок подаває,
До яничар промовляє:
— Підіте, яничари,
Возьміте два голуби,
Свему пану єдного на снідане,
А другого на обіданє.
Аж прийшли яничари до свого пана:
Пане, пане наш, царю турський,

Вбив князь Корецький два голуби,
Одного на вечерю, другий на обіданє.
Аж не вбив княже Корецький голуба
з голубкою,
Вбив царевича з царівною,
З його рідною сестрою.
А що ж мовить турський царю до яничар:
— Подіте, князя Корецького з гаків здійміте,
А перед мене приведіте.
Княже Дмитер перед царем став,
На криж свої руки складав,
До пана свого промовляв:
— Ой пане мій, пане царю,
Зготовав я тобі з голубів вечерю.
Рече турський цар до княже Дмитра:
— Не голуби то, мої то діти,
Син царевич з царівною.
Княже Дмитер, тожесь хитер.
Ніхто тебе не ухитрить,
Хіба тебе смерть ухитрить.

XVIII
СТОЛІТТЯ

Ілія Бачинський

ПІСНЬ СВІТОВА

І мні тоскно, жаль не мали,
Скорби многи мня обняли,
Отца й матер оставилем,
А сам од них заблудилем.
Леч в чужині мушу жити,
С кревними ся не видіти,
Хоч умерти — не видати,
В чужом краю зоставати.
І они теж так же не знають,
Як я, бідний, пробуваю,
І о собі знать не дають,
Чи всі живі пробувають.
Я оставил усіх живих,
А днесь слишу преставлених.
Отець, мати преставися,
Ах, мні серце роздвоїся.
Бо жаль серцю і скорб главі,
Що без мене повмирали.
Плачте, очі, сльози лийте,

Отця й матки не узріте.
Ах нещасная година,
Що чужина не родина,
Куди гляну, не обачу,
Тілько стану да заплачу.
Чи не глупий розум стался,
Що я в чужину забрался,
Кревних вкупі оставилем,
А сам од них заблудилем.
На чужині пробувати,
Так чужину треба знати...
Ані чести, ні поваги,
Тілько достати зневаги.
Сльози мої, Христе, прийми,
Житіє чисто даруй ми.
Ах, од гріхов ізведи мя,
Як спасенію настави мя.
Крестним древом распятого,
Все то для мене, грішного.
Ах, ко кресту припадаю,
Прощенія гріхов чаю.
Із глубини воздвигни мя,
Правой стези настави мя,
А я должен ответ дати,
Тебе, творця, вихваляти.

Семен Климовський

ІХАВ КОЗАК ЗА ДУНАЙ

Їхав козак за Дунай,
Сказав: — Дівчино, прощай!
Ти, конику вороненький,
Неси да гуляй.
Постій, постій, козаче,
Твоя дівчина плаче;
З ким ти покидаєш —
Тільки подумай!
— Білих ручок не ламай,
Ясних очей не зтирай,
Мене з війни со славою
К собі дожидай.
— Не хочу я нічого,
Тільки тебе одного,
Ти будь здоров, мій миленький,
А все пропадай!
Свиснув козак на коня —
Зоставайся, молода!
Я приїду, як не згину,
Через три года.

Тебе ж, мила, не забуду,
Поки жив на світі буду.
Коли умру на війні —
Поплач обо мні!

ІХАВ КОЗАК ЗА ДУНАЙ

(Варіант)

Їхав козак за Дунай,
Сказав: — Дівчино, прощай,
Ви, коники вороненькі,
Насилу гуляй.
Постой, постой, козаче,
Твоя дівчина плаче,
Як ти мене покидаєш —
Тільки подумай.
Білих ручок не ламай,
Сірих очей не стирай,
Мене з войни со славою
К собі дожидай.
Не хочу я нічого,
Тільки тебе одного,
Ти будь здоров, мій миленький,
А все пропадай.

Іван Пашковський

ПІСНЬ СВІТОВА

Поки ж думати, боже, дай знати,
Где друга моєго маю взяти,
Би-м могл згодне жити
Та бога хвалити,
Бо гди в жалях тяжких
Вік пенджу. 2
Ах, нам, сиротам, бідним голотам,
Трудно в світі милості ізнайти.
Тілько нас ізводять,
А інших знаходять,
Краснійших, багатших
Над нами. 2
Шкода нам багатих шукати,
Ність враз со панами ровняти.
Пан панов кохає,
Убогих внимає,
Кажди то признає
Чоловік. 2
Коли ж нас, убогих, вминают,
Нехай же вперед знати дают.

А когда час прийде,
І мила ся знайде,
Бодай небагата,
Би з щастям. 2

О, когда би я могл добре знати,
В яком стані маю зоставати.
В закон мня мисль тиснет,
Коли серце в'янет,
Дивлячи на квіти
Младиє. 2

Виростає квіт, а вже ж то той вік
В дозрілом том квіті маю знайти.
Єсли бог позволит,
Ваша милость згодит
І ку собі мня враз
Привернет. 2

Сладкіє мови, чорніє брови
В моїм серці рани отворяют.
Ах, боже, створилесь,
І кому ж судилесь
Ту дівчину красну
Отняти? 2

Коли би-м в бога був щасливим,
Твоїм би-м слугою був жичливим.
Ах ніхто не знає,
Як мисль тая зближає,
Прилину ку тобі,
Милая. 2

І хто ж мі на тоє отповість,
Подобно тілько один бог вість.
Ти, боже, керуєш
І милость справуєш,
Од тебе вся данна
Мні буде. 2

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Мусиш ти ся признати,
Аби щиро кохати,
Аби мене не зводити
І літ моїх не тратити,
Кохання моє. 2
А я ж тебе не звожду,
Маю в бозі надежду,
Єсли би-м тебе ізводила,
То би я іншого любила
Милого собі. 2
Радости мні єдина,
Прекрасная дружина,
Радости мні і потіха,
Я забуду всего лиха,
Як тя зобачу. 2
Уродою хороша,
Хоч не маю і гроша,
Уродою єст прекрасна,
А у щастю єст нещасна
Через вороги. 2
Слухай мене, нещасную,
Хоч на вроду прекрасную,

Бог отець мні і потіха.
Як забуду всего лиха,
В нему надежду. 2
Я на бога все здаю,
На обмову не дбаю.
Бо хто кого обмовляє,
То сам тим перебуває
В великой біді. 2
Не уважай, щом убога,
Абим була хандога,
Бо хто багато ся має,
То ще болше зажерає,
Все то загине. 2
Я о тоє не дбаю,
Тілько тобі повідаю,
Абись мене шановала,
Колись мні присягала
З широго серця. 2
Не турбуйся за тоє,
Будет добрі,— обоє
Будемо сі добре жити,
Буде бог благословити
Тебе й мене. 2

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Тяжкая річ любити
І до тебе ходити.
Скажу правду ненароком,
Година ся станет роком,
Терпя ще вздихання,
Же свого кохання
не виджу. 2
Власне як би-м зв'язаній,
Од дівчини вкоханій,
Бо она мня зневолила,
Що она мні так мовила:
«Я тебе кохаю,
Я тобі сприяю
вірнейко». 2
Ой, коли би я тоє знал,
Кохання би-м занехал,
Але не помірковался,
Що в дівчині закохался.
Трудно перестати,
Ні їсти, ні пити
не можу. 2

Ах, воліл би-м вмирати,
Нижлі тако страждати.
Которая жичливая,
Нехай будет здоровая.
Боже, увеличай,
Мене з нею вінчай
вічнейко. 2

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Ох мні жаль не помалу,
Що не подостану,
Нема ж мого миленького,
Трудно мні прожити,
Тяжко без нього прожити.
Лютиє то вороги
Запиняють нам дороги
Чарами своїми злими.
Трудно мні прожити з ними
Мні, бідной. 2
Єсли не дають прожити,
Треба їх просити,
До помощі пана бога,
Аби простая дорога
Милому ко мні. 2
Не уважай, миленький,
Хоч то жаль тяженький,
Потлумить то бог вороги,
А нам поспішит дороги
До життя. 2
Але єго хвалити,
Аби дал прожити

У сем світі нещасливом,
Во вік віки нещасливом
Прожити. 2
Зоставайся здорова,
Дівчинонько чорноброва,
Тепер тебе покидаю,
В руки бога поручаю
Справи мої. 2

Григорій ?

*

Гей, ти, горда дівчинойко, нащо ти дуфаєш:
Ци на вроду, ци на багатство, ци стан пенкний маєш?
Не дуфай на брови, бо не собольови,
Ні на стан статечний, бо не бардзо гречний,
Ні врода хороша.
Розважаєш ти, миленький, гордость мою дармо,
Бо я ходжу смутная, трачу літа марно,
Бо щастя не маю, долю проклинаю:
Кого вірне люблю, того не видаю.
Тужу безпрестанно.
І хоч би я не рада сердечне тужити,
Же не найду іншого, з ким би-м мала жити.
Я тебе кохаю, всегда споминаю,
Ані в день, ні вночі я спання не маю
Через твою вроду.
Годі мене зводити, і так час не малий,
Більше не буду терпіти через те слави.

Коли мене любиш, не пускай нікому,
Бо я присягаю лиш тобі самому,
Мой милий, сердечно.
О, зрадливоє кохання, що мя ізрадило:
За того мушу пойти, що серцю немило.
Та я із нелюбом літа свої згублю,
Як того обачу, що я його люблю,
То ревне заплачу.
Розступися, земле, нехай пойду в тебе,
Бо я плачу безпрестанно, мой милий, без тебе.
Доле нещасная, що єсь учинила?
Хоч я сяду їсти — вечера немила,
Мушу перестати.
І то жаль мні не помалу, друже мой
миленький,
Зриш предивне очеиьками, як сокол
сивенький.
Завше поглядаю я на твою вроду,
Же сам єс хороший і піенкного роду
Тугу мні заводиш.
І так з жалю тяжкого і з туги немалой
Не знаю, що чинити головоньці своєй.
Прийди ко мні вскорі, утіш мя, смутненьку,
Розвесели тугу у моім серденьку,
Додай ми утіхи.

*

(Варіант в XIX століття)

Ой ти, дівко молодая,
На що уповала?
Чи на брови собольови,
Чи на стан статешний?
Не вповай на брови,
Бо не собольови
І стан не статешний,
І сам не весьма гречний.
Не (на) козацький звичай,
Уповала на худобу,
Як баран на роги...
Кращий козак від дівчини,
Хоч він і убогий.
Хоч він і убогий,
Дак він не гордиться,
Свій звичай знає,
Кому поклониться.
По тім козак славен,
А ти, дівко, по чім славна?
Хіба що багата?

Дурна, нерозумна,
Не живеш за брата.
Ти думаєш тое,
Що й нема над тебе,
А люди говорять
Повсяк час об тобі.
По тім, що ти горда?
Гордість твоя великая,
Високо несешся,
Сама, дівко, не вгадала,
Кому доведешся.
Може, доведешся
П'яниці такому,
Що за твою гордость
Тобі його бог дасть,—
Пропадеш навіки.

Олександр Падальський

ПІСНЬ О СВІТІ

А хто на світі без долі вродиться,
Тому світ марне, як коло точиться.
Літа марне плинуть, як бистрие ріки,
Часи молодиє, як з дощу потоки.
Все то марне міняєт.
Ліпше бися било нікди не родити,
Нижлі мізерному на сем світі жити,
Албо, вродившися, скоро в землі гнити,
Щоби бездольному на світі не жити.
Нехай жалю не буде.
Ей, доле ж моя, где ти в той час била,
Коли моя мати мене породила,
Же мя тепер в світі ні в чом не ратуєш?
Тілько той панує, кому ти голдуєш,
А я, бідний, думаю.
Куди повернуся, не маю радості,
Тілько в очах сльози, а в серцю жалості.
Вийду межи людей, стою та думаю,
Що люде гуляют, як риба в Дунаю.

Ах, тяжкій мой жалю.
Сам же я не знаю, що маю чинити,
Як мні, мізерному, на сем світі жити,
Коли би мені крила орловиє міти,
Полетіл би-м долі где своєй глядіти
На чужіє сторони.
Ах, світе марний, ти щастям керуєш,
Єднаго міняєш, другого даруєш.
Інших людей садиш в дорогіє шати,
А другіє водиш в нестерпимих латах,
Рани серцю задаєш.
Ніхто чоловіка в нещастю не знает,
Коли он в кишені нічого не має.
А хочай би бил і честнаго рода,
Як не маш в кишені, запевне незгода,
Хоч би бил наймудрійшій.
Де ж ся чоловіку в нещастю подіти,
До кого он має главу приклонити?
Хоч іншій панує, а не порятує,
Не тілько чужина, але і родина
При нещасной годині.
Єсть такіі люде в світі, що нендзи не знают,
Вродившися в щастю, в том же умірают.
А іншіі з роду фортуни не мають,
Хоч найболше жиют, роскоші не знают
Аж до смерті своєі.
Рожниє мови о мізерном мают,
Котриі на світі нендзи не знают.
Коли прійдет вбогій где межи багати,
Зараз єдин з другим почнутся зглядати,
В каждом слові осудят.
Пойду я, мізерний, фортуни шукати,
В якой она страні, коли би мог знати.

Як в мене фортуна, мізерного, буде,
В той час мене всюди будут знати люде,
Куди я повернуся.
А все ж то фортуна тоє справует.
Кому она служит, той завше панует.
Кто фортуну мает, кождий того знает,
А на мізерного як звір поглядает,
Еще ся наругает.
Да що ж за утіха в світі чоловіку,
Коли марне тратить літа свого віку.
Чи ж то мені сам бог тоє уручает,
Же ся надо мною так велми знущает
Нещаслива година.
А єднаго німаш, що мні жичливий,
Щоби мя порадил в нещасной годині.
І сам я не знаю, до кого я маю
Свой жаль уносити, би мя мог утішити
В тяжкім моєм жалю.
Ласкав єст бог в небі, усім тим керует,
Чей ся надо мною хочай раз змилует.
Коли мені сам бог ісхощет що дати,
Не даст надо мною велми ся знущати
В нещасливой годині.
Смутне ж моє серце нігди ся не втішит,
Тілько власне все жаль тяжкії рани сушит.
Ні маш жадной хвилі, щоб мні послужило,
Щоб ся моє серце хоць раз утішило.
За вік би мені стало.
Кровавиє сльози з очей моїх плинуть,
Хоч би на один час, то не перестанут.
Плачут мої очі, серцем своїм тужу,
Же я ні от кого радості не вижу.
Як же мні не тужити?
Ізмилуйся, боже, прошу, до тебе волаю,

Я в тобі надію тілко єдном маю.
Боже з високості, не дажд болш жалості
Мені, мізерному, в світі бездолному.
На віки тя буду хвалити.

Левицький

ПІСНЬ СВІЦЬКА

А хто ж ся на світі без долі уродит,
Тому нігди людська ценсура не шкодит.
Людем бо і щастя на світі дарує́т,
А мені і тоє життя одиймує́т.
*В*оліл би-м не знати, що в себі світ може,
За що мя карає́т, ах, мой моцний боже!
Ей, трудно ся мені на тоє подняти,
Всім моїм ворогам писки згамовати.
*Т*рудно з ворогами, да ніщо чинити,
Прийдеться як камінь в воду утопити.
Встають і близькі сусіди судять,
По дорогах мя неслушне гудять.
*О*тця на мя і матку завше направляють,
На невинность мою би на мні не дбають.
І що ж я учинив тим ворогам важко?
Скарай їх, о боже, на душі їх тяжко.
*Р*озкажи ж, о боже, землі мя пожерти,
Албо позволь мені всі вороги стерти.
Ци навіки кажеш той біди терпіти,
Що вороги чинять, аж тяжко глядіти.

Ей, бодай вороги тії скаменіли,
Котрії на моє життя ся скупили!
Бодай зуби, очі собі вибрехали,
І як камінь в воду, бодай так пропали.

Василій [Пашковський]

ПІСНЬ О БІДНОМ СИРОТІ

Великий мой жалю, по что мя смущаєш?
По что сердцу рани нестерпиме даєш?
Аки мечем острим пробождаєш тіло,
Щастіє моє, де ся ти поділо,
Жес мя оставило?
Ах, як трудно в світі без тебе прожити,
Не маю я бідной где глави приклонити,
Ані пригадати, где б тя позискати.
Гдесь в такоє время залаяла мати,
Щоб щастія не мати?
Сам же я не знаю, що мні такоє,
Отець мні і мати не мислили злоє;
Тая то лютая смерть мя обідила,
Отця і матір убила,
Мя нещаслива в світі оставила.
І ти, смерте давна, жес немилостива,
Оставила мене, як блудного сина;
По світі блукаю, отради не маю,
Жалю ж мой, жалю, сам же я не знаю,

Що чинити маю.
Лутше би мні нині вмерти в той годині,
Нижлі скитатися в світі, як бидлині.
Жалю ж мой немалий, неугамований,
Що я живу в світі власне як вигнаний
З между християн.
І что ж мні за польза, що я живу в світі,
Без престання тужу, аки птиця в кліті;
Лутше би в пустині жити на єдині,
Нижлі скитаться в світі, як бидлині
В нещасной годині.

Яків Семержинський

ПІСНЬ СВІТОВА

Кара з неба, серце моє, як згадаю,
Трудно взяти возлюблену, хоч кохаю
Ах, я не знаю, что мні діяти,
Что не позволяють мні тебе взяти.
Очі ж мої каренькії, чорні брови,
Уста мої коралеві, вдячні мови.
Ах, я не знаю, что б за них дати,
Чтоб із них можна користовати.
Ой хоч би мав воли, коні позбувати,
Аби мені позволили тебе взяти.
Ах, я не знаю, что буду діяти,
Что не позволяють мні тебе взяти.
Пораджуся Махновського протопопа,
Ах, хоч гріх, хоч два, хоч і копа!
Нехай же мні позволить тебе взяти,
Із твоєї красоти користовати.
Ах, як же нам позволить сам бог з неба,
Любімося, кохаймося, бо так треба.
Ах, я тебе поцілую, бо сь ти того година,
Щоб моя душенька не була голодна.

Г С. Сковорода

(1722—1794)

ПІСНЬ 10-Я

Всякому городу нрав і права;
Всяка імієт свой ум голова;
Всякому серцю своя єсть любов,
Всякому горлу свой єсть вкус каков.
А мні одна только в світі дума,
А мні одно только не йдет с ума.
Петр для чинов угли панскії трет,
Федька купец при аршині все лжет.
Тот строіт дом свой на новий манір.
Тот все в процентах: пожалуй, повір!
А мні одна только в світі дума,
А мні одно только не йдет с ума.
Тот непрестанно стягает грунта,
Сей іностранни заводить скота.
Ті формірують на ловлю собак,
Сих шумить дом от гостей, как кабак,
А мні одна только в світі дума,
А мні одно только не йдет с ума.

Строїт на свой тон юриста права.
С диспут студенту тріщить голова.
Тих безпокоїт Венерин амур.
Всякому голову мучит свой дур.
А мні одна только в світі дума,
Как би умерти мні не без ума.
Тот панегірик сплітает со лжей,
Лікар в подряд ставит мертвих людей,
Сей образи жирових чтет тузов,
Степка біжить, как на свадьбу, в позов.
Смерте страшна! замашная косо!
Ти не щадиш і царських волосов,
Ти не глядиш, гді мужик, а гді царь —
Все жереш так, как солому пожар.
Кто ж на єя плює острую сталь?
Тот, чія совість, как чистий хрусталь.

ПІСНЬ 13-Я

Ах поля, поля зелені,
Поля цвітами распещрені!
Ах, долини, яри,
Круглі могили, бугри!
Ах, ви, вод потоки чисті!
Ах, ви, берега трависті!
Ах, ваші волоса,
Ви кудрявиє ліса!
Жайворонок меж полями,
Соволейко меж садами;
Тот виспрь летя сверчіт,
А сей на вітвах свистить,
А когда взойшла денніца,
Свищет в той час всяка птиця,
Музикою воздух растворенний
Шуміт вкруг.
Только солнце виникает,
Пастух овци виганяет
І на свою свирель
Видает дрожливой трель.
Пропадайте, думи трудни,
Города премноголюдни!
А я з хліба куском
Умру на місці таком.

ПІСНЬ 18-Я

Ой ти, птичко жолтобоко,
Не клади гнізда високо,
Клади на зеленой травкі,
На молоденькой муравкі.
От ястреб над головою
Висит, хочет ухватить,
Вашею живет он кров'ю,
От, от, кохті он острит.
Стоїть явор над горою,
Все кивает головою;
Буйні вітри повівают,
Руки явору ламают.
А вербочки шумят низько,
Волокут мене до сна,
Тут течет поточек близько,
Видно воду аж до дна.
На что же мні замишляти,
Что в селі родила мати?
Нехай у тих мозок рветься,
Кто високо в гору дметься.
А я буду собі тихо
Коротати милий вік,
Так минет мене все лихо —
Щастлив буду чоловік.

Юліан Добриловський

(1760—1825)

ДАЙ ЖЕ, БОЖЕ, ДОБРИЙ ЧАС

Дай же, боже, добрий час,
Як у людей, так і в нас,
І щасливу годину
Розвеселім родину.
Ой ну-ну, ой ну-ну,
Розвеселім родину!
Ви, малії хлопчаки,
Витинайте гопаки,
Ну же живо, ну же ну,
Розвеселім родину.
Ой ну-ну... і т. д.
Ви, дівчата з хлопцями,
Поставайте враз з нами,
В так щасливу годину
Розвеселім родину.
Ой ну-ну... і т. д.
Ви, матері з бабками,
Поставайте враз з нами,
Візьміть дзбанок всередину —

Розвеселім родину.
Ой ну-ну... і т. д.
А так станьмо всі в коло,
Заспіваймо весело,
Хай бог в кожду годину...
Розвеселім родину.
Ой ну-ну, ой ну-ну,
Розвеселім родину.

ПІСНІ НЕВІДОМИХ АВТОРІВ

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Дівчинойко, моя голубойко,
Клопочеш ти мою головойку! 2
Як же ся мні да не клопотати:
Ци моя, ци не моя будеш,
Тільки мені серденько смутиш.
Дівчинойко, не горди мною,
Біднесеньким сиротою! 2
Як ти мною будеш гордіти,
Не буду я до тебе ходити! 2
Дівчинойко, чим же ти пишна,
Чом ти до мене з вечора не вийшла? 2
Не знаю, серце, не знаю,
Як я до тебе виходити маю? 2
Отець, матка на мя нарікають,
Же ся я в тобі, серце, кохаю. 2
Як я тебе не вижу годину,
Видиться мні, же сама загину. 2
Як рибі без води трудно,
Так мені без тебе нудно. 2

Гди би-м я мав орловії крила,
Літав би-м до тебе, мила. 2
Упав би-м я на твоїм дворі,
Абим тебе обачив воскорі. 2
Дівчинонько, моя голубонько,
Скажи ж мені усю правдоньку. 2
Коли любиш — дай же, що маєш,
А коли не любиш — як собі знаєш. 2 .
Коли любиш, скажи ж правду,
А коли не любиш—я си іншу знайду! 2
Коли любиш — люби гаразд,
А коли не любиш—покинь мене зараз. 2

*

Стукнуло, грянуло в лісі —
Комар з дуба звалився,
Трафив на коренище,
Збив собі голін, плечище.
Почули мухи-горухи,
Принесли йому кожухи:
— Наш комару сподару,
Жаль тя нам не помалу;
Не чом ти в нас не буваєш,
Аж ти ся зле маваєш!
— Поховайте ж ви мене в полі
При зеленой дубраві;
Коли я буду вмирати,
Кажіть мою дружину зобрати;
А хрущ буде нести,
А овод буде густи,
А журавель буде співати,
А муха буде плакати.
Обгородіте ж ви мене
Дрібнейкими стрілойками,
Положіте ж ви на мні
Мой тугесейкій лучок.

Коли будут козаки їхати,
Мене будут споминати:
Тут лежить комарище,
Славний наш козачище!

ПІСНЯ СВІЦЬКАЯ

(Под: Помишляю, окаянний.)

Ци я була ци не красная?
Ци я була ци не вдячная?
Змінила-м ся за нелюбом, ох нещастє моє!
Утратила-м молодость і здоров'я своє.
Жаль ся, боже! 2
Ци би я не міла кращого кого?
Жеби могл пристати до серця мого?
С ким би-м могла молодиє літа свої коротати,
І утіхи з милим другом сего світа заживати?
Сама-м винна! 2
От тепер я і сама не знаю,
Да що чинити молода маю?
Приправила би-м си крила, на край світа полетіла,
А чей би-м там миленького своєго где уздріла,
Любку милий! 2
Скоро на світ займеться раненько,
То я вийду на місто спішненько,
Погляну я по сторонах — всюди бачу людей много,

Коли нема ж миленького — не утішуся ні з кого,
Любку милий! 2
Прошу тебе, моє серденько,
Прийди до мене не пізненько.
Коли тебе на час малий, серце моє, не видаю,
Ізганивши любов свою, сльозами ся заливаю,
Любку милий! 2
Прошу тебе і повторне,
Прошу, серденько, і покорне:
Не допускай нелюбові моїм тілом обладати,
Воліла би-м своє тіло звірам на покорм оддати,
Бо не годен! 2
Хоч би било серце кам'яноє,
Розтопило ж би ся, як би восковоє!
Оченьками зранить душу, як би острою стрілою,
Рученьками мене приймеш, побеседуєш зо мною,
Любку милий! 2
Хоч би мні мав хто що говорити,—
Мені не можна нелюба любити,
А своєго миленького
Люблю щире і зичливе
Аж до смерті! 2

* *

Гей, сам же я не знаю, що так бардзо нудно!
Тільки тебе, серце, бачу, вимовити трудно.
Ах, полюбив, не зблудив,
Година ж биті хороша,
Хоч страчуся до гроша.
Ах буду ся старати, аби поіскати,
Ласку твою, моя пані, коли б отримати.
Гей, а зачім, а причім.
Досвітчення річ година
Моя мисль незлюдна.
До ніг твоїх упадаю, не одміняй тому,
Що-м приїхав поіскати ласки в твоєм дому.
Гей, вірнему твоєму слузі,
Который вік цілий
Прагнел биті жичливий.
Трудно Дунай переплисти, сили не стомивши,
Єще трудній друга міти, кріпко не любивши.
Гей, кохаю, не дбаю,
Богу печаль оддаю,
На нім життє складаю.
Гей, пойду пораджуся старенької мати,
Гей, чи кажет, чи не кажет тебе, серце, взяти.

Гей, пойд же, одвід же,
Не стратиш тим славоньки,
Поцілуєш рученьки.
Вороженьки осуждають, взяли з мене мову,
А вже ж мене осудили од ніг до голови.
Гей, кохаю, не дбаю,
Богу печаль оддаю,
На нім житте складаю.

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Гей, не тіштеся, вороженьки, не тіштеся,
Не ворогуйте на мене,
Прошу я вас, змилуйтеся. 2
Утішила вас моя невинна пригода;
Нещасная моя доле,
Смутна ж мені нагорода. 2
От бога маю, от бога то все примаю:
Нехай же юж вороженьки
Больш на мене не ворогують. 2
Гей, ти, боже, вшелкиє діла і забави!
Ти узнаєш мої кривди
І вшелкиє мої справи. 2
Гей, любив же я да три літа дівчиноньку,
Мати ж мені не казала,
Не бери єй, мой синоньку. 2
Гей, не так мати, як і сяя родинонька:
Не бери єї, мой синку,
Бо убога дівчинонька. 2
Гей, умер отець, когда би умерла й мати.
Боже ж мені допоможи
Тую дівчиноньку взяти. 2
Гей, пойду ж бо я да в зелену дубровоньку,
А чей же я там положу
Свою бідну головоньку. 2

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Смутна на серцю хвиля наступає,
Що моя дівчина мене покидає.
Що я чинити тепер, бідний, маю,
Коли милую з очу пострадаю?
А іншой не маю. 2
Бідна пташина і та пару має,
Поки єй не знайдет, поти єй шукає.
А я, нещасливий, все то уважаю,
Що в своєй милості користи не маю,
А іншой не маю. 2
Риба з рибою і та ся злучає,
Моя слічна дама мене покидає.
Вода з водою із божого суда
Злучатися мусить для іннаго труда,
А я терпіти мушу. 2
І ви, орлята, соколята милі,
Позичте крил полетіти мені.
Нехай лечу в скали, яскині глубокіє,
Нехай мої сльози наполнят потоки
При нещасной годині. 2
Ой там же мені пребиває жити,
В нещасной долі горкі сльози лити.
Там моя розмова з звірятами буде,
Поки моє серце любші не забуде.

Лучше било не знати. 2
Гей, будь ласкава, не чин серцю туги,
Бо я то знаю, що не буде другий
Над мене щирий, богу присягаю,
Нехай я твою давню ласку маю,
Твоїм слугою зостану. 2

ПІСНЬ СВІЦЬКА

О, як тяжко, хто кохає,
На долегливость нарікає.
Нізащо суди,
Милі бесіди
єго. 2
Куди гляну — не зобачу,
Тільки часом собі заплачу,
Бо кого любити,
З тим ся натішити
мило. 2
Зараз люди уважають,
Оченьками поглядають.
Я на то не дбаю,
Бо щире кохаю
єго. 2
Як оком гляну,
Зараз серцем своїм зв'яну,
Що ж, коли близенько
Мовити миленько
трудно. 2
Зараз мене, бідну, судять,
Єму ж мене вельми гудять.

А вже ж бо то тая
Заздрість проклятая
чинить. 2
Нех нароком руку стисне,
Албо жартом слово писне,
То зараз обмова
Людськая готова
будеть. 2
Як ся єще низько кланяєт,
То говорять: «З ним ся знаєт!»
Що ж кому до того,
Що маю я свого
друга. 2
Хто не любить, то гадає,
То як жонка язик має.
Мудрий не завидить,
Дурний, хоча й видить,
не дбає. 2
Будет таким бог платити,
За нещирость їх судити,
Юж їм отпущаю,
Злости не гадаю
от бога. 2
Мені єднак гаразд буде,
Хоч говорять о мні люди.
Я бога благаю,
Єму хвалу даю
за ласку. 2

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Ох, мні жаль великий, тужу непрестанне,
Тяженко вздихаю, як мні день настане.
Сидячи в хаті, думаю,
Же приятеля не маю,
Жаль серцу моєму,
Жиючи самому. 2
Гди би-м в пущи сиділ і жалю би-м не мал,
То би-м пред собою нікого не виділ.
Але в світі жиючи,
Що день на люди глядячи,
Нераз і заплачу,
Же так літа трачу. 2
Пришли, боже, день, час, годиноньку тую,
Ачей би-м де знайшол дівчиноньку свою.
Щоб юж болше не тужити,
Головоньки не сушити,
Молодих літ своїх,
Марне не губити. 2
А що ж я учиню? Напишу листоньки,
На всі страни світа розошлю послоньки,
Чи где жиє, пребиває,
Нехай мні відомость дає,

Нехай буду знати,
Где єї шукати. 2
Пишу я листоньки, на всход посилаю
Сиві голубоньки, нехай мні шукають
Молодой дівчиноньки,
В которой чорні оченьки,
Ходу тихенького,
Личка спанялого. 2
На западну страну послалем горлиці,
А на юг і сівєр — орли, ластовиці.
Ідіть, в пильності шукайте,
А мні відомость давайте
О єї мешканю
І моєм коханю. 2
Минает день, другий, відомости нема,
Подобно ж то моя фатига єст дарма.
Прилітают голубоньки,
Кажут, що нема дівоньки
Ведлуг мисли твоєї,
Тобі подобної. 2
Погляну на запад, аж летят горлиці,
Мовлят: не знайшлисмо. Токмо дві дівиці,
Але велми єст прекрасні,
Тілько в світі єст нещасні:
Єдна зизоока,
Друга сивоока. 2
Орли, треті посли, відомость принесли.
З чорними очима дівчиноньку знайшли.
Личко красне і рум'яне,
Тілько на ноги не стане,
До того німая,
Ще трохи глухая. 2
Летят ластовиці з сівєрскія страни,
Мовлят: не знайшлисмо кром єдния панни,

Котра вчерася вродила,
А дзісь уже як кобила,
До здибання з тобою
Буде говорила. 2
Що ж вам, посли, вчиню за такії вісті?
Кажу соколові вас живцем поісти.
А сам коня осідлаю
І поіду край Дунаю,
Буду полювати,
Милої шукати. 2
О, боже, мій боже, боже милостивий,
Даруй же мні день той на влови щасливий.
Буду сіті закидати,
Буду дівчини шукати
По лісах, дубровах,
В долинах і горах. 2
Приіжджу над Дунай, моя мила стоіть
Межи двома львами, сама ся не боіть.
Боже, дай день добри тобі,
Она руки дає обі.
Мила мя приймає,
Здоров'ям вітає. 2
Слава тобі, Христе, і навіки хвала,
Же ся дівчинонька мні красна достала.
Просимо тя милостиво,
Пошли нам вік сей щасливи,
А по смерті в небі
Хвалу дати тобі. 2

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Ах, як сердцу не нудіти,
Кого люблю — не видіти.
Кого моя мисль кохає,
Сердце во мні умлівает. 2
Великая сердцу туга,
Як не виджу свого друга.
Рада б я з ним говорити,
Будуть люди нас судити. 2
Очі видять і пасуться,
Не видяться, не срамлються.
Ах, горе, горе, болізнь моя,
Проливаю сльози своя. 2
Лучше було не знатися,
Ніж, любивши, розстатися.
Лучше було не счиняти,
Ніж, любивши, перестати. 2
Течет вода по долині,
Широкий лист на ялині.
З ким люблюся — обіймуся,
К миленькому притулюся. 2
І к милому, к миленькому,
К його личку рум'яному,

Запрягайте коні в санки,
Поїдемо до коханки. 2
Приїхали пред ворота,
Вийшла мила краща злота.
Приїхали пред яблоні,—
Вийшла мила для розмови. 2
А где жиєш, пребуваєш,
Мене, молодую, споминаєш?
А я жию край Дунаю,
Тебе, сердце, споминаю. 2
За водами, за ріками
П'єт мой милий з козаками.
Ой п'єт же он, подпивает,
Мене, молодую, споминает. 2
Спам'ятавши я о тобі
Заплакати мушу собі.
Тогди я сердце угамую,
Як з тобою пожартую. 2

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Вимовити мені трудно, що тя люблю,
Але серцю мему нудно, що ся згублю. 2
Що тя люблю, як свою душу,
Сам тобі правду да признати мушу. 2
А ти мене ци не любиш, ци не знаєш,
Що навіки мене згубиш, єсли знаєш. 2
Що для тебе, ах мені горе,
Сам втоплюся да в Чорнев море. 2
Не завдавай серцю тугу, дівчинойко,
Не допускай умирати, голубонько. 2
Дай мені місце, серце, в себе,
Так мене люби, яко і я тебе. 2
Бойся бога, глянь на мене оченьками,
Розвесели серце моє розмовами. 2
Дай рученьку, нехай бачать люди,
Що дівчинонька та моя буде. 2
А як же ти моя будеш, будеш знати
І навіки мою щирость пам'ятати. 2
Дай нам, боже, вік щасливий,
Просимо в тебе, пане милостивий. 2

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Нехай нагородять неба твої труди
І тяжкого серця вздихання,
Которі для мене поносить завшегди
Щирої милості кохання.
Я тобі вірне серцем сприяла,
Поки в свободі своєй гуляла
І друга вірного не мала. 2
А тепер, як милость нам руки зв'язала
Через поприсяги, то трудно,
Тому, которому вірне слюбовала,
В парі проводити вік любимий.
Не знаю, чим би тобі платити,
Хіба й вдячностю нагородити
За твоє прихильноє кохання? 2
Нехай за тоє господь свої дари
Зливает з небес з високості,
Щоби могла по милостной парі
Повіншовати взаємності.
Заки то божа судила воля,
Чилі то ж то моя така доля,
Що тебе моя приязнь минула. 2
Бо єсть образа, присягши богу,

А іншого щиро кохати;
Бо то за тоє на страшном суді
Треба богу ответ дати.
Бог буде судил, як ся справовал,
Би-м за тоє пекла не достал
На віки вічні. 2

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Постоянно, честно
Жить в любві нелестно
З драгою милою,
В радості обою
Всегда бить,
У вірності жить.
Два сердца, один дух,
Дві мовлі, один слух.
Взгляди милиє,
Мислі здравиє,
Любов дражайша
І жизнь сладчайша
Всігда буде. 2
— Я сама то знаю,
Вірна бить желаю,
Что сердцу твоєму,
Ізвістно моєму,
Как вірить вам,
Разсуди сам.
Хоч живу беззлатна,
Однако ж опасна.
І язики лживі

І клеветливі
В той час обнесуть
І обоїх понесут
Обоїх нас. 2
Кто ж то не в превміту,
То пусть по завіту
Между нами буде,
Что на злі люди.
Но ти да я
Знаймо двоя:
Случай снискать можна,
Где сердца неложна
Представить вірность,
Ко любві ревность,
Но тяготи бремя,
Случай моє время
Премінило. 2
Нехби то тайно,
Не било то явно.
Да сердце сокруши,
Друг друга загріши.
Не лжа то бить,
Чого ж утаїть,
Ні на что,
Хоч будет сто.
Пренебрегаю,
Сердце вручаю,
Тут всі завидять,
Нашу любов видают
На досаду. 2

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Єще сонце не заходить, добраноч не мовлю,
Та нехай тая одізветься, що серденьком
зову. 2

Одезвися, дівчинонько, одезвись, золото,
Щастя моє в твоїй долі, сонечна красото! 2

Коли бись знала, дівчинонько, в серцю моєм
мислі,
Утонула бись ти в річенці бистрі. 2

Вийди, вийди, дівчинонько, у гай по телята,
Як у тебе, так у мене чорні оченята. 2

Нащо ж мені, нащо ж мені собаки перимати,
Суть у мене такі люди, що будуть брехати. 2

Нехай брешуть, нехай брешуть, добрешуться
лиха,
Ми з собою, моє серце, любімося стиха. 2

Любилися, кохалися, як риба з водою,
Тепер треба розстатися нам, серце, з тобою. 2

Вийди, вийди, серце моє, будеш гості мати,
Та скажи ж мені, моя голубонька, чим будеш
примати. 2

Пойду ж бо я в густі ліси, в глубокії скали,
А чей же юж вороженьки не будуть брехали. 2

ПІСНЬ МАНДРОВАНОГО ЛЯХА З ВАРШАВИ

Да йшов ляшок із Варшави,
На нім бути, сукні шарі.
Мав при боку канчука,
Не боюся мужика. 2
Да йшов ляшок мановиком,
Надибав жінку з чоловіком.
Помагайбо не дав
І шапочки не здонняв. 2
Мужик його привітав,
За чуприну вихитав.
От так, ляшку, добре знай,
Помагай бог давай. 2
Да пішов ляшок понад Бугом,
Аж там оре мужик плугом.
Ой, став ляшок гадати,
Щоби єму сказати. 2
Да гадав ляшок до півдня,
Прийшов нишком до плуга.
Бодай здоров, ляшку, був,
Помагай бог чем забув? 2
Да подай, хлопче, батога,
Буду вчити ляшка я

Помагай бог давати
І шапочку знімати. 2
Да біда ляшка спокусила,
Прийшов ляшок до русина.
Помагай бог не дав
І шапочки не здонняв. 2
І той його привітав,
За чуприну вихитав,
Познав русин, що ляшок,
Бо під носом порошок. 2
Гей, пішов ляшок дорогою,
Надибав білу гусь над водою,
Помагайбо, біла гусь,
Навчила мене тая Русь. 2
Леч ось ідет медвідь кусий,
А він мовит, що й то русин,
І зняв шапку хутненько,
Уклонився низенько. 2
Медвідь мовит: що, лях, грати?
Почав з ляшком жартовати.
Медвідь з ляхом попіграв
І чуприну обідрав. 2

ПІСНЬ СВІТОВА

Ах ти мні, біда мні, 2
Молодому в тузі жити,
Кого люблю — не видіти.
Ах ти мні, біда мні.

Ах ти мні, біда мні, 2
Що по щастю, що по долі,
Коли жити по неволі,
Ах ти мні, біда мні.

Ах ти мні, біда мні, 2
Всюду бачу люду много,
Не утішать серця мого,
Ах ти мні, біда мні.

Ах ти мні, біда мні, 2
Всюди пари людей бачу,
А я, бідний, з туги плачу,
Ах ти мні, біда мні.

Ах ти мні, біда мні, 2
Розлучили пару милу,
Щоб глядіти на могилу.
Ах ти мні, біда мні.

*

Во печалі во великой
Всегда пребиваю,
По тебі, милоє сердце,
Тяжко воздихаю.
Нельзя мні забиті тебе,
Презлична Діана,
Ти у мене, моє сердце,
Паче всіх ізбранна.
Ти мене словами, сердце,
К себі прилучила,
А теперь ти, моє сердце,
Прочь мя отрішила.
А коли же любиш, сердце,
Люби же не лестно,
А коли ж ти ненавидиш,
Учини мні вістно.
Бог тому велми не терпить,
Кто неправду дієт,
Тот, презлійший на сім світі,
Свою душу губит.

ПІСНЬ СВІЦЬКА СВІТОВА

Мізерія на сім світі, ах, мені, бідному,
Що не маю приятеля, ах, у моєм дому.
Не маю із ким пожартовати,
За білу ручку нікого взяти;
Не знаю, що чинити маю.
Ой пойду ж я в темні ліси, в густую пущу,
Замкну я ся у келію, нікого не пущу.
Хіба би дівчина до мене прийшла
І в темной пущі би мене знайшла.
Та аби простенько до мене прийшла.
Заживалем всякой втіхи і всякой радості,
Бо я єї вірне люблю, та не чиню злості.
Кобим так бога любил сердечне,
То би-м до неба ступил безпечне,
Ах, со святими би-м жил конечне.
Ой на воді два лебеді зимну воду пили;
Бодай тії повмирали, що нас розлучили.
Бігме не влежу, ані усиджу,
Коли дівчини часто не виджу,
Того світа білого ненавиджу.
Ой, ти ж, моя дівчинонько, живцем мене
губиш,

Ой, виджу я по твоїх очах, що ти іншого
любиш.
А що ж я тепер, бідненький, почну,
Хіба кохати іншую зачну,
А такую покину і проклену?
Ой ти ж, моя дівчинонька, любімося собі,
Бо як ми ся не будем любити, зобачимся
в гробі.
Наберемся там великого жалю,
Буде тобі жаль, ах, не помалу,
Що смо ся любили єще змалу.

*

Занехай ти мене, я о тя не дбаю,
А на твою ласку да не заробляю,
Бо я знаю, що жартуєш,
Мені свідки офіруєш,
А іншую любиш.
Ах, смів ти казати, що я тя кохала.
Що ж то за кохання? Я о том не знала.
Бодай єм долі не мала,
Колим ся в тобі кохала,
Тілько-м жартовала.
А ти собі шукай, котрую ти любиш.
Що своїм серденьком ні сяк, ні так блудиш?
Щиро тебе упрашаю,
Хай од тебе ласку маю:
Занехай ти мене.

ПІСНЬ СВІЦЬКА НЕПОТРІБНАЯ

Через Дунай тихий
Стоять лавки хибкі,
А я, молоденька,
Перейду стихенька.
Перейду я тихий Дунай
І биструю воду,
А чей я забуду
Хорошую вроду.
Бідная дівчина
З чорними очима,
Ой кого я вірне люблю —
Тому єсть причина.
Ой піду я в поле
Милого шукати,
Всі стеженьки бачу,
Сліду не видати.
Ой увили віночок
З зеленої рути;
Ой кого я вірне люблю,
С тим мені не бути.

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Ах, мні жаль не помалу,
Раненько як встану:
Нема ж мого миленького.
Ах, мні тяженько без него
Прожити.
Не уважай, миленький,
Хоч то жаль тяженький:
Потлумить то бог вороги,
А нам поспішит дороги
До життя.
Лютії ж то вороги
Запирають дороги
Чарами своїми злими
За ними.
Єсли не дають прожити,
Треба ж було просити
До помощі пана бога,
Аби простая дорога
Милому.
Але його просити,
Аби дал прожити
На сім світі нам щасливе,
Во вік віка нефальшиве,
Во мирі.

Ци не жаль сердечне,
Щом гулял безпечне
Я, серденько, у тебе?
Прошу, миленькая,
Чорнобривенькая,
Не покидай ти мене.

Ци не болить серце,
Мой милий младенче,
На таку любов смотрячи,
Що мя ошукало,
Нещастя споткало,
Злая фортуна при ночі?

Бог того скарає,
Хто кого оставляєт
При сем полном фрасунку,
А гди ж я ходилем,
Здоров'я губилем
Для твоєго візерунку.

Ой, боже ж мой милий.
Тілько ти правдивий,
Не розлучай любви.

Отець розлучає,
Недоумівает
Он, серденько, о тобі.

Он то помишляет
І злое гадает,
Не размисліт он себі.
Ох, мой милесенький,
Мой ти хорошенький,
Прибувай же ти ко мні.

Не скорби ж ти на тое,
Що ся стало злое,
Приснися хоч во сні.
Здоров'я нічтоже,
Больше любов може.
Ніхто не розлучить.
Хіба смерть розваже,
Гди во гроб пойти скаже.
Тая бо нас розлучить.

* *
*

Реку, реку правду ненароком;
Що зобачу своїм оком,
Зараз зважу не помалу.
На що ж би ся тоє здало
В світі гулящом?

Ой умерти, зараз плачу,
Коль хороше що зобачу,
Коли дівчину хорошу,
У кут єї зараз прошу,
Щоб єй хто не врік.

І там я зараз пізнаю,
Хоць помацки, то вгадаю;
Зараз зважу мову свою,
Хто дасть масла, а хто лою.
От то Салямон!

І так я не єдну здуру.
Дивну мні бог дав натуру:
Люблю з ними все мешкати,
З ними бути, навіть спати.
От то натура!

*

Чом тужиш, серденько,
Гди любиш тихенько?
Перестань тужити!
Сприяю ти.
Не мавши друга,
Серденьку туга,
Щоденне глядячи
На люди.
Хоч кілко кохати,
Юж не буду мати
Такої щирої
Дівчини.
Для тої причини —
Своєя дівчини —
Бог мені дарує
Іншую.
Юж просити бога,
Нех од серця тривога
Отступить конечне
В коханню.
Гди милость скажет,
Нех руці зв'яжет

Священик стулою
Своєю.
Гей, будь же ласкава!
Твоя будет слава.
Потішай серденько,
Прошу тя.
Щоби не тескніло,
Щоби в любши било.
А тепер юж мушу
Терпіти.
Що ж? Коли милости,
Так теж і щирости
Першої занехати
Тяженько.
Ліпше би не знати,
Нижлі занехати
Дівчину красную
До часу.
Хоч буду кохати,
Юж не буду мати
Такої красної
Дівчини.
Чорні оченьки,
Білі рученьки,
Розмова милая
Щоденне.
Гей, боже ласкавий,
Ти любости давай,
Друг друга любити
До смерти.
Прошу тя слуга,
Даруй ми друга,
Щирого во любові
На віки.

*
*

Далек ти полинеш, да мой сивий орле!
А хто ж тебе у чужині, сердечний, пригорне?

Да чи в луги, да чи в ліси, да в чистоє поле,
Озьми ж мене із собою, мой сивий соколе.

Да скоро ж ти прилинеш, я весела буду,
Да як сядеш близько мене, всего смутку
забуду.

Да прилітай же ти да щодня пораненьку,
А потішай, серце моє, ти мене, молоденьку.

Бог і тоє знає, хто нас обмовляє,
Нехай тому тяжко-важко, хто нас розлучає.

*

Що я кому виноват, за що погибаю?
Ах мні нудно, сиротині, що родини не маю.
Я листоньки пишу, післоньків не маю,
Ким би передати — сам бідний не знаю.
Прилетіте, прилетіте, білі лебедоньки,
Понесіте от мене родині листоньки.
Отсуну я кватироньку, гляну по світоньку,—
Ах, там люди ходять, з родиною ся водять.
А я, бідний сиротонька, дивлячися, плачу,
Перед сльозоньками світонька не бачу.
Коли я що маю,— родина мні ся знаходить,
А коли я не маю, і всі мя обходять.
Занесіте ж мене, буйні вітри, в чужу
сторононьку,
[Щоб я вже не слухав] людську обмовоньку.
Ой фуртуно ж моя, то ж щастям керуєш,
А другому щастя навіки даруєш.

* *

Тужив, гукав жалостно голуб на бучині.
Зажурився мій миленький по своїй дівчині.
Чим ся журиш, мій миленький, чему ся хлопочеш,
Чи собі дівчиноньку іншую взяти хочеш?
Як же ся мні вельми не журитись і як не тужити,
Же любилем красну дівчиноньку, з нею мні не жити.
Ах, так же мні жаль строптива і болезнь сердечна,
Же любилем дівчиноньку, оставлю конечна.
Для чого, мой милий, мене оставляеш,
Жаль і плач серденьку на вся дні жадаеш.
Бо от тебе, моя миленькая, далече отхожу,
Кому мене, мой милий, вручаеш дівчину пригожу?
Вручаю ж я тебе всещедрому богу,
Поклон тобі отдаючи низенький до ноги.
Будь здорова, дівчинонька, бивай же здорова,

І о мені не забувай, дівчинонько
чорноброва.
А я так же, моя миленькая, тебе не забуду,
Лягаючи албо вставаючи, вспоминати буду.
Сядь зо мною, дівчинонька, сядем ми обоє,
Нехай тераз на остатне потішимся двоє.
Дай же мі, моя мила, рученьку нелестно,
Уж Дніпром попливу за биструю Десну.
Чи скоро ль, милий, до мене будеш?
Як бог дасть, не знаю,
Через тебе, моя миленькая, любезно
желаю.
Чим же ти мене знаєш, дівчину кохану?
Так любилем, кохалем тебе непрестанно.
А тепер же от мене Дніпром хочеш плисти,
Посилай же до мене, миленький мой,
листи.
Пришлю, албо і сам к тобі буду, бог дасть,
на Покрову,
Єсли хочеш, візьму, миленькая, тебе,
чорноброву.

Бистренькії річеньки,
Холодния водоньки. 2
Поможіте плакати,
Миленького шукати. 2
Албо кто його там держить,
Что до мене милий не біжить. 2
Албо листоньку писал,
Албо служеньку прислал. 2
Пришли, пришли служеньку,
Возвесели мою туженьку. 2
І листоньки не писал,
І служеньки не прислал. 2
Сідлай коня ворона,
Їдем, мой милий, до Львова. 2
Бери стріли й сайдак,
Я пойду, мой милий, піша так. 2
Мене ноженьки не болять,
С тобой, миленький мой, мандрувать. 2
Мене рученьки не болять
Тебе, миленький мой, обнімать. 2
Мене устоньки не сверблять
Тебе, миленький мой, ціловать. 2
Мене глазоньки не болять
На тебе, миленький мой, взглядовать. 2

*

Что ж я кому виноват, за что погибаю,
Нігде от злих человік покоя не маю.
Ненавидят, гонят, б'ют, живцем пожирают,
Як ястреби на бідную птицу нападают.
Лютим огнем ярості палают без міри,
Метаються на мене, як лютия звіри.
Ні скритися где могу, ні явно пожити,
Явно гонят, а тайно подкладают сіті.
А что ж тому за вина, какая причина?
За то гонят, за то б'ют, что я сиротина.
Нема ж кому боронить, нікто не рятує,
Плачу, воплю, ридаю, да нікто не чує.
О боже мой єдиний, печальних утіха,
Возри на мя, сироту, ізбав сего лиха.
Ти сам, боже, зриш на мя противних навіти —
Ізволь мене у себе от злоби укрити.
Суди, боже, ворогам, нехай буду знати,
Что я живу под покровом твоєй благодати.

*

Чесо ти ради, младенче,
Вправил тугу в своє серце?
Не треба юж скорбі міти,
Лучше у радості жити. 2
Не довлієт сітовати,
Но на бога уповати.
Бог — багатій щедротливий,
На сироти милостивий. 2
Бог печеться сиротами,
Огорнеться щедротами,
А всем скорбен і плачливий,
На сироти милостивий. 2
Міеш друга возлюблена,
От бога тобі вручена.
Перестань юж днесь тужити,
Же днесь отца не видіти.
Отца і мати не видаю,
Слезне с плачем к ним волаю:
Отче, отче, прибудь ко мні,
Розвесели сердце во мні. 2
Прибудь, отче, на брак к сину,
Увижд жену мні єдину.

Наймилшая моя мати,
Чом не прийдеш мя вітати. 2
Прибудь, матко, днесь ко сину,
Увижд жену мні єдину,
Наймилшая моя мати,
Чом не прийдеш мя вітати. 2
Со женою своєго сина
Прибудь, матко, днес єдина,
Увижд, увижд цорку свою,
Сином твоїм любимую. 2
Сестро ж моя любимая,
Чом на мене гнівливая?
Прибудьте днес, не смутіться,
Се бо брат ваш веселиться. 2
Вас, братія, оставляю,
Люб ся з вами разлучаю.
Бо докол ся юж скитати,
І марне вік свой терати. 2

ПІСНЬ СВІТОВА

Біда ж мені на чужині, бідній сиротоньці,
Не так же той сиротоньці, як бідній
головоньці,
Же не маю з ким приязні, туги розлучити,
Тільки звиклем без престанку на чужині
жити.
Ходжу, блуджу по юлоньці, тяженько здихаю,
Же на той чужині родини не маю.
Коли б в мене тут була хоч єдна родина,
Ніхто б, ніхто б мені не сказав, що я сиротина.
Летів орел через море, перо уронивши,
А хто ж тебе там потішить, сирото
наймилший.
Ой як тяжко сиву пір'ю на землі лежати,
Ох так тяжко на чужині, родини не мавши.
Летів орел через море, да подай, море, пити,
Трудно, трудно сиротоньці на чужині жити.
Гой, сироти, гой, сироти, когда вам добро
будет,
Що вас ненавидят, еще судят люде.
Може б мені лучче було з родиною мешкати,
Тільки біда мізерному, що звик мандровати.

Ой, вийду я за ворота, стану, як сирота,
Ніхто ж мене не займає, бо роду не знає.
Але ж бо той світ так до себе має,
Що тепер убогого рад ся одрікає.
Хіба мені тая будет щирая родина,
Сажен землі на цвинтару, висока могила.
А на той могилі будет написано:
Тут той лежить чоловік нещасливий, що
сиротою звано.
Да всі знають, мимо ідуть, хто тут
одпочиває,
Той чоловік нещасливий, що тут роду не має.

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Мізерія на сім світі мене понудила,
Обоюдная копія серце мні пробила.
Сам не знаю, що маю чинити,
Прийде мні ся із тоскности самому згубити.
Що не маю із молодих літ щасливої долі,
Тільки біду тяжку терплю от лихой неволі.
Скитаюся по всім світі, як яка пташина,
Не знає мя, где я жию, жадная родина.
Може би мні лучше з родиною жити,
Тільки біда мізерному, що звик мандрувати.
Але тепер отой сей світ все до себе має:
У багачів мізерного родина не знає.
Хіба мні тая будет щирая родина:
Сажен землі на цвинтарі, висока могила.
А на той могилойці так будет писано:
«Тут лежить той чоловік, що го сиротов
звано».
Ах, люди мимо йдучі, хто ту спочиває?
Тутс лежить той чоловік, що роду не має.

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Нудно ж мені, що думаю,
Лиху долю проклинаю.
Гей, біда в цілом віку,
Трудно жити чоловіку.
Молодосте, квіте красний,
Ох, чому ж єсть так нещасний?
Літа губиш, серце нудиш,
Не женишся, дурно любиш.
Мати ж моя коби знала,
Нещасна б не годовала;
Воліла ж би-м утопити,
Нижлі тепер все тужити.
Сам хороший вік минає,
Ах нещасний наступає,
Бо як над літ сорок
Не поглянет мила оком.
Будуть мене одганяти,
До шпиталю отсилати,
Там со старцями вкупі жити
І милостиню просити.
Бідна ж моя милостиня!
Ліпша ж любая дівчина:

Обідати, вечеряти,
З нею любо спочивати.
Пойшол би-м я до монастиру,
Але сам собі не віру:
Гей, там треба много сили,
Щоби біси не скусили.
Треба би ся засклепити,
Щоб дівчину не бачити;
Бо як дівча обачил би-м,
От престола отскочил би-м.
Где ж ся мені обернути,
Где з голови біду збути?
Буду жити, най так буде:
Терпен — спасен, кажуть люди.

* *
*

Годі вам шуміти, зеленії луги!
Годі мліти серцю моєму з незносної туги! 2
Як цвіти прекраснії скоро одцвітають,
То так нас молодії літа скоро покидають. 2
Пройшли літа скоро, як бистрії ріки,
А я живу у нещастю через усі віки. 2
Віють вітри в степу, запрету не мають,
Ідуть мислі вдень і вночі — спокою
не дають. 2
Старость моя і жизность! Не можу терпіти,
Що я не вмів молодими літами владіти. 2
Тепер я не знаю, як дожити віку;
Ой, де ж мені подітися, бідному чоловіку? 2
Пойду я з печалью а в темнії луги;
Ой чим же я визволюся з великої туги? 2
Лучше ж мені жити в пущах між звірями,
Аніж мені при нещасті жить між ворогами. 2
Лучше ж мені жити в степу у пустині,
Аніж межи людьми при нещасті жити на
єдині. 2

ПІСНЬ СВІТОВА

А що в світі за зрада великая стала?
Чили тепер, чили з давніх літ такая бувала?
Потратилем літа в світі, втратилем надію,
Где ж я тепер, бідний син, подітися мію?
Не кождому, як бачу, Вкраїна панує,
Єдин плачет, другий скачет, а третій не чує.
Єдин плачет, другий скачет, третій ся
насміває,
А о лиху, о печалі своєй не знає.
А у лісі тонким древом і вітер колишет,
А сирота на чужині ледви з лиха дишет.
А у лісі большая пташка меншую збиває,
А сирота на чужині сльози проливає.
А хто схочет сироту к собі прихилити,
Только треба ласки божой о помощ просити.
Прошу, прошу, ізмилуйся, о божая мати,
Не дай же мні, сиротоньці, марне погибати.

* *
*

Ой боже мой, боже, дієт мі ся негоже,
А ще ти мене забудеш, боже, да кто ж мене
вспоможе?
Родина мя не знає, дружина отступає,
А кто ж мені, нещасливому, радойки дати має?
На коника сідаю, богу і я поручаю,
Юж я от тебе, моє сердейко, далеко
од'їжджаю.
Мусим ся в тверді скали моцно замуров-ти,
Да щоби о мні жадного хиру да не било
слихати.
Сам я не знаю, що радити маю.
Занесуть мене буйнії вітри до тихого Дунаю.
Несуть кості на сушу, рибойки з'їдять тушу,
А ти, мой боже, будь милостивий, прийми
мою душу.
А ти, моя дівойко, моє любе сердейко,
Ой поховай же, ой позбирай же, сивая
голубойко,
Хоц я под землею буду, о тобі не забуду.
А ти за мене, а я за тебе бога просити буду.
Ой вийду я на горойку, погляну я
в долинойку,
Юж я не виджу своєго сердейка, леж єго
могилойку.

ПІСНЬ

Видиться, в світі всі грішнії люди,
І нам умирати всім потреба буде.
А як прийде час умирати,
То треба нам всім із сім світом розставати.
А як прийде час, година,
Як нестане — давай вина.
Як нестане —
Давай, пане,
Фляшку і другу.
А я тобі іскажу, мосьпане,
Що так і до тебе смерть не пристане.
Обернися, офукнися,
Тупни ногою, погрозися:
— Пойди, смерте, бо полаю,
Бо я тепер гостей маю.
Не до того,
Коли много
Фляшок на столі.
А як не схочеш, смерть, мя слухати,
То іскажу тебе за двері випхати.
Пойди, смерте, преч до невірних,
Не зачіпай нас, грішников бідних,

Бо ми іще хочемо жити,
А так враз їсти і пити.
Коб горілка,
Коб з медком,
З добрими людьми.
А ви, милий пане господарю,
Не чиніть собі фантазії помалу.
Но як пойдете до пивниці,
Поналивайте повні шкляниці
І поставте разом в столи,
А ми вам на долі
Хорошенько
І низенько
Уклонимося.
А ви, милі пані господиня,
Не ухиляйтеся, бо ми у гостині.
Прикажіте лусту густу,
Тут єй приставте на перекуску.
А як ви так учинете
І ви тут єї поставите,
То ми вам
Ізложим дяки,
Уклонимся паки.
А ви, фурмани, коні запрягайте;
Хочесте не їли, о том не думайте.
Нуте, нуте, скоро поганяйте,
Більше сьому дому не наприкрайте,
Бо як зачнуть фантазії,
Візьмуть дубові фузії,
Як стануть стріляти —
Стид буде втікати.
Ліпшей додому завчасу їхати
І на добраноч усім оддати.
А ви, милі братія годні,

Випиваймо єще по одной,
Бо як помрем, то не будем,
Бо як помрем, то не будем,
Бо як помрем,
То не будем
Більше в сім дому.

ОЙ ЯК МЕНЕ МОЯ МАТИ ТА ДАЛА ДО ШКОЛИ

Ой як мене моя мати та дала до школи,
Ой зазнав я ж, бідний, там тяжкої неволі.
Казав мені бакаляр промовити: «аз, аз».
А як же я не вимовив — він по пиці раз, раз!
Крикнув же він удруге: «Ану кажи: «буки».
Ой ще ж бо я не вимовив — попав в його руки.
Крикнув далі в третій раз, щоб вимовив «віде».
А вже ж його жвава рука по чуприні їде.
Ой як сказав учетверте: «Вимовляй «живіте»!
Нуте ж, хлопці, зараз його на лавку кладіте!»
І просився, і молився, а ще більш злякався,
Бо таку задали хльосту, що й світа цурався.
Пішов же я додомоньку та й татові кажу:
«Ой, як мене свічник збив, що я тепер зляжу!»
Побіг ще я до мами та ще й до сусіда,
Ой куди ж я навертався, скрізь за мною біда.
Пішов же я до корчмоньки, позбитий і глухий.
Лигнув собі горілоньки «михайлик» і другий.
Від квартоньки горілоньки, доброї сивухи,
Стався мені світ, як батька, а люди, як мухи.

* *
*

О, зрадливоє кохання, гди ж ся юж розстати,
Що сердейку було мило, треба занехати.
Дівчинойко, моє серце, гди ж я от'їжджаю,
Білоє личко, чорнії брови богу поручаю.
Гди час марне істратилем, що хтил —
не досталем,
Як билинка в чистом полю праве юж
зосталем.
Ах, сердейку тяжейко, тяжко, нудно,
Через злиє воріжейки розмовляти трудно.
Ах, мой милий, милесейкий, чом же ти
смутнейкий,
Чом не мовиш словца ко мні, мой паче
краснейкий?
Трудо ж мені із тобою, серце, розмовляти,
Приглядяться ворожейки та будуть брехати.
Сама видиш, моє серце, же широ кохаю,
Милейкую дівчинойку за ручку стискаю.
Посію я дрібний мак, а вродиться льон,
Ой проснися, мій миленький, бо юж будет
день.

* *
*

Ах я нещасний, що маю діяти!
Люблю дівчину, не могу єй взяти.
Не могу єй взяти, бо я небагатий.
Ах я нещасний, що маю діяти!

Коли б ви, роки, були ісхотіли,
Мене багатим були сотворили,
Взяв би я тую, котора мні мила.
Ах доле ж моя, доле нещаслива!

Що я тому винен, що я серце маю
І що я тебе так вірне кохаю?
Познавши тебе, мушу я кохати,
Ах я нещасний, що маю діяти!

Куди я пойду, не виджу нікого,
Коли там нема серденька мого.
Тись од мене взяла серце і душу.
Ах я нещасний, еще жити мушу.

Як я тебе люблю, ти о тім не знаєш.
Хіба ти, мила, серця не маєш?

Ах ти не знаєш, як то єсть кохати,
Волів же-м би я тебе і не знати.

Ой боже, мій боже, глянь на серце моє,
Вшак же ти бачиш все нещастя моє,
Що я без неї не могу прожити.
Ах я нещасний, що маю чинити!

Нащо ж так кажеш, щоби ся кохати,
Коли не судиш нам ся повінчати?
А коли судиш, то чому не злучиш,
Нащо ж так тяжко серце моє мучиш?

Хоть єї не возьму, буду єй сприяти,
Всякого добра буду єй желати.
Буду до смерті за нею тужити,
Іншої над неї не буду любити.

— Ах не зарікайся іншої любити,
Бо ти без кохання не можеш прожити.
Забудеш о тім, що я тобі мила.
Ах я нещасна, що я полюбила!

Додатки, примітки і коментарі

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПІСНІ, ЗАПИСАНІ В XVI—XVIII СТОЛІТТЯХ

XVI СТ.

Дунаю, Дунаю, чему смутен течеш? Найстаріший запис української народної пісні. Записана між 1550—1570 рр. в чеській граматиці Яна Благослава (помер 24/XI 1571 р.).

Благослав — один із значних чеських учених того часу. Написав роботи на історичні та релігійно-полемічні теми, а також чеську граматику, що була видрукувана тільки в 1857 р. В ній і була поміщена ця пісня. Благославу її приніс якийсь Никодим з містечка Бенатки, що знаходиться на кордоні Словакії і Закарпатської України над р. Топлею на захід від м. Бердієва.

Ян Благослав, подаючи текст пісні, подав і деякі відомості про закарпатсько-український діалект. На його думку, той діалект не легкий для розуміння і полякам. «Кажуть, що й граматику свою мають, але я не бачив її. Зате мають багато метафор і інших різних фігур... Є в тім язиці пісень і віршів або римів множество. А які вони — можна дещо зрозуміти з одної світської їх пісеньки». Далі Благослав подає текст пісні «Дунаю, Дунаю».

Вперше надрукував цю пісню В. Ковальський в «Сборнике отечественном», Відень, 1856, ч. 41—42. Згодом відомий учений Олександр Потебня видав про неї розвідку «Малорусская народная песня по списку XVI века» (Вороніж, 1877). Детально розглянув піс-

ню Ів. Франко у своїх «Студіях над народними піснями». Він же подав тут і свою реконструкцію пісні. Розмір пісні 6 + 6 — характерний для українських пісень XVI—XVII ст.

Стефан Воєвода — волоський воєвода. В історії відомо кілька Стефанів. Тут можливо Стефан V, який жив у часи, коли складалася граматика Яна Благослава, а можливо один із тих, що жив раніше.

Три роти — різні війська, що стояли в Валахії внаслідок її підлеглості туркам.

Текст поданий за фотокопією рукопису, яку подав Франко у своїх «Студіях над українськими народними піснями», Львів, 1913.

В оригіналі пісня має такий заголовок: «Pisen słowenska od Benátek, kdež hojhe šest Slowaků neb Charvatů, přinesena od Nikodema»:

XVII СТ.

Гой на горі женці жнуть. З рукописного збірничка Д. Рудницького кінця XVII поч. XVIII ст. (до 1713 р.) Опублікував В. Перетц, Заметки и мат., ИОРЯС, 1901, VI, II, стор. 83.

Про час виникнення пісні і особи, які згадуються в ній, висловлено кілька думок.

М. Максимович відносить пісню до часів гетьманування (1665—1676) Петра Дорошенка Сагайдачний, на думку Максимовича, кошовий отаман Грицько Сагайдачний що в 1687 р. підіймав повстання проти Мазепи (Малор. пес. 1827, 214).

І. Срезневський відносить пісню до часів гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного (помер у 1622 р.). Дорошенко — дід Петра Дорошенка, Михайло. (Запорож. стар., 1833, ч. III).

Каманін дотримується думки Срезневського, додаючи, що в пісні зображено Хотинський похід П. Сагайдачного, де козаки могли загубити 300 своїх бійців. Дрозденко — на його думку, забутий отаман донських козаків. (Зап. наук. т-ва у Києві, 1908, II.).

В. Антонович і *М. Драгоманов* підтримували думку Максимовича (Ист. пес. II, 11).

Б. Грінченко відносить пісню до подій, зв'язаних з Петром Дорошенком. Дрогозденко-Дрозденко, брацлавський полковник, прихильник єднання російського і українського народів. (Зап. наук. т-ва у Києві, 1908, I).

Більше ймовірно, що пісня відноситься до часів Петра Конашевича Сагайдачного.

Ф. Корш (ЗНТШ, т. 96) вважає, що пісня літературного походження, розвинулася з восьмискладового вірша.

Мотив: «що проміняв жінку на тютюн та люльку», що виступає в сучасних варіантах пісні, появився, мабуть, у XVIII ст.

Варіанти: Максимович, 1827; Чубинський, V, 958—959; Головацький, 1, 26; і ін. Кілька збірників пісень, виданих у кінці XIX і на поч. XX стол., мають назви: «Ой на горі женці жнуть».

Ой біда, біда мні, чайцї небові. З рукописного збірника кінця XVII поч. XVIII ст., що належав бібліотеці московського синодального училища. Опублікував В. Перетц, Нов. дан., ИОРЯС, 1907, XII, 1, 154—155. До тексту поданий нотний запис.

Пізніші тексти, зокрема і той, що його подав Максимович (1827), це нові варіанти, витворені протягом XVII—XVIII ст.

Пісньруська (Ой на ріці на Самарох). З рукописного збіоника кінця XVII ст. з бібліотеки Чарторийських. Опублікував М. Возняк, Архів, IX, 10.

Варіанти: З XVIII ст., — ЗНТШ, 1912, т. 109, 33.

З XIX ст. — Чубинський, т. V, 259. В цьому варіанті наймит проситься додому, пан велить закувати його в кайдани. Д. Эварницкий, Малор. пес., 1906, 658.

Пісня (Ой летіла голубонька в Украіни). З рукописного збірника кінця XVII ст. з бібл. Чарторийських. Опублікував М. Возняк, Архів, IX, 1913, 15—16.

Варіанти: Хоценський співаник, ЗНТШ, т. 91, 115; Вацлав з Олеська, Львів, 1833, 391—2; Чубинський, т. v, 131. Близький варіант згадує Д. Іурамішвілі (Ой летіла зозуленька та й через дубину).

Пісня (Ой учинила дівонька, учинила). З рукописного збірника кінця XVII ст. з бібл. Чарторийських. Опублікував М. Возняк, Архів, IX, 1913, 17.

В цьому записові сплелися рядки з різних пісень. Див. вар. кінця XVII ст., «Ой текуть річки»... ЗНТШ, т. 146, (із збірника Кондрацького).

Варіант з XIX ст. Грінченко, т. III, 155.

Пісня (Ой ще кардаш). З рукописного збірника кінця XVII ст. Опублікував М. Возняк, Архів, IX, 1913, 19—20. Ураховано реконструкцію проф. Ф. Колесси. Див. «Усна словесність», 1937, 344.

Кардаш — (тат) брат.

Індербаша — можливо Скіндербаша.

Дума (Ой не стой под окном). З рукоп. збірника кінця XVII ст. Опублікував М. Возняк, Архів, IX, 23. Різні варіаити цієї пісні відомі і в наші дні.

Пісня (Котиться кришталь по сіножаті). З рукоп. зб. кінця XVII ст. Опублікував М. Возняк, Архів, IX, 26.

В записові явно виступає контамінація трьох пісень:

1. Котиться кришталь...
2. Ой гіля, гіля, гусоньки, на став...
3. Ой, мати, мати, черчик у хаті...

Два вар. останньої дивись: Перетц, ИОРЯС, 1901, VI, 2, 75—76, 77 за записами з XVII ст.

Пісня (Вчора була суботонька). З рукоп. зб. кінця XVII ст. Опублікував М. Возняк, Архів, IX, 26.

Початок цієї пісні пізніше пристосували до пісень про бурлак (Чом на тобі, бурлаченьку, сорочка не біла), до пісень наймитських (Чом на тобі, наймитоньку...) і т. п. Див. варіант: Грінченко, III, 559.

Пісня (Сидить козак на конику). З рукоп. зб. кінця XVII ст. Опублікував М. Возняк, Архів, IX, 31.

Контамінація трьох пісень:

1. Сидить козак на конику...

2. Ой по горі, по горі вівчар вівці зганяє (3—4 рядки).

3. Чи це ж тая криниченька, що голуб купався. Див. вар. її з XIX ст: Чубинський, V, 202. Закревський, Ст. бандур. 38.

Дума (Ой розв'язався мій черевичок на нозі). З рук. зб. кінця XVII ст. Опублікував М. Возняк, Архів, IX, 33.

В запису поєдналися дві пісні:

1. Ой розв'язався мій черевичок на нозі.

2. Ровнай же, боже, гори, долини (Див. її в нашому збірнику, стор. 138).

Пісня (Ой ти, ліce). З рукоп. зб. кінця XVII ст. Опублікував М. Возняк, Архів, IX, 40. Тут сплелися уривки з двох пісень.

Пісня (На бережку стояла). З рукоп. зб. кінця XVII ст. Опублікував М. Возняк, Архів, IX, 42.

Варіант з XIX ст. Чубинський, т. V, 9.

Чи я тобі не казала. З рукоп. зб. кінця XVII ст. Опублікував М. Возняк, Архів, IX, 43.

До пісні вплетено два рядки популярної тепер пісні: «Чи всі тії сади цвітуть, що весною розвиваються».

Найстаріщу згадку про цю пісню зустрічаємо в листі Марії Казімір до Яна Собєського, (1659), де процитовано рядок: «Чи я тобі не мовила, не бери волоски...» (Kluczycki, Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego, Kraków, 1880, t. I, № 13):

Сидить рижок при соснині. З рукопису кінця XVII ст. Див. Возняк, Любовна пісня про рижка. Первісне громадянство, 1929, кн. 5, 66.

XVIII СТ.

Ой ва лісом ва чорненьким. З рукописного збірника, написаного до 1729 року. Опублікував В. Перетц, Ист. лит. иссл. и мат., т. 1, ч. 2, 1900, 165.

Тут маємо контамінацію трьох пісень:

1. Ой за лісом...

2. Чорненькії мої очі...

3. Ой у Січі, на риночку...

В сучасних варіантах зустрічаємо початок: «Поза лугом зелененьким брала вдова льон дрібненький». Див. вар. Чубинський, т. V, 10, 290.

Да под вишнею, под черешнею. З рукописного збірника № 152 середини XVIII ст. з бувш. бібліотеки Тверського музею. Опублікував В. Перетц, Нов. дан. ИОРЯС, 1907, XII, 1, 179.

Перший запис і музична обробка були здійснені в XVII ст. київськими бурсаками для вертепної драми. Вперше надруковано в московському журналі «Музыкальные увеселения» в 1777 році.

Варіанти: 1) Рукоп зб. № 127 бувш. Императорской публичной библиотеки; 2) «Новое и полное собрание российских песен», 1780, IV, 132. Тут уже появляється додаток: «І ставок, і млинок, і вишневий садок». Пізніше І. Котляревський ввів її до своєї оперети «Наталка Полтавка».

Стоїть верба над водою. З рукоп. зб. пісень Івана Пашковського, написаного біля 1742 р. Опублікував М. Возняк, З культурного життя України XVII—XVIII вв., ЗНТШ, 1912, т. 109, 34.

Початкові рядки пісні використав Сковорода в своїй поезії «Стоїть явор над водою».

Пісня свіцька (Ой, по сім боці Дунаю вівчар вівці ваймает). З рукописного збірника пісень Івана Пашковського, написаного біля 1742 р. Опублікував М. Возняк, З культ. життя Укр., ЗНТШ, 1912, т. 109, 34—35.

Окремі уривки з пісні зустрічаються в записах XVII ст. Див. Возняк, Архів, IX, 31.

Варіант з XVIII ст. — Ю. Яворський, Нов. дан., Львів. 1922.

Варіанти з XIX ст. — Чубинський, т. V, 124, 189. Закревський, Стар бандуриста, кн. 1, 93. Эварницкий, Мал. пес., 1906, 207, 209.

Через поле річка. З рук. зб. Вагановського, (написаний до 1750 р.). Опублікував М. Возняк, Два співаники, ЗНТШ, т. 133, 159.

Над Дунаєм глибоким. З рукоп. зб. Вагановського, (написаний до 1750 р.). Опублікував М. Возняк, Два співаники, ЗНТШ, т. 133, 160—161.

Варіанти: Киев, стар., 1903, IX, 107. Эварницкий, Малор. песни, 1906, 766.

Пісня зайняла стале місце в репертуарі кобзарів і лірників XIX ст.

Ой дівчина кріпко жне. Гумористична пісня з рукописного збірника Вагановського. Опублікував М. Возняк, Два спів.. ЗНТШ, т. 133, 163.

Да орет мужик при дорові. З рук. зб. Вагановського. Опублікував М. Возняк, Два співаники, ЗНТШ, т. 133, 164. На основі ритмічної подібності тут поєдналися дві пісні: «Да орет мужик», і «Ой на воді ноги мила».

Варіанти: «Избранный песенник», М., 1795. «Избранный песенник в 4 частях», 1798. Чубинський, т. V, 1177, № 226. Закревський, Стар. бан., кн. 1, 100.

В першій половині XIX ст. К. Ценглевич переробив пісню, надавши їй протипанського змісту. Див. про К. Ценглевича у другому томі книзі нашого збірника.

Пішла матінка до зятенька. З рукописного збірника пісень Федора Шелестинського (середина XVIII ст.). Публікацію див. у ЗНТШ, т. 133, стор. 134.

Пісня козацькая (Да стоїть козак над водою). Теличанський збірник пісень першої половини XVIII ст. Опублікував Ю. Яворський, Нов. дан., 1921, стор. 8.

Варіанти: Паулі, 1840, II, 158. Головацький, II, 238. Кольберг, Покут., II, 183. Гнатюк, Етн. мат., 1898, II, 195.

Ішов козак з України. З рукописного збірника, написаного до 1748 р. Див. Т. Ливанова, Сб. кантов XVIII в., стор. 38—39. Додаток до книги «Русская музыкальная культура XVIII века». М. 1952.

Популярна пісня XVIII ст. Складена десь XVII ст.

Варіанти: Рук. сб. Импер. публ. библиотеки, № 98 (XVIII ст.), опублікував Перетц, Иссл., т. 1, ч. 2. Рук. сб. Тверского музея, № 152 (XVIII ст.), опубл. Перетц, ИОРЯС, XII, кн. 1. Чулков, «Собрание разных песен», ч. 4 (XVIII ст.). Чуб., V, стор. 86. Закревський, Старосв. бандур., кн. 1, 86.

Пісня свіцька о крилю Саві Панушку. Варіант відомої пісні про Саву Чалого. З рукописного збірника духовних пісень другої половини XVIII ст. Окрім цієї пісні та ще одного вірша у збірнику більше нічого немає на світську тему. Збірник описав Ю. Яворський, «Новые даиные для истории старинной малорусской песни и вирши», XIII—XIX, Львів, 1922.

Сава Чалий — був спочатку придворним сотником у князя Четвертинського в Комаргороді. У 1733 р. пристав до повстання Верлана проти саксонського претендента Августа III, пізніше організував гайдамацький загін, який прославився своєю хоробрістю. Після придушення повстання зрадив інтереси народу, став полковником королівських козаків, а у 1738 р. — полковником дворових козаків коронного гетьмаиа Іосифа Потоцького в Немирові, за що одержав у власне володіння двоє сіл. Тоді й прославився своїми жорстокими розправами над повстанцями і робив навіть грабіжницькі наскоки на запорозькі землі. Все це викликало гнів і обурення проти нього з боку народу і запорожців. Гнат Голий з загоном гайдамак на різдво у 1741 р. оточив його хату у с. Степашках і скарав Саву на смерть.

Пісня була складена незадовго після цих подій, бо вже у середиині XVIII ст. були зроблені її записи (див. ЗНТШ, 1922, т. 133). У XVIII ст. иа її «нуту» уже складали інші пісні (див. «Житє і слово», 1894, II, стор. 65). Зустрічається в російських друкованих пісенниках XVIII ст., а в українських збірниках, починаючи з Максимовича (1827), друкується постійно аж до наших днів. На сюжет пісні написані драми: М. Костомарова — «Сава Чалий», Карпенка-Карого — «Сава Чалий», а також твори польських письменників К. Войціцького і А. Пінькєвіча.

ПІСНІ НЕВІДОМИХ АВТОРІВ XVII СТОЛІТТЯ

Пастуше, пастуше. Текст цієї пісні був надрукований у брошурі Каспра М'ясковського «Herkules słowienski» в 1612 р. Форма пісні і спосіб вислову вказують на її літературне походжеиня. Текст передруковано з

статті М. Возняка «Українські пісні в польських виданнях XVII ст.» ЗНТШ, 1937, т. 155.

Чом, чом, чом, чому босо ходиш. З друкованої брошури XVII ст. «Pieśni tańce i padwany k woli zabawom uczćiwych szlachetnej Młodzi».

Вважають, що вперше ця брошура була надрукована десь в 1615—1617 роках, але невідомо, чи була ця пісня вміщена в першому виданні.

Діалогічна форма пісні ріднить її з іншими піснями, що виникли на початку XVII ст., напр., з піснею про козака Плахту, піснею «Аннусю, серденько» і ін.

Лісовчики — козаки, що були організовані в окремі частини в XVII в. полковником Олексою Лісовчиком. На західних землях України і в Польщі (біля Кракова) вони перебували в 1619—1620 роках.

Текст передруковуємо з статті Возняка, Українські пісні в польських виданнях XVII ст., ЗНТШ, т. 155.

Пісня козака Плахти. Дослідники твердять, що ця діалогізована пісня була написана десь біля 1612 року. В основі її лежить наслідування українських народних пісень, але відчувається також вплив книжної лірики. Автор її, як видно з твору, — освічена на той час людина, — добре був обізнаний з тодішньою українською, польською і чеською літературами.

Перша документальна згадка про пісню відноситься до 1622 року. В книжці невідомого автора «Mięsopust albo tragicomoedia na dni mięsopustne» (1622) головна дійова особа Ляпікуфель співає уривок пісні: «Гой, козаченьку, паие ж мой». В передмові автор зазначає, що цей драматичний твір уже виставляли раніш і мав він значний успіх.

Вперше текст пісні був надрукований в польській брошурі Яна Дзвоновського «Sejmu Walnego Domowego Artykułów sześć... Przez Jana Dzwonowskiego prędko na swiat wydáne: Drukowano Olesnicy na Paczanowskiej ulicy Roku tysiąc sześćsot dwudziestego piątego...» В кінці брошури подано «Pieśń Kozaka Plachty».

Очевидно в XVII ст. пісня була популярною, коли її в 1640 р. було передруковано у збірнику «Prażonka albo nawara dla zabahy uczciwej drużynie».

Часто зустрічається вона і в рукописних пісенниках XVIII ст. Напр.: Співаник № 6. Див. Возняк, Архів, IX, 115. Співаник № 345, Див. Возняк, Укр. піс. в пол. вид. XVII ст., ЗНТШ, 155. Ю. А. Яворський. Два замечательных карпато-русских сборника XVIII в., принадлежащие университету св. Владимера, Киев, 1909.

Варіанти з XIX ст.: Вацлав з Олеська, 392—393. Паулі, II, 26. Чубинський, т. V, 1190. Головацький, т. 1, 120—122; III, 58. Грінченко, т. III, 193. Эварницкий, Мал. пес., 1906, 69.

Пісня відома в польському та білоруському фольклорі.

У варіантах XIX ст. була додана епічна експозиція:

Гей, їхав козак з України,
Надибав дівчину край долини...

Варіанти, подані Головацьким, найближче стоять до першодруку.

Про цю пісню див. роботу І. Франка, «Козак Плахта, українська народна пісня, друкована в польській брошурі з р. 1625», ЗНТШ, т. 47.

Текст передруковано з статті М. Возняка, Укр. піс. в пол. вид. XVII ст., ЗНТШ, т. 155.

Піснь руська (Постій, постій голубонько). Серед віршів та різних історичних матеріалів в рукописному збірнику, написаному польською мовою протягом 1621—1649 рр., збереглися дві українські пісні: «Ой у місті Переяславлю» і «Постій, постій, голубонько». Остання записана не повністю і не зовсім добре. Тексти обох опублікував В. Щурат, ЗНТШ, 1906, т. 74, 129—141, звідки й зроблено передрук для цього збірника.

Подібний початок пісні див. у збірнику кінця XVII ст.. (М. Возняк, Архів. IX, 31).

Да пійду, я пійду. З друкованої брошури XVII ст., «Nowe pieśni dworskie» (?), якої збереглися тільки окремі листи з текстами трьох українських пісень. Див. М. Возняк, Пол. вид., ЗНТШ, т. 155, звідки передруковано текст з поправками М. Возняка.

Да зрівняй, боже, гори, долини рівнейко. Вперше зустрічається в польській друкованій збірці XVII ст.,

фрагменти якої дійшли до наших днів. Літографічні знімки листків з текстами трьох українських пісень (серед них і цієї) опублікував Карський в журналі «Русский филологический вестник», 1905, 4 («Три малорусские песни из польского сборника XVII в.»). Текст передруковано з статті Возняка: «Українські пісні в польських виданнях XVII ст.», ЗНТШ, т. 155.

Варіанти: Рук. зб. піс. кінця XVII ст., опублік. М. Возняк, Архів, IX, 33, (окремі уривки цієї пісні вплетені в іншу пісню). Зб. піс. Градилевича, XVIII ст. ЗНТШ, т. 88, 153—154, Рукопис Красінських № 3910, кінця XVIII ст., опубл. М. Возняк, Пол. вид., ЗНТШ, т. 155. Чубинський, т. V, 1067. У варіантах XVIII ст. і пізніше виступає новий мотив: дівчина сподобалася пану, хлопець переживає за її долю. Зникло конкретне ім'я дівчини «Кася», замість нього виступає загальне — дівчина.

Дівчина душа (варіант з XVIII стол.). Угро-руський співаник Градилевича, кін. XVIII ст., ЗНТШ, 88, 53.

Порівнай, боже (вар. з XIX ст.). Див. Головацький, т. 1, 291.

Перестань, Ясю, з вечора ходити. З друкованої брошури XVII ст. (Див. примітку до пісні: «Да зрівнай, боже, гори, долини»). Текст див. ЗНТШ, т. 155. Уривки, вплетені в іншу пісню, див. у запису з XVIII ст. (Яворський, Нов. дан., 1921, 28).

В записах XVIII—XIX століть початок її використаний в іншій пісні — «Ой перестань, перестань до мене ходити». (Див. її далі).

Ой вжах нового мосту. З рукописного збірника пісень Д. Рудницького, кін. XVII ст. Див. Перетц, Зам. и мат., ИОРЯС, 1901, VI, II, 84.

Створення пісні відноситься до часів після поразки повстань Івана Сулими (1635) і Павлюка (1637), а можливо й пізніш. Після придушення повстань польський сейм постановив скоротити число реєстрових козаків до 6000, а також скасував право виборності козацьких старшин і суду.

Перший рядок пісні записаний неясно.

Кробовніци — можливо від пол. grobowiec — могила, могильщики, вбивці.

Висипався Хміль із міха. Текст друкується за списком Костомарова, див. Антонович і Драгоманов, Ист. пес. т. II, 135—136.

Варіант із збірника бібліотеки Залуського, див. «Kwartalnik historyczny» 1899, III, 590, а також Перетц, Иссл. т. 1, 1900, 103.

Франко вважає, що пісня складена «правдоподібно в школярських, отже київських кругах» зараз же після битви під Жовтими Водами. (Студії, 346).

Степанко — Стефан Потоцький, син коронного гетьмана, тяжко поранений помер після поразки під Жовтими Водами. За іншими джерелами — потрапив у полон і помер від рани на Запорожжі.

Пісні з літопису Я. Єрлича.

1. Пісня про пана Миколая Потоцького, гетьмана коронного, і про Хмельницького р. б. 1648.

2. Відповідь пана Потоцького на жовнірські слова.

3. Пропорція тої пісні.

4. Подяка богу за перемогу.

«Latopisiec abo kroniczka» Єрлича вперше був опублікований з копії К. В Войціцьким у 1853 році у Варшаві. Войціцький надрукував тільки перші дві пісні.

М. Костомаров подав усі 4 пісні в додатку до 3-го тома «Богдан Хмельницький», з приміткою: «Из рукоп. XVII в. Лет. Єрлича». Для Костомарова тексти були переписані з рукопису у Варшаві. За Костомаровим подали всі 4 пісні Антонович і Драгоманов в «Ист. песнях», II, 137—140, давши їм свої заголовки.

З автографа Єрлича всі 4 пісні опублікував М. Возняк (Українські пісні й польські вірші з «літописця» Єрлича, ЗНТШ, 1931, т. 151, 195—205), звідки й передруковуємо до нашого видання.

Початок другої пісні («Он глянул, як звір») зустрічається у пісні про берестецьку битву (запис з XVII ст.), що свідчить про її популярність. Див. В. Перетц, Зам. и мат., ИОРЯС, 1901, VI, 2, 86.

Біргород (Аккерман) — місто на березі Чорного моря, куди татари згоняли невільників та полонених і там же торгували ними, тримаючи в загородах.

Дума Ковацька о Берестецькім звиченстві 1651, 31 іюля.

Найстаріший запис «Думи» зберігся на чистих листках книги, що була надрукована 1627—30 рр. в Брюсселі (Голландія). Повний заголовок її такий: «Duma kazackaia o woyni z kozakamy nad rikoju Styru na te nute: oy postył bym ia sim ponedilkow osmuiu nedilenku. U roku 1651». Вперше текст опублікували А. Петров і П. Житецький в журналі «Archiv für Slavische Philologie», II, 1877, 297—307: (Die Niderlage Bohdan Chmelnicki's bei Beresteczko am Flusse Styr 1651, in gleichzeitiger Poetischer Bearbeitung»).

Автор пісні, очевидно, учень Київського колегіуму, учасник боїв під Берестечком.

Текст пісні подаємо за записом з XVII ст., див. В. Перетц, Иссл. и мат., т. 1, 1900, 94—96.

Варіанти: ИОРЯС, 1901, VI, 84—86. В текст «Думи» тут вплетені рядки з пісні про гиїв Потоцького з літ. Єрлича («Он глянул, як звір»).

Пісня, на мотив якої співалася «Дума», — в збірнику Чубинського, т. V, стор. 21 виглядає так:

Понеділковав сім понеділків,
Восьмую неділечку.
Принеси, боже, кого мені гоже
На мою постілочку.
Постеле ж моя, жінка біленька,
Ти ж не маленька:
Хоч м'яко спати, важко здихати,
Що ні з ким розмовляти.
Милого ложа — міх да рогожа,
То мені постіль гожа,
Хоч твердо спати, да легко здихати,
Що є з ким розмовляти.

Серед поля широкого церковка стала. З рукописного збірника пісень, написаного в 1650—1671 рр. див. Перетц, Ист. лит. иссл., т. 1, 1900, 106.

Ой текуть річеньки. З рукоп. зб. Кондратського кінця XVII ст. (біля 1684 р.). Опублікував М. Возняк, ЗНТШ, 1927, т. 146.

Варіанти: Зб. піс. кінця XVII ст., М. Возняк, Архів, IX, 17. (Окремі рядки її вплетені в пісню: «Ой

учинила дівонька, учинила»). Рук. зб. піс. Моск. синод. учил. кін. XVII ст. (Перетц, Нов. дан., ИОРЯС, 1907, XII, 1, 159) — у сполуці з піснею «Ходить кума льдом». Співаник Вагановського, серед. XVIII ст., ЗНТШ, т. 133, 161—162.

Скажи мені, соловейку, правду. Популярна пісня, зустрічається часто в рукописних і друкованих збірниках XVII—XVIII ст. Подаємо за найдавнішим записом з рукописного збірника кінця XVII ст. (Перетц, Нов. дан., ИОРЯС, 1907, XII, 1). Там же нотний запис. Варіанти: Рук. зб. XVIII ст. Твер. муз. (Перетц, Иссл. и мат., 1, 287. Рук. зб. Имп. публ. библ. (№ 12, XVIII ст.). Там же, 285. Співаник № 7, XVIII ст. (Возняк, Архів, IX, 116). Новое и полное издание российских песен, Н. И. Новикова, М., 1780, IV, № 180.

Перепеличенька я невеличенька. На популярність пісні вказують записи, зроблені протягом XVII—XIX століть.

Текст подаємо за записом кінця XVII ст. (Перетц, Нов. дан., ИОРЯС XII, 1). До тексту подані ноти.

Перепеличенька я невеличенька (варіант з XVIII ст.). З рукоп. зб. початку XVIII ст. (до 1718 р.). Див. ЗНТШ, XV, 16—17.

Перепеличка мала, невеличка (варіант з XIX ст.). Див. Чубинський, т. V, 89; там же варіанти на стор. 5, 724.

Ой, коли любиш — не вабувай же. З рук. зб. кінця XVII ст. з бібліотеки Моск. синод. училища (Перетц, Нов. дан. ИОРЯС, 1907, XII, 1, 161). В рукописному збірнику подані ноти.

От нещасной долі головонька в мене болить. З рук. зб. кінця XVII ст. з бібл. Моск. синод. училища. Запис з нотами (Перетц, Нов. дан., ИОРЯС, 1907, XII, 1, 163—164).

Пойду ж я, пойду на гору високу. З рук. зб. кінця XVII ст. з бібл. Моск. синод. училища (Перетц, Нов. дан., ИОРЯС, 1907. XII. 1, 153). Нотний запис пісні виразний.

Ой перестань, перестань до мене ходити. З рук. зб. № 316 кінця XVII ст. (Перетц. Нов. дан., ИОРЯС, 1907, 1, 162). Там же нотний запис.

Подібний початок — «Перестань, Ясю, з вечора ходити» — див. попереду..

Варіанти: Рукоп. зб. поч. XVIII ст. з Тернопільщини, ЗНТШ, XV, 22. Рукописний збірник Ваганов-ського (біля 1750 р.), ЗНТШ, 1922, т. 133, 154. Сборник Тверского музея, № 152/3199. Див. Сперанский, Опись рукописей Тверского музея, М. 1891. Ю. Яворський, Нов. дан., 1921, 22. Збірник пісень Новікова, 1780, ч. IV, 175—176. М. Максимович, 1827, Чубинський, т. V, 136.

Переходом в чистом полі (варіант з XVIII ст.). Зб. піс. Новікова, 1780, ч. IV, 175—176.

Ох сам я не знаю, чемусь мні нудненько. З рук. зб. бібл. Моск. синод. уч. Запис зроблений українським скорописом кінця XVII ст. До тексту подані ноти (Перетц, Нов. дан., ИОРЯС, 1907, 1, 158—159).

О роскошная Венера. Популярна пісня кінця XVII поч. XVIII ст. Текст з рук. зб. кінця XVII ст. (див. Перетц, Нов. дан., ИОРЯС, 1907, XII, 1). Запис з нотами. Варіант: Перетц, Иссл. и мат., 1, 2.

Україноньо, матінко моя. З рук. зб. пісень Д. Рудницького (кін. XVII поч. XVIII ст.). Опублікував В. Перетц, ИОРЯС, 1901, VI, кн. 2, стор. 82—83.

Домінік Рудницький помер у Варшаві на 63 році життя в 1739 р. Відомо кілька збірок пісень, виготовлених Рудницьким в кінці XVII на поч. XVIII ст.

В пісні зображено становище народу правобережної України в кінці XVII ст., коли гетьман П. Дорошенко привів сюди турків і кримську орду. «За зраду Дорошенка і його прибічників дорогою ціною розплачувалось населення Правобережжя: турки і татари грабували міста і села, забирали худобу, брали людей у полон і продавали в рабство» (Історія УРСР, т. 1, К. 1953, 298). Саме так подає становище народу і автор пісні.

Ах, Україноньо, бідна годинонька тепер твоя. З рук. зб. Д. Рудницького, кін. XVII ст. Див. пуб-

лікацію М. Возняк, Із співаника Домініка Рудницького, ЗНТШ, т. 133. Запис з нотами. Див. ще два варіанти: Перетц, Зам. и мат., ИОРЯС, 1901, VI, 2, 73—74 (також з нотами).

Бувало лиха много на світі. З рук. зб. Рудницького кін. XVII ст. Опублікував В. Перетц, Зам. и мат, ИОРЯС, 1901, VI, II, 80—81. Одна з кращих пісень про соціальну нерівність тодішнього суспільства.

Чом ся ти, молодче, журиш. З рукоп. зб. кін. XVII ст. Див. Перетц, Зам. и мат.,, ИОРЯС, 1901, VI, II, 81—82.

Пісня руська (Дівойка тяжейко вадихає). З рукоп. зб. кін. XVII ст. Опубліжував М. Возняк, З укр. лірики XVII ст. ЗНТШ, т. 153, 182—183.

Варіант з XVIII ст. ЗНТШ, т. XV, 43—45.

Пісня руська. (Чом, чом, дівонько, смутне личко маєш). З рук. зб. кінця XVII ст. (Возняк, з укр. лір. XVII в., ЗНТШ, т. 153, 175—176).

Варіант: Головацький, т. 1, 341—342.

Пойду я Дубровоньку. З рукоп. зб. кін. XVII ст. (ЗНТШ, т. 153, 178).

Варіанти: Рук. зб. XVIII ст. (Перетц, Ист. лит. иссл., 1, ч. II, 170—171. Там же контамінація з піснею «Доля проклятая»). Рукоп. зб. № 127, Имп. публ. библ., XVIII ст.. (Перетц, Ист. лит. иссл., 1, 284). Співаник Вагановського серед. XVIII ст., див. у ЗНТШ, т. 133, 158—159.

О, як ми тяженько.

Да біда ж моя, да не малая. З польської друкованої збірки кінця XVII ст. «Piękna i wesoła uciecha przy dobrej myśli».

Тексти передруковані з статті М. Возняка, Укр. пісні в польськ. вид. XVII ст., ЗНТШ, т. 155.

Пісня руська (Ой хто ж мене буде в моїм жалю тішити). З рукописного збірника XVII ст. опубліжував М. Возняк, Архів, IX, 10—11.

Пісня (Неволенька ж моя в вами). З рукописного збірника кінця XVII ст. Опубліжував М. Возняк, Архів, IX, 11.

Пісня (Зоря заходить, вечор близенько). З рукописного збірника кінця XVII ст. Опублікував М. Возняк, Архів, IX, 25.

Початок цієї пісні близький до початкових рядків сучасної пісні «Сонце низенько, вечір близенько», яку обробив І. Котляревський.

Пісня (Постой, прошу, голубоньку). З рукописного зб. кінця XVII ст. (Возняк, Архів, IX, 31).

Дума (Ой не кажи ти, дівчино, на мене). З рук. зб. кінця XVII ст. (Возняк, Архів, IX, 35).

Руська (Аннусю, серденько). З рук. зб. кінця XVII ст. (Возняк, Архів, IX, 35).

Пісня (Чого мое серденько тяженько вздихає). З рук. зб. кінця XVII ст. (Возняк, Архів, IX, 36).

Од неділі першого дня. Текст, записаний в кінці XVII стол., опубліжував М. Возняк у статті «Цікава пам'ятка української пісенності XVII в.», журнал «Україна», 1929, березень-квітень. Як підкреслив уже тоді М. Возняк — цей твір «писемного походження» і є прототипом популярної тепер пісні про Байду. Найближчий варіант її див. у виданні «Edward Rulikowski, Opis powjatu wasylkowskiego»... Варшава, 1853, стор. 184.

Самійло Корецький, захищаючи землі свого тестя, молдавського господаря Єремії Могили, потрапив у 1620 р. у турецький полон, звідки незабаром утік. Вдруге потрапив він у полон до турків у 1622 р. і був посаджений у Чорну вежу. Корецький написав листа до своєї матері з проханням викупити його, але за кілька днів (27. VI. 1622 р.) його скарали, про що є згадки у тодішній дипломатичній кореспонденції (в листах англійського і французького послів у Туреччині).

Життя Корецького багатьма фактами й деталями нагадує життя Дмитра Вишневецького, який в середині XVI століття героїчною смертю загинув у турецькому полоні. Це є причиною того, що в піснях XVII—XVIII стол. обидва ці герої згадуються поруч, і тільки пізніше, в новіших вар'антах пісні про Байду збереглося лише прізвище Вишневецького.

Варіанти пісень про Байду дивись: М. Максимович, Украинскія народныя песни, М., 1834, стор. 106—107. Паулі Жегота, Пісні люду руського, Л. 1839, 132—133. В. Антонович і М. Драгоманов, Истор. песни, т. 1, 1874, стор. 147—148. Б. Грінченко, т. III, стор. 584 і ін.

XVIII СТОЛІТТЯ

БАЧИНСЬКИЙ ІЛІЯ

Про життя Бачинського нічого не відомо. Із того, що «Піснь світова» з акростихом «Ілія Бачинскі» зустрічається ще в рукописному збірнику пісень, написаному до 1729 року (Див. Перетц, Ист. лит. мат. и исслед., 1, ч. 2, 1900, 171), видно, що жив він в кінці XVII на початку XVIII ст. Зміст його пісні вказує на те, що в молоді роки він лишив батьківщину і жив десь на чужині, не маючи зв'язку з рідними. За змістом цей твір в'яжеться з циклом пісень про сиріт.

Піснь світова (І мні тоскно, жаль не мали). З рук. зб. XVII ст. (Возняк, Архів, IX, 235—236).

Варіанти: Збірник Імперат. Пет. А. Н., написаний до 1729 р. (Перетц, Ист. лит. иссл., 1, ч. 2, 171—172). Франко, Карп. рус. письм., ЗНТШ, т. 38, 143—144. Співаник № 15 (XIX ст.), див. Возняк, Архів, IX, 127 (з акростихом). Співаник № 19, XIX ст., там же, 140. Акростих зберігся не у всі записах.

КЛИМОВСЬКИЙ СЕМЕН (КЛИМОВ) (?—1730 ?)

Климовський — реальна історична особа, хоч в літературі, згадуючи його ім'я, ще й тепер чомусь додають: «напівлегендарний козак-стихотворець».

Перші матеріали про Климовського були подані в словнику Н. І. Новікова і грунтувалися виключно на згадці про твір Климовського, піднесений Петру I автором у 1724 році: «Климовский Семен, малороссийский козак, сочинил книгу О правде и великодушии благодетелей, стихами, 1724 года; сия книга рукописною хранится в Императорской библиотеке».

(Опыт исторического словаря о русских писателях, Спб, 1772).

Голіков у «Деяниях Петра Великого» називає його «Семеном Климовим», харківським козаком, що написав і підніс царю Петру I в 1724 р. свою книгу «О правосудию начальствующих», яка й збереглася в бібліотеці царя.

Двоє названих джерел подають прізвище «козака-стихотворця» по-різному. В словнику Новікова — «Климовський Семен», в «Деяниях Петра» — «Семен Климов». Климовський дійсно підписувався «Климов». Назва його твору в другому випадку також передана точніш. З цього видно, що Голіков мав у руках рукопис, який потім віднайдено тільки на початку XX ст.

Обидва названі джерела згадують Климовського як автора книги, піднесеної царю. Про інші твори не згадується нічого. Тільки Карамзін у «Паитеоне российских авторов» (М. 1801), називаючи Климовського «козаком-стихотворцем», згадує інші його твори та дає їм оцінку. В творі, піднесеному царю, на думку Карамзіна, много хороших чувств и даже хороших стихов (без определенного течения стоп)». Карамзін подає і деякі нові матеріали про Климовського, в більшості на основі переказів. «Сказывают, что Климовский не менее семи греческих мудрецов был славен и почтен между его собратьями козаками, что он, как вдохновенная пифия, говаривал в беседах высокопарными стихами, давал приятелям благоразумные советы, твердил часто пословицу: нам добро и никому зло, то закоиное житье; и любопытные приходили издалека слушать его. Малороссийская песня — Не хочу я ничего, только тебя одного,— которую поют наши любезные дамы, есть также, как уверяют, сочинение Климовского, ученика природы, к сожалению, недоученного искусством».

В «Пантеоне» Карамзіна було вперше опубліковано портрет Климовського (?), якого потім у зміненому вигляді надруковано в альманасі «Молодик» на 1843 р.

Опираючись на перекази, Карамзін перший стверджує, що автором пісні «Їхав козак за Дунай» є Климовський.

На основі цих матеріалів російський письменник Шаховський написав свою оперу-водевіль «Козак-

стихотворець» (1812), яку гостро осудила критика. Однак опера ім'я Климовського зробила ще більш популярним.

В 1845 році митрополит Євгеній, в своєму «Словаре русских светских писателей» (т. 1), крім відомих творів Климовського, подав ще дві назви: «О дивных всероссийского монарха делах», «О пришествии короля шведского Карла XII внутрь Украины и об измене Мазепы». Обидва твори, за свідченням Євгенія, знаходилися в руках Сукаладзева. Євгеній підкреслив, що на рукописах автор підписався не «Климовський», а «Климов». Дійсно, на тих рукописах, що збереглися до наших днів, стоїть підпис: «Семенъ Климов».

В XIX столітті рукописи, про які згадували всі попередні автори, загубилися, і до факту існування «козака-стихотворця» поставилися скептично. Тільки в 1905 році В. Срезневський віднайшов рукописи двох творів Климовського і опублікував їх в «Сборнике Харьковского историко-филологического общества» (1905, т. 16, 509—546). Публікуючи тексти і дві фоторепродукції з рукописів Климовського, Срезневський писав: «В настоящее время можно сказать с полной определенностью, что харьковский козак Семен Климовский не мифическое лицо: в рукописном отделении библиотеки Императорской Академии наук (как известно, прежде называвшейся Императорской библиотекой) за № 17. 4. 9 до сих пор хранится та рукопись, о которой писали в свое время Голиков, Карамзин, митрополит Евгений и др.»

Тепер існування Климовського стало безсумнівним. В. Перетц, рецензуючи роботу Срезневського, зазначив, що опубліковані рукописи «без сумніву належать перу «козака-стихотворця» Климовського-Климова». (ЗНТШ, т. 72).

Як виявилося, в одній книзі, яку віднайшов Срезневський, було переплетено два твори, написані скорописом XVIII ст. Перший твір, на двадцяти листах, написаний 13-складовим силабічним віршем, має заголовок: «О правосудію начальствующих правдѣ и бодрости ихъ. Всепресвѣтлѣйшому державнѣйшому імператору и самодержцу всероссійскому Петру Великому отцу отечествия государю всемилостивѣйшему вомѣсто

должнія дани владице и господину моему всепокорно приношу купно и себе самого под высокомонаршіе его повергаю стопы». Внизу: «Негоднейший рабъ Харьковский козак Сємєнъ Климовъ. 1724 августа в день». Слово «всепокорно» — дописано іншою рукою.

Другий твір, також написаний 13-складовими силабічними віршами, доданий до першого твору з приписскою: «Присовокупися здесь вторая книжица О смиреніѣ высочайшихъ», був непомічений раніше і вперше виділений і опублікований Срезневським.

Не дивлячись на те, що віршований твір «О правосудію» пройнятий монархічними і релігійно-моралізаторськими ідеями — в ньому зустрічаємо чимало реалістичних моментів, багато сміливих і справедливих критичних зауважень на адресу царів, чиновників, суддів та прямих і відвертих вказівок на важке і цілком залежне від пануючих класів становище трудового народу.

Два твори Климовського, про які згадує митрополит Євгеній — досі не знайдені.

Але найбільшої популярності здобула його пісня «Їхав козак за Дунай», автограф якої, на жаль, не зберігся і авторство її закріпилося за Климовським на основі свідчень різних джерел кінця XVIII поч. XIX ст.

Текст пісні вперше був опублікований у збірнику «Русские народные песни» Прача (1 вид. 1790 р.). Як вона тоді виглядала — можна судити з тексту, що дійшов до нас у другому виданні цього збірника (1806). Його ми друкуємо поруч основного тексту в нашому збірнику.

В час виходу другого видання збірника Прача пісня ця була уже модною. Російський поет Мерзляков тоді уже пише романси «на голос малороссийской песни «Ихав козак за Дунай». В знатних сім'ях Москви і Петербургу, в поміщицьких садибах її повторювали на різні лади, на що вказують сучасники, в тому числі й Карамзін. А. Шишков, пишучи біля Дрездена, на замовлення княгинь Волконських, п'єсу, цитує цю пісню разом з популярною російською піснею «Выйду ль я на реченьку». Всяка освічена й вихована людина за поняттям тодішнього провінціального дворянства,

повинна була уміти проспівати чи програти модні романси, а серед них і «Їхав козак за Дунай». Салтиков-Щедрін згадує, що одна із дочок Затрапезних грала варіацію на тему «Ехал казак за Дунай» («Пошехонская старина»).

Досить швидко пісня прищепилася і в західній Європі. Раніш усіх поширилась вона в Німеччині, спочатку серед інтелігенції, а потім через збірники пісень і серед народу. В кінці XIX ст. її подають уже як народну німецьку пісню в німецьких збірниках народних пісень. Перший переклад пісні на німецьку мову зробив німецький поет-лірик Карл-Теодор Кернер (помер у 1813 р.). Однак текст, що перейшов у німецький фольклор, був написаний поетом Тідге (1752—1841), який записав її від кріпаків-слуг російського поміщика, що перебували в Баден-Бадені, і переклав на німецьку мову. Цей переклад (Der Kosak und sein Mädchen) появився в друкові у 1809 році, а через чотирн роки уже увійшов у збірник німецьких пісень. Протягом ста років пісня стала народною. Ось як вона виглядає уже в збірнику пісень Фр. Бема, що вийшов у 1895 році:

DER KOSAK UND SEIN MÄDCHEN
(Olis und Minka)

Schöne Minka, ich muss scheiden.
Ach, du fühlest nicht das Leiden,
Fern auf freuden lasen Heiden,
Fern von dir zu sein.

Finster wird der Tag mir scheinen,
Einsam werd' ich gehn und weinen,
Auf den Bergen, in den Heinen
Ruf ich, Minka, dir.

Nie werd' ich von dir mich wenden,
Mit den Lippen, mit den Händen,
Werd' ich Grüsse zu dir senden
Von entfernten Höh'n!

Mancher Mond wird noch vergehen,
Ehe wir uns wiedersehen,

Ach, verrinnen wird mein Flehen:
Bleib mir treu und chön!

Du, mein Olis, mich verlassen?
Meine Wange wird verblassen.
Alle Freuden werd' ich hassen,
Die sich freundlich nah'n.

Ach, den Nächten und den Tagen
Werd' ich meinen Kummer klagen,
Alle Lüfte werd ich fragen,
Ob sie Olis sahn.

Tief verstummer meine Lieder,
Meine Augen schlag ich nieder,
Aber — seh' ich dich einst wieder,
Dann wird's anders sein!

Ob auch all' die frischen Farben
Deiner Jugendblüte starben,
Ja, mit Wunden und mit Narben
Bist du Olis mein!

Трохи пізніш поширилась вона також у Франції. Можливо її популярності сприяв польський скрипаль Кароль Ліпінський, що у 30-х роках жив у Парижі. Перед цим (у 1833 р.) він видав у Львові музику до деяких українських пісень, серед них і до пісні «Ішов козак за Дунай», хоч французький текст з нотами зустрічаємо в кількох виданнях початку XIX ст., зокрема в «Relations historiques, politiques et familieres en forme de lettres... Par le Shev. de Dominicis, 2 т., Спб. 1824—25.

Ось заголовок цієї пісні французькою мовою: L' Adieu des fiancés.

Після Прача більш повний і ясний текст пісні подав М. Максимович у своєму збірнику пісень (1827, 83—84). Максимович додав до неї таку примітку: «Сия известная песня сочинена казаком Семеном Климовским, которому вероятно принадлежат и многие другие, что однакож сделалось неизвестным, как и вообще мы не знаем сочинителей народных песен.

Климовский жил около 1724 года, написал силлабическими стихами поэму о правде и великодушии благодетелей, которая хранилась при императорской библиотеке (Опыт краткой истории русской литературы Н. Греча, 1822, стр. 380).

Песня сия переходит из одного песенника в другой с чуждыми наростами, кои едва ли можно приписать Климовскому.

К печатанным пяти куплетам прошу читателей прибавить шестой:

Тебе ж, мила, не забуду
Поки жив на світі буду;
Коли умру на войні,—
Поплач обо мні».

Протягом більше ста років варіант, якого оголосив Максимович, повторювався в різних етнографічних збірниках та в пісенниках майже без змін. Трохи повніший варіант подав Н. Закревський у «Старосвітському бандуристі», (1860, кн. 1, 31—32). В примітці Закревський подав деякі відомості про Климовського, зокрема підкреслив, що пісня стала «известной во всей образованной Европе».

Близькі варіанти до тексту Прача друкувалися у Вацлава з Олеська, 88—89, а також у Головацького, 1, 129.

В період війни 1812 року до основного тексту пісні невідомо хто дописав 20 нових рядків патріотичного змісту, однак вони окрім збірника «Новейший полный и всеобщий песенник», що вийшов у 1818 р. в Петербурзі, більше ніде не зустрічаються. (Див. В. Перетц. Очерки стар. малор. поэзии, 1903, 27).

Оскільки авторський текст до нас не дійшов, нам тяжко відділити в пісні, життя якої спостерігаємо на протязі більше 250 років, авторське, індивідуальне, і колективне, те, що наросло в процесі битування пісні в устах різних суспільних груп нашого народу. Однак, хто б не був її автор,— пісня літературного походження, музика її також первісно створена якимсь композитором. Поширилась вона серед українського, російського, польського народів, а також в західній Європі, мало змінившись як в змістовій частині, так

і в музичній. Безперечно, що поширенню пісні сприяло не тільки вміле розв'язання теми патріотизму, вірності громадському обов'язку, а й легка, граціозна, оптимістична в своїй основі музика, що нічого не має спільного з латинськими релігійними піснями й молитвами, як про це дехто необгрунтовано висловлювався в минулому столітті.

Основний текст пісні подаємо за Максимовичем, 1827, 83. Варіант — із збірника пісень Прача, Русские нар. пес., II вид. 1806, (1-ше вид. 1790 р.):

ІВАН ПАШКОВСЬКИЙ

У 1910 році бібліотеці Львівського Наукового товариства ім. Шевченка було подаровано рукописний збірник пісень духовного і світського змісту. Серед них значна частина — пісні літературного походження.

Із приписок, зроблених на сторінках співанника, видно, що власник і складач його був Іван Пашковський, котрий більше двадцяти років схороняв збірник, поповнюючи новими записами, а також власними творами духовного і світського змісту.

Найраніша виразно позначена дата збірника — 1742 рік. Останньою датою (1834 р.) позначено уже інші імена, а також дописано: «Кто би скрадл — да проклят будет».

Замітки, написані на листках збірника самим Пашковським, стверджують, що був він спочатку бакалярoм, потім священиком Мишковецьким (очевидно, на Тернопільщині).

Пашковський автор кількох духовних пісень, що поміщалися в духовних збірках, зокрема в «Богогласнику» («Ісус днес от гроба встає»). Його колядка «Херувимн свят» довго зберігалася в пам'яті народу Західної України.

Світські пісні Пашковського також мали популярність і зустрічаються в кількох рукописних збірниках пісень XVIII ст.

Пісня світова (Поки ж думати). Написана в 1764 році. Акростих зберігся повністю. Пашковський скаржиться на злидні і ту загальну зневагу, яку тер-

пить у світі біднота від багачів. Очевидно автор належав також до розряду бідного сільського духовенства.

Текст передруковано з ЗНТШ, т. 109, 22—23.

Професор Возняк, котрий вивчав і опублікував співанник Пашковського, на основі мовних, стильових і інших ознак вважає, що пісні з акростихами «Маруся», «Твой», «Олена», поміщені в співанику Пашковського, належать також перу останнього.

Пісня свіцька (Мусиш ти ся признати). Акростих «Маруся». З рукописного збірника Пашковського, див. ЗНТШ, 109, 23—24.

Варіанти: рукописний збірник Вагановського, ЗНТШ, т. 133, 152. В цьому запису немає трьох останніх строф. Акростих зберігся.

Пісня свіцька (Тяжкая річ любити). Акростих «Твой(а)». Текст див. ЗНТШ, т. 109, 25—26.

Варіант: Співаник Левицьких, ЗНТШ, т. 91, 117.

Пісня свіцька (Ох мні жаль не помалу). Акростих «Олена». Текст див. у ЗНТШ, т. 109, 33.

Варіант — рук. зб. піс. Вагановського, середина XVIII ст. Опубліковано в ЗНТШ, т. 133. 153. Акростих не зберігся.

ГРИГОРІЙ?

Гей, ти, горда дівчинойко. Акростих «Григорій». З рукописного збірника середини XVIII ст., написаного Вагановським. Опубліковано в ЗНТШ, т. 133, 155—156.

Варіант у ЗНТШ, т. 109, 32.

Ой ти, дівко молодая. Варіант з XIX ст., має багато додатків, головним чином щодо осуждения соціальної нерівності. Грінченко, III, 212.

ПАДАЛЬСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР

Пісня о світі. Один з кращих творів XVIII стол. на тему про соціальну нерівність. Про автора немає

жодних відомостей, окрім ім'я та прізвища, що збереглися в акростихові.

На думку Франка, котрий перший оголосив текст цього твору (К. ст. 1889, т. XXIV, I—III, січень) «автор вірші був чоловіком близько знайомим з життям народу, живучим разом з народом, і хоч досить на ті часи грамотним, але все-таки далеким від властивого тодішнім грамотіям згірдного відношення до простого народу». Зразком поетичної творчості, на яку орієнтувався автор, була народна пісня. «Багато стихів сеї вірші майже зовсім узяті з народних пісень». (І. Франко, К. ст., XXIV, 741—742).

Часті записи варіантів цього твору, що зустрічаються у збірниках пісень XVIII ст, підтверджують, що твір цей поширювався як пісня і викликав ряд наслідувань (див. далі пісню Левицького).

Текст — з рукоп. зб. № 1 першої пол. XVIII ст. (біля 1737 р.) опублікував М. Возняк, Архів, IX. 231—232, а також стор. 86.

Варіанти: Рукоп. зб. з с. Тухлі, серед. XVIII ст., опублік. у К. ст. 1889, I—III. Франко, Карпаторуське письменство, Л. 1900, 67—69. Рукоп. зб. піс. № 9, (XVIII ст.), — див. Возняк, Архів, IX, 118. Рук. зб. № 17, поч. XIX ст., там же, стор. 136. Рукописний збірник Д. Левковського з 1777—1778 рр.

Наслідування — Возняк, Архів, IX, 234—235.

ЛЕВИЦЬКИЙ

Пісня свіцька (А хто ж ся на світі без долі уродить-ся). З рукоп. зб. XVIII ст., (див. Возняк, Архів, IX, 234). Акростих ясно виступає, коли змінити «Стають» на «Встають», «А що ж» на «І що ж». («Автор є Левицкі»). В цьому творі автор наслідує Падальського «Пісня о світі».

Варіант — Возняк, Архів, IX, 162, (співаник № 25 з XVIII ст.).

ПАШКОВСЬКИЙ (?) ВАСИЛІЙ

Пісня о бідном сироті. Більшість дослідників (наприклад, М. Возняк) вважають, що автор «Василі». (як видно із акростиха), є Василій Пашковський.

Текст — з рукоп. зб. XVIII ст., див. Возняк, Архів, IX, 240.

Варіант, записаний від кобзаря Остапа Вересая, значно попсований. Див. Записки Юго-западного отдела имп. рус. геогр. общ., т. 1, 29—30.

СЕМЕРЖИНСЬКИЙ ЯКІВ

Піснь світова (Кара в неба). Як видно з тексту пісні, Семержинський був людиною духовного звання. Про життя його немає ніяких відомостей. Окремі рядки з цього твору пізніше ввійшли в зміненому вигляді до відомої пісні «Ах, я нещасний, що маю діятн, полюбив дівчину, та й не можу взяти».

Порівняй у Семержинського: «Ах, я не знаю, что мні діяти, что не позволяють мені тебе взяти».

Текст подаємо за збірником XVIII ст. дяка Данила Бондаревського з містечка Погребище на Київщині. (Див. П. Житецький, Энеида Котляревского и древнейший список ее, К. 1900, 127).

Варіанти: Запис, що зберігся серед матеріалів Максимовича. Вацлав з Олеська, 346. Головацький, т. III, 355 (варіант з Буковини). Чубинський, т. V, 303.

СКОВОРОДА ГРИГОРІЙ САВИЧ (1722—1794)

Український філософ, поет і просвітитель другої половини XVIII ст. Народився в містечку Чернухи на Полтавщині в сім'ї козака. Після закінчення Київської духовної академії був деякий час у Петербурзі, потім за кордоном. Повернувшись на батьківщину, Сковорода вчителював у Переяславському, потім Харківському колегіумах. Через розходження в поглядах на завдання науки і систему виховання, кілька разів залишав роботу в школах. Починаючи з 1769 року вів мандрівне життя філософа-просвітителя, критикуючи в своїх філософських і поетичних творах тогочасний світ з його розбещеністю і несправедливістю.

Поетичні твори, зібрані в збірник п. з. «Сад божественних пісней», поширювалися за життя Сковороди в рукописних списках. В друкові окремі твори стали

появлятися, починаючи з 1798 року. Тільки під кінець XIX ст. було видано більш-менш повну збірку його творів.

До своїх поезій Сковорода сам підбирав музику і сам перший співав свої пісні.

Пісня 10-я (Всякому городу нрав і права). Сатирична пісня, в якій Сковорода висміює тодішній світ. Протягом XIX ст. пісня поширилась в двох варіантах: текст Сковороди і обробка Котляревського для оперети «Наталка Полтавка». Записи варіантів зроблені і в наші дні, наприклад від кобзаря Захара Дудки у 1939 році.

Текст друкуємо за збірником «Сочинения Сковороды» під ред. Багалія, 1894.

Пісня 13-я (Ах поля, поля велені). Музику створив сам Сковорода. Текст за виданням Багалія, Х. 1894.

Пісня 18-я (Ой ти, птичко жолтобоко). Основну мелодію на цей текст створив Сковорода. В другій половині XIX ст. її записав і обробив артист С. Карпенко. В його редакції пісня закріпилася в пісенниках. В окремих випадках у народі цей твір розчленовують на два: «Ой ти, птичко...» і «Стоїть явор над водою».

Найраніший запис опублікований у збірнику пісень «Самый новейший и отборнейший московский и санктпетербургский песенник», 1799.

На початку XVIII ст. на Україні була записана народна пісня «Стоїть верба над водою», (ЗНТШ, т. 109, 34), сліди впливу якої помітні на пісні Сковороди.

ДОБРИЛОВСЬКИЙ ЮЛІАН (1760—1825)

Про життя Добриловського маємо небагато відомостей. Був він духовного звання, написав і видружував кілька своїх проповідей, писав діалоги, а також пісні і псалми духовного і світського змісту. Іван Вагилевич у статті «Замітки о руской літературі», згадавши Добриловського, підкреслив, що «две его песни поместил в своем сборнике Вячеслав из Олеска на стр. 90, 91: Дай нам, боже, добрий час і Станьмо, браття, в коло». (Писання М. Шашкевича, Ів. Вагілевича і Я. Головацького, Л., 1884, 153).

В своїх поглядах на мову Добриловський дотримувався думки, що для народу проповіді і книги треба давати народною мовою. (Див. В. Щурат, Двоязичні тексти укр. пісень XVIII ст., ЗНТШ, т. 131).

Дай же, боже, добрий час. В західних областях України збереглася і до наших днів.

Текст подаємо за зб. Вацлава з Олеська, стор. 90.

Варіант: Де-Волан, Угро-руські народные песни, 1885, 152.

ПІСНІ НЕВІДОМИХ АВТОРІВ

Пісня свіцька (Дівчинойко, моя голубойко). З рукописного збірника початку XVIII ст. Див. ЗНТШ, XV, 10—11.

Стукнуло, грянуло в лісі. Одна з найбільш популярних гумористичних пісень. Відома в українському, російському, польському, білоруському і чеському фольклорі. Див. про це Франко, Студії, 200—230, 517—520. Франко, Перетц і інші учені відносять її до пісень літературного походження. «Ся пісня не була народного, лише книжного складання, але з часом увійшла в народ» (Франко, Студії, 229.).

Подаємо найдавніший запис (поч. XVIII стол.), опублікований у ЗНТШ, т. XV, стор. 17.

Варіанти: XVIII ст. Рук. № 128, був. Имп. публ. библ., опублікував Перетц, Малор. пес. и вирши, ИОРЯС, 1899, кн. 3—4. Рукоп. зб. пісень Тверск. муз. №№ 156, 157, Див. Перетц, Иссл. и мат., I, 310. Збірник пісень Новікова, 1780, ч. 6, № 116.

XIX ст. Лукашевич, Малорусские и червонорусские народные песни и думы, Спб, 1836, 81. Паулі, т. II, 95—96. Чубинський, т. V, 1169, 1170, 1171, Головацький, т. II, 503, 514. Грінченко, т. III, 665—667.

В часи громадянської війни на Україні на мотив цієї пісні була складена нова комсомольська пісня, що починалася словами:

Ой що ж то за шум учинився,
Комсомол на Вкраїні народився.

Пісня свіцькая (Ци я була ци не красная). З рукописного збірника початку XVIII ст. (з Тернопільщини), див. ЗНТШ, т. XV, 31.

Цей варіант являє собою ніби прототип відомої в наші дні пісні «Чи я в лузі не калина була». Можливо її обробив пізніше С. Писаревський (див. про це далі II томі).

Гей, сам же я не знаю. З рукоп. збірника Лукаша Закристіана, перша пол. XIX стол., див. Перетц, Нов. дан., ИОРЯС, 1907, XII, 1, 149—150.

Пісня свіцька (Гей не тіштеся, вороженьки). З рукоп. зб. Пашковського, перша пол. XVIII ст., див. Возняк, з культ. життя, ЗНТШ, т. 109, 24.

Варіанти: Рук. зб. № 3, (серед. XVIII ст.), див. Возняк, Архів, IX, 103, 105. Вацлав з Олеська, 280. Паулі, 410. Головацький, т. 1, 250, 308, 333.

Пісня свіцька (Смутна на серцю хвиля наступает). З рук. зб. Пашковського, (перша пол. XVIII), див. ЗНТШ, т. 109, 25.

Варіант — Перетц, Ист. лит. иссл., 1, ч. 2, 169.

Пісня свіцька (О, як тяжко, хто кохав). З рукописного зб. Пашковського, (перша пол. XVIII ст.), див. Возняк, З культ. життя, ЗНТШ, т. 109, 26.

Пісня свіцька (Ох, мні жаль великий). З рук. зб. Пашковського, див. ЗНТШ, т. 109, 27—28.

Варіанти: Рук. зб. дяка Даниловича, XVIII ст., (з слідами акростиха «Агапои...»), див. Перетц, Нов. дан. ИОРЯС, 1907, XII, 1, 171. Франко, Карп. рус. пис., ЗНТШ, т. 38. Вацлав з Олеська, 307—310.

Пісня свіцька (Ах, як сердцу не нудіти). З рук. зб. Пашковського, див. ЗНТШ, т. 109, 29. Варіант — ЗНТШ, т. 91, 110.

Пісня свіцька (Вимовити мені трудно). З рук. зб. Пашковського, (серед. XVIII ст.), див. Возняк, З культ. життя, ЗНТШ, т. 109, 29—30.

Варіанти: Вацлав з Олеська. 340. Головацький, т. 1, 368—369.

Пісня свіцька (Нехай нагородять неба твої труди). З рук. зб. Пашковського, ЗНТШ, т. 109, 30.
Варіант — ЗНТШ, т. 91, 117—118.

Пісня свіцька (Постоянно, честно). З рук. зб. Пашковського, див. ЗНТШ, т. 109, 31—32.

Пісня свіцька (Єще сонце не заходить). З рук. зб. Пашковського, ЗНТШ, т. 109, 34.

Пісня мандрованого ляха в Варшави. Найраніші записи цієї гумористичної пісні відносяться до першої половини XVIII ст. (див. розгляд варіантів у Франка, Студії, 131—143, 502—503). Франко вважає, що це фантазія «школяра, чи дяка, чи попа».
Текст друкуємо за рукоп. зб. Пашковського, ЗНТШ, т. 109, 35—36.
Варіанти: Возняк, Архів, IX, 111. (Рукоп. зб. піс. № 5, 1781 р.). Вацлав з Олеська, 492—493. Чубинський, т. V, 1161. Головацький, т. II, 474—475, т. III. ч. 1, 488—490. Грінченко, т. III, 607—608.

Пісня світова (Ах ти мні, біда мні). З рукоп. зб. Пашковського, ЗНТШ, т. 109, 36.
Варіант — Головацький, т. III, 353—354.

Во печалі во великой. З рук. збірника Имп. публ. библ., № 141, що належав московському купцеві І. Томіліну (написаний близько 1747 р.), див. Перетц, Иссл. и мат., т. 1, 226.
Варіанти: Зб. Тверського музею, № 152, див. Перетц, Иссл. и мат. 1, 287., а також стор. 226—230— розгляд варіантів.

Пісня свіцька світова (Мізерія на сім світі). В текст літературної пісні вплетені тут окремі рядки популярних народних коломийок. Текст взятий з рукоп. зб. піс. Степана Вагановського, ЗНТШ, т. 133, 154.
Варіанти: Зб. Градилевича, (кін. XVIII ст.), ЗНТШ, т. 88. Перетц, Иссл. и мат., 1, 2, 162—163. Паулі, т. II, 138. Головацький, т. III, ч. 1, 374.
Занехай ти мене. Зб. піс. Вагановського, див. ЗНТШ, т. 133, 164.

Пісня свіцька непотрібная (Через Дунай тихий). З рукописного збірника пісень Вагановського (середина

XVIII стол.). Опублікував М. Возняк у ЗНТШ, т. 133, стор. 159. Варіант там же, № 23.

Пісньсвіцька (Ах, мні жаль не помалу). З рукописного збірника пісень Вагановського. Опублікував М. Возняк у ЗНТШ, т. 133, стор. 153.

Ци не жаль сердечне. З рукописного збірника пісень Вагановського. Опублікував М. Возняк у ЗНТШ, т. 133, стор. 158.

Реку, реку правду ненароком. З рукописного збірника пісень Федора Шелестинського. Публікацію дивись у ЗНТШ, т. 133, стор. 128.

Чом тужиш, серденько. З рукописного збірника пісень Федора Шелестинського. Публікацію дивись у ЗНТШ, т. 133, стор. 132.

Далек ти полинеш. З рукописного збірника Федора Шелестинського (середина XVIII стол.). Опублікував М. Возняк, ЗНТШ, т. 133, стор. 133.

Початкові рядки у зміненому вигляді зустрічаються в популярній сучасній пісні:

Йшли корови із діброви,
А овечки з поля.
Розмовляла молода дівчина
З козаченьком стоя.
Куди їдеш, од'їжджаєш,
Сизокрилий орле,
А хто ж мене, молодую,
Без тебе пригорне?

(Чубинський, т. V, стор. 294).

Варіанти: Чубинський, т. V, стор. 267, 284. Див. також Закревського, Старосв. бандуриста, кн. 1, стор. 44.

Що я кому виноват. З рукоп. зб. піс. Шелестинського (сер. XVIII ст.), див. Возняк, Два співаники, ЗНТШ, т. 133, 126. Початок спільний з піснею, яку подаємо далі.

Тужив, гукав жалостно голуб на бучині. З рукопису № 152, Твер. муз., див. Перетц, Иссл. и мат., т. 1, 287.

Бистренькії річеньки. З рук. зб. бібл. Тверського муз. (написаний біля 1760 року), див. Перетц, Нов. дан. ИОРЯС, 1907, XII, 1, 177—178.

Что ж я кому виноват. Популярна пісня XVIII—XIX століть. Написана під впливом сирітських пісень. Текст — з рукоп. збірн. пісень Леонтія Михайлова (біля 1768), див. Перетц, Иссл. и мат., т. 1, 313—314. Там же вказівки: Рукоп. зб. № 156, Твер. муз. (з XVIII ст.); Зб. Имп. публ. библ., № 11 і ін.

Варіанти XVIII ст.: Рук. зб. Шелестинського, (сер. XVIII ст.), — ЗНТШ, т. 133, 127. Зб. піс. Градилевича, — ЗНТШ, т. 88, 155. Рук. зб. піс. № 9, — Возняк, Архів, IX, 119. Зб. піс. Чулкова, 1780, № 115. Избранный песенник в 4-х частях, М. 1798. Самый новый и отборнейший московский и санкт-петерб. песенник, М. 1799.

XIX ст. Вацлав з Олеська, 451. Чубинський, т. V, 448. Головацький, т. 1. 352, Житецький, Думы., К., 1919, 51.

Чесо ти ради, младенче. З рукоп. зб. серед. XVIII стол. (1771—1776) дяка Данилевича, див. Перетц, Нов. дан., ИОРЯС, 1907, XII, 1, 167.

Пісь світова (Біда ж мені на чужині). З рукоп. зб. піс. XVIII ст. Опублікував М. Возняк, Архів, IX, 238—239.

Автор широко використав пісні про сиріт народного літ. походження.

Окремі рядки з цієї пісні зустрічаються майже без змін в піснях, записаних у XIX стол. Порівняй:

Ой як тяжко тому пір'ю
По морю пливати,
Єще тяжче на чужині
Мені привикати. (Паулі, II, 141)
Ой вийду я за ворота, стану як сирота,
Ніхто ж мене не спитає, що роду немає.
Коли б мені й у Харкові хоч одна родина,
Ніхто б мені не доказав, що я сиротина.
(Чубинський, V, 447).

Пісня свіцька (Міверія на сім світі). З рук. зб. піс. Градилевича, див. ЗНТШ, т. 88.

Варіанти: Возняк, Архів, IX, 237.

Пісня свіцька (Нудно ж мені, що думаю). З рукоп. зб. піс. Градилевича (кін. XVIII поч. XIX стол.), ЗНТШ, т. 88, 155.

Варіанти: Зб. піс. Шелестинського, (сер. XVIII ст.), ЗНТШ, т. 133, 133 У пісні з XIX ст. «Прийшла пора від'їжджати» є рядки з цієї пісні:

Пошов би-м до манастиру.
Але сам собі не віру (Чуб., V, 302).

Годі вам шуміти, зеленії луги. Як стверджує П. Житецький, ця пісня-псалма поміщена в рукоп. збірнику пісень церковного музею, № 489, (Житецький, Про думи, 1919, 52).

Своїми поетичними образами, простотою поетичного вислову і трактуванням теми вона зовсім близько стоїть до народних пісень. Не дивно, що як народна пісня вона поміщена в Чубинського, т. V, 475, а також постійно трималася в репертуарі відомого кобзаря Остапа Вересая.

Текст передруковано з К. ст., 1882, VIII, 281.

Пісня світова (А що в світі ва врада великая стала). З рукоп. зб. № 9, (XVIII ст.), див. Возняк, Архів, IX, 237. Варіант там же на стор. 118.

Сирітська пісня, в якій досить прямо і влучно розкривається класове розшарування народу України. В мові і стилі автор орієнтується на народні пісні.

Ой боже мой, боже. Теличанський рук. зб. піс. середини XVIII ст., див. Ю. Яворський, Нов. дан., 1921, 24.

Варіанти і окремі уривки: Возняк, Архів, IX, 35. Перетц, Иссл. и мат., 1, 2, 170—171, 172. Чубинський, т. V, 256.

Пісня (Видиться, в світі всі грішнії люди). З рук. зб. Білецького кінця XVIII поч. XIX ст.

Варіанти: Вацлав з Олеська, 92. Головацький, т. II, 527—528, т. III, 510—512.

Ой як мене моя мати та дала до школи. Шкільська жартівлива пісня-вірша. Текст див. Закревський, Старосв. бандуриста, кн. 1, 1860, 122.

Варіант — Вацлав з Олеська, 429.

О, врадливое кохання. Передруковуємо з статті Ю. Яворського, «Два замечательных карпаторусских сборника XVIII-го века, принадлежащих Университету св. Владимира», Киев, 1909, стор. 48.

Ах я нещасний, що маю діяти. За змістом і ритмічною структурою близько стоїть до пісні Я. Семержинського (див. попереду).

Текст передруковано з статті М. Возняка, Волинський співаник Степана Білецького, «Матеріали до етнографії і антропології», Львів, т. XIX—XX.

СПИСОК ГОЛОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Повна назва *	Умовні скорочення
1. Антонович В. и Драгоманов М. Исторические песни малорусского народа. 1, 2. Київ, 1874, 1875.	Ант. и Др. Ист. пес.
2. Бессараба И. В. Материалы для этнографии Херсонской губернии. Петроград, 1916.	Бессараба, Материалы.
3. Возняк М. Українсько-руський архів. Матеріали до історії української пісні і вірші. Тексти й замітки, т. IX, Львів, 1913.	Возняк, Арх., IX.
4. Гатцук М. Ужинок з рідного поля. Москва, 1857.	Гатцук, Ужинок.
5. Гнедич П. А. Материалы по народной словесности Полтавской губернии, Роменский уезд. Вып. II, ч. 1. Полтава, 1915.	Гнедич, Мат. II, I
6. Головацкий Я. Ф. Народные песни галицкой и угорской Руси. Т. I, II, III, Москва, 1878.	Головацький т...
7. Гринченко Б. Д. Этнографические материалы, т. III, Чернигов, 1899.	Грінченко, III

* Подана література стосується обох томів.

8. Данилов В. Песни с. Андреевки, Нежинского уезда. Киев, 1904. — Данилов, Песни.
9. Эварницкий Д. И. Малороссийские народныя песни, собранные в 1878—1905 г. Катеринослав, 1905. — Эварницкий, Малор. пес.
10. Закревский Н. Старосвітський бандуриста, кн. 1, Москва, 1860. — Закревский, Бандуриста.
11. Залеський Вацлав. Пісні польські і руські люду галиційського. Льві 1833. — Залеський.
12. Конощенко А. Українські пісні з нотами, I, II,. Одеса, 1900, 1902. — Конощенко, Укр. піс.
13. Максимович М. Малороссійскія песни. Москва, 1827. — Максимович, 1827.
14. Паньківський К. Руський співаник. Львів, 1888. — Паньк. Співаник.
15. Паулі Жегота. Пісні люду руського в Галіції. I, II, Львів, 1839, 1840. — Паулі т...
16. Перетц В. Малорусские вирши и песни в записях XVI—XVIII в.в. ИОРЯС, 1899, кн. 3—4. — Перетц, Мал. вир. и пес.
17. Перетц В. Историко-литературные исследования и материалы, т. 1. Спб, 1900. — Перетц, Иссл. и мат.
18. Перетц В. Заметки и материалы для истории песни в России, ИОРЯС, 1901, VI, II. — Перетц, Зам. и мат.
19. Перетц В. Новые данные для истории старинной украинской лирики, ИОРЯС, 1907, 1. — Перетц, Нов. дан.
20. Хведорович Ал. Збірничок українських пісень з нотами. Одеса, 1903. — Хведорович. Зб. піс.
21. Чубинський П. П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной Императорским русским

географическим обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. т. V. С.-Петербург, 1874. — Чубинський, V.

22. Записки наукового товариства імені Шевченка, Львів. — ЗНТШ

23. Известия отд. русского языка и словесности Императорской Академии Наук. С.-Петербург. — ИОРЯС

24. Киевская старина (журнал). — К. стар.

ГОЛОВНІШІ РУКОПИСНІ ЗБІРНИКИ ПІСЕНЬ XVII—XVIII СТ.

1. Возняк М. Українські пісні в польських виданнях XVII ст. — Возняк, Пол. вид. XVII.

2. Кондрацький збірник кінця XVII ст. (біля 1684 р.). Опублікував М. Возняк. «Із збірника Кондрацького». ЗНТШ, 1927, т. 146. — Кондрацький.

3. Збірник Московського синодального училища (написаний в кінці XVII ст. в Кам'янці-Подільському). Опублікував В. Перетц, «Новые данные», ИОРЯС, 1907, XII, I. — Синодальний.

4. Збірник Домініка Рудницького, написаний в кінці XVII на початку XVIII ст. (до 1713 р.). Опубл. В. Перетц., Зам. и мат. ИОРЯС, 1901, т. VI, кн. 2. — Рудницького.

5. Курніцький збірник, написаний в кінці XVII на поч. XVIII ст. Опубл. М. Возняк, «З української лірики XVII ст.» ЗНТШ, т. 153. — Курніцький.

6. Збірник ч. 2337, написаний в кінці XVII ст., зберігався в бібліотеці Чарторийських у Кракові.

Опубл. М. Возняк, Архів, IX, 1913. — Чарторийських.

7. Збірник, написаний на початку XVIII ст. на Тернопільщині (до 1718 р.) Опубл. ЗНТШ, т. XV, XVII. — Тернопільський.

8. Збірник Івана Пашковського, написаний в першій половині XVIII ст. (біля 1742 р.) Опубл. М. Возняк, «З культурного життя України XVII — XVIII ст.» ЗНТШ, т.т. 108, 109. — Пашковського.

9. Збірник Вагановського, написаний в першій половині XVIII ст. (до 1750 р.) Опубл. М. Возняк, «Два співаники половини й третьої четвертини XVIII ст.» ЗНТШ, 1922, т. 133. — Вагановського.

10. Збірник Шелестинського, написаний в середині XVIII ст. (до 1760 р.). Опубл. М. Возняк, «Два співаники». ЗНТШ, т. 133. — Шелестинського.

11. Збірник Тверського музею, написаний в середині XVIII ст. (до 1760 р.). Опубл. В Перетц, Нов. дан. ИОРЯС, 1907, XII, I. — Тверського муз.

12. Теличанський збірник, написаний в XVIII ст. Опубл. Ю. Яворський, «Новые данные для истории старинной малорусской песни и вирши», Львів, 1921, 1922. Збірник знайдено в с. Теличі Новосандецького р-ну (Лемківщина). — Теличанський.

СЛОВНИК МАЛОЗРОЗУМІЛИХ СЛІВ

Албо — або, чи.
Бардзо — дуже.
Бидлина — тварина.
Борзенько (борзо) — швидко, хутко.
Вандровать — мандрувать.
Ведлуг — по, за, згідно з...
Велце — дуже, вельми, щиро.
Вертоград — сад.
Вшак — адже, хіба, проте.
Вшелкіє — всякі.
Гди — коли.
Джавр — іновірець.
Дзюри — слуги.
Дідойко — зменш. від сл. дід.
Днесь — сьогодні.
Долегать — докучать, турбувати. Долегливість — турботи.
Дуфати — сподіватися, надіятися, покладатися.
Же — що, таки, але.
Жеби — щоб, якби.
Жичити — бажати. Жичливий — прихильний, той, що бажає добра.
Жолнір (жовнір) — вояк, солдат.
Затираха — їжа.
Заўний — значний, гідний поваги.
Здумнілий — зарозумілий.
Зело — дуже.
Зизоока — косоока.
Змишлений — надуманий, вигаданий, не щирий.
Котерга (котега) — візок, на якому возять пастухи свої речі.

Кошуля — сорочка.
Кріс — рушниця.
Легінь — молодий хлопець.
Люб — або, хоч.
Малженство — шлюб.
Мізерія — бідність.
Мушкет — вид вогнепальної зброї.
Навіти — наговори.
Нендза — нужда, убогість.
Нижлі — як.
Обруси — скатерті.
Обцовати (обцуєш) — зиатися, обертатися, мати зв'язок.
Он — той.
Пак — знов, ще.
Пенкний — гарний, красивий.
Пенд — стремління.
Писок — рот.
Представлені — померлі.
Пуйми — візьми.
Ринштуки — військове спорядження.
Рубок (рубойком криєш) — тонкий батистовий платок.
Рядити — давати раду.
Саламаха — їжа.
Свідки офірувати — признаватися.
Скамниця — лава, скамейка.
Слічний — гарний, прекрасний, чудовий.
Смажний — засмаглий.
Ти — тобі.
Тескниця — смуток, нудьга.
Фатига — втома.
Фортуна — доля.
Фузія — рушниця.
Цорка — дочка.
Шпетний — гидкий, потворний, людина з фізичними вадами.
Юха — юшка, суп.
Ялиця — ялина.

ЗМІСТ

Стор.

Г. Нудьга. Пісні українських поетів та їх народні переробки 3

Українські народні пісні, записані в XVI—XVIII століттях

XVI століття

Дунаю, Дунаю, чему смутен течеш? 87

XVII століття

Гой на горі женці жнуть 88
Ой біда, біда мні, чайці небозі . . 89
Пісньруська (Ой на ріці на Самарох) . 91
Пісень (Ой летіла голубонька з України) 92
Пісень (Ой учинила дівонька, учинила) 94
Пісень (Ой ще кардаш) . 95
Дума (Ой не стой под окном) . 97
Пісень (Котиться кришталь по сіножаті) 98
Пісень (Вчора була суботонька) . 99
Пісень (Сидить козак на коніку) . 101
Дума (Ой розв'язався мій черевичок на нозі) 102
Пісень (Ой ти, лісе) . 103
Пісень (На бережку стояла) 104
Чи я тобі не казала, чи ие говорила 105
Сидить рижок при соснині 106

Ой за лісом за чорненьким . 108
Да под вишнею, под черешиею 110
Стоїть верба над водою 111
Пісня свіцька (Ой, по сім боці Дунаю) 112
Через поле річка 114
Над Дунаєм глибоким 115
Ой дівчина кріпко жне 117
Да орет мужик при дорозі . 118
Пішла матінка до зятенька 120
Пісня козацькая (Да стоїть козак над водою) 122
Ішов козак з України . . . 123
Пісня свіцька о крилю Саві Панушку 124

Пісні невідомих авторів XVII століття

Пастуше, пастуше . 129
Чом, чом, чом, чому босо ходиш . 130
Пісня козака Плахти 131
Пісня руська (Постій, постій, голубонько) 136
Да пійду я, пійду . 137
Да зрівняй, боже, гори, долини рівнейко 138
Дівчина душа (варіант з XVIII ст.) . . . 139
Порівнай, боже, гори, долини (варіант з XIX ст.) 140
Перестань, Ясю, з вечора ходити 141
Ой вжах нового мосту 142
Висипався Хміль із міха . . 144
Пісня про пана Миколая Потоцького. (Глянь, обернися) 146
Відповідь пана Потоцького (Он глянул, як звір) 148
Пропорція тої пісні (От так пиха наробила лиха) 150
Подяка богу за перемогу (Честь богу, хвала) 151
Дума козацька о Берестецькім звиченстві 152
Серед поля широкого церковка стала 155
Ой текуть річеньки з криниць до озера 156
Скажи мені, соловейку, правду 157
Перепеличенька я невеличенька . 158
Перепеличенька я невеличенька (варіант з XVIII ст.) 160
Перепеличка мала, невеличка (варіант з XIX ст.) 161

Ой, коли любиш — да не забувай же . . 162
От нещасной долі головонька в мене болить 163
Пойду ж я, пойду на гору високу 165
Ой перестань, перестань до мене ходити . . . 167
Переходом в чистом полі (варіант з XVIII ст.) 168
Ох сам я не знаю, чемусь мні нудненько 169
О роскошная Венера 170
Українонько, матінко моя . 172
Ах, Українонько, бідна годиноньжа . 173
Бувало лиха много на світі . 175
Чом ся ти, молодче, журиш . . 176
Пісньруська (Дівойка тяжейко вздихає) 178
Пісньруська (Чом, чом, дівонько, смутне личко маєш) . . 180
Пойду в дубровоньку 182
О, як ми тяженько . 185
Да біда ж моя, да не малая . . 186
Пісньруська (Ой хто ж мене буде в моїм жалю тішити . 188
Пісня (Неволенька ж моя з вами) . 189
Пісня (Зоря заходить, вечор близенько) 190
Пісня (Постой, прошу, голубоньку) . 192
Дума (Ой не кажи ти, дівчино, на мене) 193
Руська (Аннусю, серденько) . 194
Пісня (Чого моє серденько тяженько вздихає) 196
Од неділі першого дня 197

XVIII століття

Ілія Бачинський. Пісня світова (І мні тоскно) 203
Семен Климовський. Іхав козак за Дунай 205
Іхав козак за Дуиай (варіант) . 207
Іван Пашковський. Пісня світова (Поки ж думати) . 208
Пісня свіцька (Мусиш ти ся признати) 210
Пісня свіцька (Тяжкая річ любити) . 212
Пісня свіцька (Ох мні жаль не помалу) 214
Григорій? Гей, ти, горда дівчинойко . . . 216
Ой ти, дівко молодая (варіант з XIX ст.) 218
Олександр Падальський. Пісня о світі (А хто иа світі без долі вродиться) 220

Левицький. Пісня свіцька (А хто ж ся на світі без долі уродит) . . . 224
Василій [*Пашковський*]. Пісня о бідном сироті . . 226
Яків Семержинський. Пісня світова (Кара з неба) 228
Г С. Сковорода. Пісня 10-я. (Всякому городу нрав і права) . 229
Пісня 13-я. (Ах поля, поля зелені) . 231
Пісня 18-я. (Ой ти, птичко жолтобоко) 232
Юліан Добриловський. Дай же, боже, добрий час 233

Пісні невідомих авторів

Пісня свіцька (Дівчинойко, моя голубойко) 235
Стукнуло, грянуло в лісі . 237
Пісня свіцькая (Ци я була ци не красная) 239
Гей, сам же я не знаю . . . 241
Пісня свіцька (Гей, не тіштеся, вороженьки) 243
Пісня свіцька (Смутна на серцю хвиля наступает) . 244
Пісня свіцька (Ой, як тяжко, хто кохає) 246
Пісня свіцька (Ох, мні жаль великий) 248
Пісня свіцька (Ах, як сердцу не нудіти) 251
Пісня свіцька (Вимовити мені трудно) . 253
Пісня свіцька (Нехай нагородять неба труди) . . 254
Пісня свіцька (Постоянно, честно) . 256
Пісня свіцька (Єще сонце не заходить) 258
Пісня мандрованого ляха з Варшави 260
Пісня світова (Ах ти мні, біда мні) 262
Во печалі во великой . . 263
Пісня свіцька світова (Мізерія на сім світі) 264
Занехай ти мене 266
Пісня свіцька непотрібная (Через Дунай тихий) 267
Пісня свіцька (Ах, мні жаль не помалу) 268
Ци не жаль сердечне 269
Реку, реку правду ненароком 271
Чом тужиш, серденько 272
Далек ти полинеш 274
Що я кому виноват 275
Тужив, гукав жалостно голуб на бучині 276
Бистренькії річеньки . 278
Что ж я кому виноват 279

Чесо ти ради, младенче . . 280
Пісня світова (Біда ж мені на чужині) 282
Пісня свіцька (Мізерія на сім світі) . 284
Пісня свіцька (Нудно ж мені, що думаю) 285
Годі вам шуміти, зеленії луги! 287
Пісня світова (А що в світі за зрада великая стала) 288
Ой боже мой, боже, дієт мі ся иегоже . 289
Пісня (Видиться, в світі всі грішнії люди) 290
Ой як мене моя мати та дала до школи 293
О, зрадливоє кохання . 294
Ах я нещасний, що маю діяти 295

Додатки, примітки і коментарі

Українські народні пісні, записані в XVI—XVIII століттях 299
Пісні невідомих авторів XVII століття 306
XVIII століття 316
Список головних використаних джерел 335
Словник малозрозумілих слів . 339

Редактор *С. А. Крижанівський*
Художник *К. К. Калугін*
Художн. редактор *К. І. Золотарьова*
Техн. редактор *А. А. Вовк*
Коректор *І. Б. Глушкіна*

Песни и романсы украинских поэтов.

На украинском языке

БФ 14481. «Радянський письменник». Здано на виробництво 2/IV 1956 р. Підписано до друку 11/VIII 1956 р. Папір 70 × $92/_{32}$ = $57/_{16}$ паперов. арк., 12,79 друк. арк., 10,6 обл.-вид. арк. Зам. 341. Тираж 8000. Ціна в оправі 6 крб. 30 коп.

Львівська книжкова друкарня
Головвидаву Міністерства культури УРСР,
Львів, Пекарська, 11.